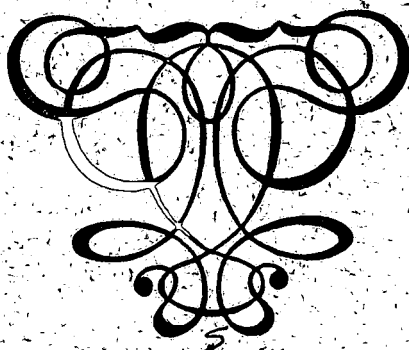

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR
POLITIK · STATISTIK · EKONOMI
NY FÖLJD UTGIVEN AV
FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Fredrik Lagerroth, Var det von Egeströmska författningsförslaget reaktionärt? (Forts.) — Lars Frykholm, Till frågan om Benjamin Höijers förhållande till romantikens politiska tänkande. — Översikter och meddelanden: Nationernas förbunds församling år 1936. Av S. v. Euler. — Den senaste regeringskrigen i Finland. Av R. — Sovjetunionens nya författning. Av Gunnar Jarring. — Några notiser om tolkmötesrörelsen. Av C. E. Nordenskiöld. — Internationella statistiska institutets session i Aten 1936. Av Bertil Nyström. — Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond. — Tidskriftsöversikt. Av B. G. Cederström. — Litteraturgranskningar: Sven Lindman, Parlamentarisomens införande i Finlands statsförfattning. Anm. av Sven Dahlman. — The National Recovery Administration, An Analysis and Appraisal by Leverett S. Lyon, Paul T. Homan, Charles Dearing m. fl. Anm. av Einar Ew. Forssell. — 1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo med inledning av Gabriel Thulin. Anm. av J. E. Almqvist. — Genmät till fil. lic. Lars Frykholm. Av Edgar Tatarin-Tarnheyden. Svar. Av Lars Frykholm.

ÅRG. 39

1936

HÄFT. 5

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 3: 50.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT kommer att under nästkommande år liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Tidskriftens redaktion handhåves under överinseende av Fahlbeckska Stiftelsens kollegium (professorerna FR. LAGERROTH, R. MALMGREN, S. WICKSELL, E. SOMMARIN, L. WEIBULL, G. CARLSSON och M. P. NILSSON), närmast av professor MALMGREN som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, under medverkan av professor SOMMARIN (nationalökonomi), professor WICKSELL (statistik), professor A. BRUSEWITZ, Uppsala (litteraturgranskningar: politik) och docent E. THERMÆNIUS (översikter och meddelanden: politik).

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset är 10 kr. pr år.

Prenumeration kan ske antingen genom bokhandel eller direkt hos »Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund» (ej hos redaktionen).

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1936.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN.

Av Skrifter utgivna av Fahlbeckska Stiftelsen har utkommit:

- I. SVEN HELANDER: Marx och Hegel. 1920. Pris kr. 4:—
- II. CURT WEIBULL: Lübeck och Skånearnaden. 1922. Pris kr. 3:50.
- III. HALVAR G. F. SUNDBERG: Bidrag till frågan om besluts verkställbarhet enligt kommunallagarna. 1924. Pris kr. 3:—
- IV. ISRAEL MYRBERG: Om tjänstemäns oavsättlighet. 1925. Pris kr. 5:—
- V. ERIK LINDAHL: Arbetsdagens förkortning. 1925. Pris kr. 1:—
- VI. HERBERT TINGSTEN: Konstitutionella fullmaktslagar i modern parlamentarism. 1926. Pris kr. 4:50.
- VII. CURT ROHTLIEB: Johan Fischerström. 1926. Pris kr. 1:50.
- VIII. BIRGER WEDBERG: Nådefrågor historiskt belysta. 1926. Pris kr. 2:75.
- IX. FREDRIK LAGERROTH: Indelnings- och grundskatteväsendets avveckling. Ett systemskifte inom svensk statshushållning. 1927. Pris kr. 8:—
- X. GEORG ANDRÉN: Huvudströmningar i tysk statsvetenskap från tyska rikets grundläggning till 1900-talets början. 1928. Pris kr. 12:—
- XI. FREDRIK LAGERROTH: Statsreglering och finansförvaltning i Sverige till och med frihetstidens ingång. 1928. Pris kr. 10:—
- XII. GUNNAR BOMGREN: Sekreta utskottet 1723—1756. 1928. Pris kr. 4:50.
- XIII. GUSTAF OLSSON: Den indiska författningskrisen. 1929. Pris kr. 10:—
- XIV. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens mål. 1929. Pris kr. 3:—. Slutsåld.
- XV. HERBERT TINGSTEN: Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Studier över konstitutionell fullmaktslagstiftning. 1930. Pris kr. 7:—
- XVI. ERIK LINDAHL: Penningpolitikens medel. 1930. Pris kr. 6:—
- XVII. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt. Utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala genom AXEL BRUSEWITZ. 1930. Pris kr. 12:—
- XVIII. E. J. LINDERS: Bidrag till kännedomen om den kommunala beskattningen i Sveriges landskommuner under åren 1918—1928. 1933. Pris kr. 6:—
- XIX. JOHAN ÅKERMAN: Konjunkturteoretiska problem. 1934. Pris kr. 4:—
- XX. S. D. WICKSELL: Befolkningsrörelsen i Sveriges härader, tingslag och städer 1911—1925 samt i Sveriges bygder 1901—1925. 1934. Pris kr. 5:—
- XXI. KARL ARVID EDIN: Undersökning av abortförekomsten i Sverige under senare år. Verkställd på uppdrag av medicinalstyrelsen. 1934. Pris kr. 2:25.
- XXII. E. AROSENIUS: Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. 1936. Pris kr. 2:50.
- XXIII. PAUL DAHN: Studier rörande den studerande ungdomens geografiska och sociala härkomst. 1936. Pris kr. 15:—
- XXIV. JOHAN ÅKERMAN: Ekonomisk kausalitet. 1936. Pris kr. 5:—

Statsvetenskaplig Tidskrift har utgivit sitt sista häfte för 1936. Häri fortsätter och avslutar prof. *F. Lagerroth* sin undersökning av det von Engeströmska författningsförslaget. Fil. lic. *L. Frykholm* behandlar frågan om Benjamin Höijers förhållande till romantikens politiska tänkande. Översiktsavdelningen upp- tar bl. a. redogörelser för Nationernas förbunds församling år 1936, den senaste regeringskrisen i Finland, det internationella statistiska institutets senaste session i Aten samt tidskriftsöversikt. Å litteraturavdelningen märkas anmälningar av *S. Lindman*, Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning (rec. *S. Dahlman*), *L. Lyon* m. fl., The National Recovery Administration (rec. *E. Forssell*) samt *G. Thulins* jubileumsupplaga av Sveriges kyrkolag (rec. *J. E. Almquist*).

VAR DET VON ENGESTRÖMSKA FÖRFATTNINGS- FÖRSLAGET REAKTIONÄRT?

ETT POLEMISKT INLÄGG I DEN FÖRFATTNINGSHISTORISKA DISKUSSIONEN

AV PROFESSOR FREDRIK LÄGERROTH, LUND

Forts.

III.

Också om riksdagens sammansättning och verksamhetsformer innehåller von Engeströms regeringsform bestämmelser, kompletterade genom lösa utkast till en riksdagsordning. Av motsvarigheter därtill har von Asp i sitt förslag till förenings- och säkerhetsakt föga. Så mycket fylligare yttrar han sig om riksdagens sammansättning i Politisk Dröm.

Svenska folkets fullmäktige sammanträda enligt RF § 31 vart tredje år å tid, som von Engeström dock endast alternativt kunnat bestämma i fråga om månad — januari, maj eller september eller de tider frihetstidens ständer räknat med som begynnelsetermin — och däremellan även när de av konung eller regering särskilt kallas. Till de fall, då detta bör ske, höra tronledighet i följd av kungaättens utlocknande. Fast periodicitet i fråga om riksdagens sessioner, det av oppositionens krav, som Gustav III kanske såg med mest oblida ögon, förutsattes igen bliva grundlagsstadgad liksom under frihetstiden och dessförinnan under Karl XI:s minderårighet. Snart vore folkets frihet förlorad, om det berodde av lagskipande makten att låta den vakna, förklarar von Engeström i sina »allmänna grunder» till motivering av den fasta periodiciteten. Men han stannar icke därvid utan vill, som Stavenow särskilt understryker, också införa fasta legislaturperioder, ett reformkrav, som ju först 1866 förverkligades. På det svenska folket alltid måtte vara till hands att utan tidsutdräkt kunna gå konungen med sina råd tillhanda och sin frihet bevaka, böra de fullmäktige, som väljas, fungera uti trenne påföljande år och, innan de tilländalöpa, nya

fullmäktige för lika lång tid vara valda; och skulle sådant ej vara skett, förbliva de fullmäktige så länge, tills nytt val försiggått. Bägge lagstiftande makternas beständighet, så att ingendera någon tid upphör att kunna utöva sin rätt, är förnämsta, ja endaste utvägen att förebygga, att konungen missbrukar den honom uppdragna lagskipningsrätten, förklarar von Engeström mer aggressivt i »allmänna grunder». Samtidigt upprepas frihetstidens bestämmelse om 3 månader som normal tid för en riksdagssession, vad nu kanske mindre än då skulle blivit en bestämmelse på papperet. Utsikten till en ny riksdag inom kort utan omständliga och kostsamma nyval skulle nämligen med all säkerhet gjort riksdagen mindre ohågad än förut att begränsa antalet av de uppgifter, den gav sig i lag med. Många och korta riksmöten kunde tänkas träda i stället för få och långa, framhåller Stavenow med rätta. Starkt betonas, vad ju redan framgick av 1723 års RO § 24, att ingen ägde makt att avlysa riksmötet utan riksdagens samtycke. Dock kan konungen med rådet på någon tid uppskjuta riksmötet. Är då ingen ny bevillning fastställd, förbliver det vid den gamla. Däri ligger ju otvivelaktigt en kraftig anledning för riksdagen att påskynda sitt arbete.

Även von Asp påyrkar i sitt författningsprojekt av 1789 en fast periodicitet för riksdagens sammanträden. Fasta legislaturperioder känner han icke, men bättre än von Engeström tryggar han riksdagens rätt att sammanträda oberoende av regeringens goda vilja. Folkets fullmäktige skola på en viss utsatt tid vart tredje år sammanträda till riksmöte utan annan kallelse eller tillsägelse om valens anställande därtill än den grundlagen en gång för alla kommer att innehålla. Kraven förverkligades i viss mån i 1810 års RO §§ 2 och 11. Något bestämt datum för riksdags början angavs dock i grundlagstext först 1866.

I Politisk Dröm vidhåller von Asp sitt krav på att folkrepresentationen årligen självmant sammanträder på bestämd dag (s. 45). Han överraskar emellertid i samma bok med bestämmelsen att kungen kan, när han för gott finner, besluta riksmötets upphörande (s. 83). Då denna rätt icke, såsom numera i RF § 109 och RO § 5 kompletteras med en skyldighet att inom viss tid sammankalla riksdagen till riksmöte, som ej ånyo får godtyckligt upplösas, blir

den fasta periodiciteten en illusorisk förmån. Upplösningen kan ej heller få karaktären av en vädjan till folket. Den riksdag, som sammanträder nästa år igen på i lag utsatt tid, är i de flesta fall densamma som den upplösta. von Asp har nämligen nu också han bestämt sig för en legislaturperiod på 3 år (s. 66). Han har stått det moderna upplösningsprerogativet, som bekant något annat än svensk konungs positiva upplösningsrätt, nära och ej förmått gripa det.

I fråga om riksdagens sammansättning överraskar von Engeström med en reform så radikal, att allt tal om behård konservatism borde tystna: fyrkammersystemet avlöses av ett enkammersystem. Svenska folket, heter det i RF § 14, ehuru fördelat i 4 klasser under namn av 4 stånd, finner sin fri- och säkerhet fordra att till betagande av allt det, som rikets sannskyldiga väl kränka kunde, förena sig i en enda församling under namn av svenska folket. De fyra gamla riksstånd, som hittills sedan sekler utgjort riksdagen, förena sig i en högre enhet, som omedelbart utbyter sin gamla pluralistiska benämning rikens ständer mot den monistiska från den enhetliga nation, den representerar, hämtade benämningen svenska folket. Men endast momentant — vid genombrottets riksdag — bli de synliga som riksförsamlingens konstituenten. Sedan försvinna de helt från den politiska horisonten, i fortsättningen endast existerande som fria sociala grupper med var sin särskilda uppgift: adeln som krigarståndet, prästeståndet som läroståndet, borgarståndet som handlande och hantverkare, bondeståndet som jordens odlare. Som valkorporationer för utseende av den nya riksdagen duga de icke. Den klassindelning, von Engeström räknar med vid de klassval, ur vilka det svenska folkets representation skall framgå, är i stället betingad av den svenska jordens kamerala natur, vad i sin ordning sammanhänger med att han knyter all politisk rösträtt vid jorden. Ehuru alla i riket böra hava intresse uti landet och således alla lika rätt att deltaga uti riksstyrelsen, synas likväl de i synnerhet böra komma i fråga, som hava del i jorden, förklarar den av fysiokratiska modedoktriner starkt infekterade byråkraten. De, som det äga, hava naturligtvis så mycket större intresse i landet, som de äro därvid häftade, varemot de, vilka icke äro jordägare, utan svårighet kunna överlämna

landet åt sitt öde. Jordägare blir det således, som böra ha främsta rummet uti lagstiftningen, vad klass de än tillhöra. Efter jordens natur dela de sig i följande klasser: 1) innehavare av säterier och rusthåll, 2) ägare av frälsehemman, 3) innehavare av krono- och skattehemman, 4) innehavare av stadsjord och hus i städerna, 5) bruksidkare, 6) boställsinnehavande officerare samt — von Engeström har troligen härvid hyst en viss tvekan — 7) biskop och präster, vilka ju också inneha boställen. Riksdagsfullmäktige utses inom varje grupp för sig. Alla säteriägare och rusthållare äro dock självskrivna. Möjligheten att på skillnaden mellan självskrivnenhet och val uppbygga ett tvåkammerssystem har von Engeström, såsom vi sett, försmått utnyttja. Ej heller har han givit oss något besked om huruvida han, då han tillerkänner jordägare främsta rummet i lagstiftningen, avsett tilldela icke-jordägare någon andrahandsställning inom representationen. När han anger census för valrätt räknar han endast med fastighetsägare. På landet beräknas rösträtt efter mantal. I städerna välja inga andra än de, som hava hus eller jord, och ingen annan kan heller väljas än den, som äger hus eller jord, för vilken så mycket skattas som för ett helt hemman på landet. Bruksägarna nämnas ej.¹

Valkrets å landet — om stad får von Engeström i detta sammanhang icke tillfälle att yttra sig — utgör fortfarande häradet. Som valförrättare fungerar dock icke längre häradsrätten. Särskilda häradsmöten ha konstituerats under ordförandeskap av en särskilt vald häradsmarskalk. Till hans tekniska biträde utses en sekreterare. Alla politiskt röstberättigade som sådana förutsättas ha rätt att delta i häradsmötena. Dessa ha också fått sig vissa förvaltningsuppgifter anförtrodda, nämligen att reglera skatter och utlagor, om däri behöves jämkning mellan invånarna. Där regleras dessliques de riksdagsbesvär, som böra vara allmänna. Den destil-

¹ Man blir ej klok på huruvida von E. tänkt sig rösträtt för delar av mantal, vilket dock är rimligt. Å ett papper som klippts tvärt av mitt över texten och inbundits i volymen »Förslag till grundlag för Sverige» är med annan stil än von E:s en graderad skala skisserad för både jordbruk, fastighet, bruk och näringsverksamhet i stad. Om valbarheten heter det: alla som äro jord-, bergs- eller näringsidkare, om de ock äro ämbetsmän, kunna bliva valda utan anseende på vad revenue de äga. Annars heter det strax en aristokrati, och man samlar hat mot en späd sak.

leringsprocess, genom vilken allmänna besvär utgå ur enskilda,¹ tänkes fortsatt å »länemöten», bestående av å länets olika härads- möten utsedda riksdagsmän. Som ordförande fungerar en särskilt vald »länemarskalk», också han biträdd av en sekreterare. Någon annan uppgift har von Engeström icke uttänkt åt länsmötena än att reglera häradsbesvären och om möjligt göra dem gemensamma för länet samt företaga en första granskning av riksdagsmannafullmakterna.

Om det Engeströmska förslaget till representationens ombildning har Stavenow endast fördelaktiga omdömen. Men erkännandena äro mycket snäva. Då det gäller vad han själv kallar de första något så när utförda planerna till en representationsreform i vår historia, väntar man sig mera superlativa ordalag än att de »ingalunda sakna intresse» eller att tack vare dem det Engeströmska grundlagsprojektet ej kan sägas innebära idel reaktion: Gränström visar sig vida mer imponerad, då han förklarar Jacob von Engeströms utkast till riksdagsorganisation vara av »stort intresse såsom det äldsta kända förslaget till radikal lösning av vårt representativa enhets- och mångfaldsproblem» och innehålla tankar, som ofta skulle gå igen under de sjuttiofem år, som man ännu i svenskt politiskt liv hade att syssla med problemet, huru med eller utan ståndsindelningens upphävande udden skulle kunna brytas av den parlamentariska splittringen. De båda omdömena vittna ju icke på något vis om en åsiktsmotsättning utan blott om en temperamentsskillnad, som ju alltid är något subjektivt. Det må dock förlåtas om den, som ser det Engeströmska representationsförslaget i dess historiska perspektiv, icke blott instämmer med Gränström utan höjer rösten ytterligare. von Engeströms enkammarriksdag är en lika fruktbar tanke som hans fullständiga parlamentarisering av regeringen. Vilka utomordentliga vinster skulle icke också dess genomförande ha tillfört vårt politiska liv!

Å fyrkammersystemets avlösning av ett enkammarssystem kunna först och främst anläggas tekniska synpunkter. Ju fastare stånds- differentiationen utformats, desto svårhanterligare hade den svenska representationen blivit. Stavenow kan med fullt fog hänvisa till dylika inhemska erfarenheter som bestämmande motiv för det

¹ Jfr Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 257.

Engeströmska reformkravet. Till styrkande av att de varit aktuella för den gustavianska oppositionen hänvisar han till Pechlins klagan under rannsakingen om Gustav III:s mord över att »vi intet voro under ett tak i våra rådplågningar att kunna upplysa varandra, varom vi merendels voro överens i våra diskurser». Tydligen är det också från adeln, som kravet på överläggning under gemensamt tak utgår. Den hade ju den största politiska bildningen och trodde sig bäst kunna leda medlemmarna av de övriga stånden, såsom den ville, blott tillfälle erbjöd sig till gemensam debatt. I frihetstidens början är det alltid de ofrälse stånden, som insistera på separata ståndsöverläggningar inom den enkammarförsamling sekreta utskottet i viss mån kunde anses vara.¹ Sammalunda förhålla de sig till de plena plenorum, som arrangeras 1731 och 1734, då det gäller att bringa det stora lagverket i hamn. Å andra sidan motiverar lantmarskalken det förhållandet att adeln vid dessa tillfällen voterar först därmed, att den bäst kunde giva de andra stånden ljus i saken.² Mot frihetstidens slut klagar det första ståndet över att det på grund af sitt större medlemsantal gärna kommer i efterhand med besluten och hindras att genom desamma påverka opinionsbildningen i de ofrälse stånden. På denna olägenhet för adeln, som densamma tydligen också ansåg vara en olägenhet för riket, skulle nu den gemensamma överläggningen göra ett slut. Och icke på den enbart. Inga kringvandrande deputationer behövde längre avbryta förhandlingarna. Protokollsutdragens mängd kunde inskränkas och med den skrivarstaben. Expeditionsdeputationen skulle slippa att ur fullklottrade »löpare» utläsa vad riksdagen som sådan beslutat. Med fog har man på sistone som en av de svåraste bristerna i frihetstidens statskick påtalat att det ej fanns något permanent institut för utjämnandet av ståndens skiljaktiga beslut.³ Bristen skulle genom det Engeströmska förslagets antagande hävts på ett sätt, som erinrar om den gordiska knutens avhuggande. De gemensamma förhandlingarna skulle ju omedelbart utmynna i ett sannolikt per capita fattat enhetligt riksdagsbeslut.⁴

¹ Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 90.

² Ibidem s. 139.

³ Thulin, Sammanjämkning och gemensam votering, Sveriges riksdag, Band X s. 243.

⁴ Bland anteckningar, som med von Engeströms hand gjorts å en sär-

Ståndens sammanslutning får dock icke enbart uppfattas som ett tekniskt arrangemang. Tanken har djupare rötter än de nyss angivna. Splittringen mellan stånden hade ju alltid givit en chans åt konungamakten, som utnyttjat den enligt divide et impera-principen för att själv härska. Genomdrivandet av 1789 års FSA med de öfråse ståndens hjälp mot adeln var ju det färskaste exemplet härpå. Hänvisningen i RF § 14 till vad »svenska folkets fri- och säkerhet» fordrar synes också ge vid handen, att von Engeström haft stora konstitutionella motiv för sin reform. Det är möjligt att han haft i tankarna de franska riksståndens nyss försiggångna sammanslutning till en nationalförsamling. Den benämning han ger den nya enkammarförsamlingen, »svenska folket», ger ett visst stöd för en sådan förmodan. Signalen till den reform han föreslår var dock given närmare tjugo år tidigare i Norden-crantz' maning till stånden att giva privilegierna avsked, blanda sig med varandra och bliva en enig korporation.¹ Som vi skola se, var von Engeström en vän av den sociala utjämning, varförutan enkammarssystemet knappast kunde bliva fullt effektivt. Från hans enkammarriksdag skulle ståndshatet vara bannlyst. Därmed skulle den ock vara bättre i stånd att uppbära en parlamentarisk regering än frihetstidens på fyra rivaliserande stånd splittrade riksdag. Det medger ju ock i viss mån Stavenow, då han förklarar, att en enkammarriksdag, utrustad med obegränsad makt och regerande riket genom ett av densamma alltigenom beroende utskott, hade kunnat förete en kraftig regeringstyp, väsentligen befriad från det frihetstida riksrådets främsta brist, svagheten.

Den Engeströmska enkammarriksdagen kan anses förebådad genom tre konstitutionella företeelser under frihetstiden, vilka alla här till reformtankens belysning bringas i erinran.

Den ena är sekreta utskottet, som med rätta betecknats som enkammarinslaget i fyrståndsrepresentationen. Till mera än gemensamma överläggningar inom detsamma kom det dock aldrig. Besluten fattades alltid ståndsvis. Tanken på votering per capita skild liten lapp, nu inbunden med hans projekt till regeringsform, finnas ock orden »votera per class eller person». Tendensen i föregående författning-utveckling, här nedan närmare diskuterad, talar givet för det senare alternativet.

¹ Lagerroth, Frihetstidens författning s. 633.

strandade därpå, att adeln, som hade svårt att få sina ledamöter placerade i utskott, icke ville minska sin kontingent under de hävdvunna 50, och präste- och borgarestånd, som hade svårt att fylla alla dem tillkommande utskottsplatser, icke kunde öka sina kontingenter över 25. Förhållandena inom det mäktiga hundramanna-utskottet har von Engeström säkerligen haft i tankarna, då han i ett utkast till oppositionsprogram från tiden före 1792 års riksdag föreslår ett gemensamt möte mellan alla fyra stånden.¹ Det kunde hända, förklarar han, att adelns myckenhet förorsakade någon återhållsamhet hos de andra stånden, men då vart stånd likväl i början måste votera för sig, så skadades de intet i sina beslut. Det är tydligt, att han tänkt sig voteringen ståndsvis som en övergångsföreteelse.

Upphävandet av ståndindelningen inom riksdagen leder också tankarna till upphävandet av klassindelningen inom riksdagens främsta stånd. Analogien mellan riddarhusklasser och riksdagsstånd är nämligen påtaglig nog. Vad 1719 äger rum inom mikrokosmos vill von Engeström 1791 åvägbringa inom makrokosmos. Liksom riddarhuset en gång blivit, som reformens förespråkare uttryckte sig, en kropp, en klass och en stämman, så förena sig i det Engeströmska projektet alla fyra stånden uti en enda församling under namn av svenska folket. Och liksom varje ledamot av riddarhuset voterar som riddersman och icke som vare sig greve, friherre, riksrådsättlig eller, såsom det subsidiärt föreslagits, ämbetsman,² så voterar enligt Engeströms förslag en riksdagsman icke såsom adelsman, präst, borgare eller bonde utan som en ledamot av svenska folket, som medborgare. Likheten är påtaglig och lär väl icke ha undgått von Engeström. Tydligt framhålles den i alla fall av Lorenzo Hammarskiöld 18 år senare, då han i debatten om konstitutionsutskottets förslag till ny regeringsform på sådant sätt framhåller ståndsplittringens ödesdigra betydelse för en konstitutions bestånd, att hans ord skulle kunnat tjäna som kommentar till § 14 i den Engeströmska regeringsformen. Vad behöves, förklarar han, att vidlyftigt orda om de högst skadliga följderna av riksdagens

¹ Avtryckt av Stavenow i Hist. Tidskr. 1908 s. 133; om dess datering se nedan s. 432.

² Se härom Lagerroth m. fl., Frihetstidens maktägande ständer I s. 44 ff.

sönderstyckning inför ett stånd, som enhälligt insett desamma och därför avskaffat all skiljaktighet och olikhet i överläggningarna inom sig. Och det vore brottsligt att tilltro ridderskapet och adeln den inkonsekvens att icke inse, att vad som är skadligt inom ett stånd även skall vara det inom rikets samtliga ständer.¹

Den tredje konstitutionella företeelse under frihetstiden, som kan sägas förebåda den Engeströmska enkammarriksdagen, är nämnda tidevarvs av Stavenow framhållna »förekärlek för rent statistiska beräkningsgrunder», uppenbarad särskilt vid utskottsvalen. Arrangemang hade träffats för att inom utskotten så väl riddarhusets förutvarande klasser som för de ofrälse ståndens vidkommande olika stift och län skulle bli representerade. Ju längre tidevarvet fortskred, desto mer nivellerades dock alla gruppbildningar inom stånden. Nämnda åskådningssätt bortspolade, säger Stavenow, alla hänsyn till klasser, stift eller län och omdanade de på mångfaldigt sätt efter naturliga samhällsintressen organiskt sammansatta och grupperade gamla stånden till en sorts kammare, där alla ledamöter borde hava lika betydelse.² I den Engeströmska enkammarriksdagen har också envar lika betydelse, vilket av de gamla nu till naturliga samhällsklasser omtolkade stånden han än skulle anses tillhöra. Så fort en riksdagsman trätt över riksdagens tröskel upphör varje dylikt ledamotskap. Vid omröstningar röstar han som en medlem av svenska folket allena. Att de deputerade valts av nyssnämnda kamerala klasser får heller icke beröva riksförsamlingen dess enhetlighet. De deputerade, förklarar von Engeström i sina »allmänna grunder», utses av var och en klass av rikets invånare och sammanträda sedan på ett och samma ställe gemensamt »att uti allmänna ärenden taga ett beslut». Klassrepresentationen får icke bli någon intresserepresentation. »Ty evad särskilta fri- och rättigheter klasserna kunna äga, böra dessa rättigheter aldrig vara av en så stridig beskaffenhet, att särskilta intressen kunde uppkomma.» Till klasserna tar von Engeström ingen annan hänsyn än att han i sina »allmänna grunder» — däremot icke i mera positivrättsligt inriktade skisser — låter utskotten utses till ett bestämt antal av varje klass. Tydligen väljas de gemensamt.

¹ Ridderskapets och adelns prot. 1809 d. 3 juni s. 474.

² Stavenow, Om formerna för utskottsval under frihetstiden, passim.

De val, riksdagen anställer, äro att betrakta som allmänna val. Den personlighetsprincip, som framträtt 1719 under adlig förklädning, uppenbarar sig 1791 i medborgerlig gestalt.

Man kan under sådana förhållanden icke värja sig för den tanken att den klassvalsidé, som von Engeström knäsatt i fråga om riksdagens rekrytering, står illa samman med de riktlinjer, han tänkt sig att denna skulle följa, när den väl blivit färdigbildad. »Svenska folket» i huvudstaden är en alltigenom homogen församling, voterande efter de statistiska beräkningsgrunder, som vunnit burkap inom Sveriges riksdag, långt innan von Engeström hunnit uttänka en däremot svarande benämning. Men å häradsmötena välja de kamerala klasserna riksdagsdeputerade var för sig. Motsägelsen är påtaglig och skulle väl så småningom hävts genom utvecklingens egen logik. Man kan naturligtvis tänka sig möjligheten av att klassvalsidén brett sig vidare, från elektorsförsamlingarna till riksförsamlingen, som därmed förvandlats till en representation för de privata intressena gentemot de publika i ungefärlig överensstämmelse med vad Christoffer Jacob Boström sedan fann rationellt. Det imperativa mandatet, som S. J. Boëthius fruktar skulle följt den Engeströmska författningen i spåren, skulle därav på trots av Boström blivit en logisk följd. Rimligare är dock att tänka sig, att de allmänna valens princip, som ju 1866 faktiskt avgick med segern, segrat tidigare, därest en enkammarriksdag av den Engeströmska typen förts i hamn under 1790-talet. Skulle icke det gemensamma intresse, som förenade de fyra stånden till en församling, nämligen »rikets styrelse» — rikets styrelse rörer dem ömmast, heter det i RF § 14 — också blivit det dominerande vid riksdagsmannavalen och skjutit hänsyn till besvären i bakgrunden. Till bindande instruktioner hade dessa ju, såsom principalatsstridens utgång visar, ej heller under en ståndsrepresentation kunnat utveckla sig. Ej minst ur adlig synpunkt skulle en sådan utveckling tett sig lockande. Från tanken på ståndens förening till en församling såsom bästa medlet för adeln att genom politisk överlägsenhet behärska de ofrälse stånden — lika aktuell under den senare ståndstiden som under frihetstiden¹ — ledes man naturligt över till de allmänna eller samfälliga valens idé. Varför skulle en adlig säteri-

¹ R e x i u s, Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär s. 80.

ägare hindras att delta i skatteböndernas valrörelse, då av dess utgång berodde vad riktlinjer den allmänna politiken under närmaste legislaturperiod komme att följa. Ja, varför skulle han neka sig att uppträda som kandidat. Det bör erinras om att ingen mindre än Karl Henrik Anckarsvärd hävdade, att de allmänna valen skulle komma adeln till godo, ja återskänka den dess naturliga ledarställning.¹

Därmed att den reservation för den gamla ståndsprincipen som klassvalsidéen innebar demolerats inom det Engeströmska författningsförslagets ram skulle säkerligen tanken på inrättandet av ett särskilt överhus ha aktualiserats. Utan ett sådant skulle likväl icke enkammarriksdagen förfallit till någon slags radikalism. Fastighetsinnehav som villkor för rösträtt var i och för sig tillräcklig konservativ garanti. De konservativa intressen, von Engeström velat tillgodose, ha dock för honom icke tett sig som några klassintressen. Han vill förbehålla den politiska makten åt jordägarna framför andra, därför att han, som vi sett, menar, att de ha »större intresse i landet» än andra, d. v. s. äro de bästa patrioterna. Härvidlag är han en uppenbar lärjunge av fysiokraterna. Oberoende av dem har dock Nordencrantz uppställt samma tes i sin kamp för den svenska riksdagens förvandling från en ämbetsmanna- till en odalmanna-representation² och intet skäl finns att icke antaga, det von Engeström ännu vid 1790-talets ingång haft hans under frihetstidens sista årtionden framställda läror i friskt minne. Det har påståtts, att Nordencrantz' idéer icke hade möjlighet att vinna »resonans inom frihetstidens maktägande ständer»,³ ja att de för eftervärlden blott ha kuriositetsintresse.⁴ Efter tjugo år ha de i alla fall kommit till heders i ett författningsförslag, som allmänt erkännes såsom för den oppositionella adeln representativt. Och de voro icke heller, när de först framställdes, utan rotfäste i den aktuella politiken. Kampen mellan en av huvudstadens ämbetsmän rekryterad riddarhusdemokrati och en agrariskt funtad riddarhusaristokrati upptar ett stort rum särskilt i den tidigare frihetstidens historia. Det är för

¹ Rexius, a. a. s. 133 f.

² Lagerroth, Frihetstidens författning s. 520.

³ Landberg, Riksdagen under den gustavianska tiden s. 18.

⁴ Jägerskiöld, Olof, Frihetstidens parlamentarism, i Nya Dagligt Allehanda 20. 7. 1934.

den senare von Engeström i viss mån engagerar sig, så kanslitjänsteman han är. Gustav III:s lyckade attack mot principen om ämbetsmäns oavsättlighet hade lärt flera byråkrater än honom, att en representation av jordägare hade bättre förutsättningar än den gamla ämbetsmannariksdagen att bjuda konungen spetsen.¹ Dock går han icke så långt, att han vill förklara ämbetsmän direkt inhabila som riksdagsmän. Han fordrar blott att, vad ju gällt åtminstone sedan frihetstidens början, de skola ha annan grund för sin riksdagsmannarätt än ämbetet. Som sådan erbjuder sig, sedan adlig självskrivnenhet upphört, utom fast egendom även boställe. Ämbetsmännen i huvudstaden, som aldrig fått boställen, bli i den mån de icke råka vara husägare, utestängda från riksdagen. Man lägger också märke till att civila boställshavare icke äro upptagna bland de 7 klasserna.

Som vi sett, funnos i den Engeströmska riksdagen icke flera reminiscenser av den självskrivnenhet, som spelat så stor roll inom ständsriksdagen, än säteriägares och möjligen biskopars rätt att infinna sig vid riksmötena utan fullmakt. Övriga riksdagsmän måste väljas och befullmäktigas å provinsiella församlingar. Som valförsamlingar fungera dock icke såsom greve Axel Spens tänkt sig saken, då han vid 1726—27 års riksdag ville radikalt borteliminera den adliga självskrivnenheten, länsmöten — von Engeströms länsmöten utgöras ju blott av riksdagsmän, rastande på sin väg till riksmötet — utan häradsmöten. Det förra förslaget påminner således mer än det senare om de landsting, som i sista hand på tillskyndan av en andre Spens en gång fingo i uppdrag att utse första kammaren. Väsentlig blir skillnaden dock icke. Den Engeströmska enkammarriksdagen är liksom 1866 års första kammare vald av provinsmenigheter, som därjämte äro sysselsatta med lokala administrativa uppgifter. Med denna institution har den också den starkt utpräglade agrariska karaktären gemensam. Den jordägaradel, von Engeström genom sin representationsreform velat gynna, vann i december 1865 en avgörande seger över den ämbetsmannadel, han själv tillhörde.²

¹ Se Stavenow, Jacob von Engeströms förslag till regeringsform s. 474.

² Andren, De ekonomiska valbarhetsvillkoren till Första Kammaren s. 36 ff. Jfr min artikel om Representationsfrågan i Svensk Uppslagsbok.

von Asp har i sitt författningsprojekt av 1789 ingen direkt anledning att taga ställning till representationsproblemet. Det sker också först, då han i slutet av sin lagtext föreslår, att »en särskild conventionsriksdag» skall få sammanträda efter krigets slut för att yttra sig över olika författningsfrågor, som kungen vill förelägga den. Han visar sig därvid lika intagen av det fysiokratiska uppfattningssättet som von Engeström. Utan åtskillnad till stånd skola alla »besuttna fastighetsägare» på landet samt likaledes fastighetsägare i städerna — dessa båda klassers enskilda intressen förmodas mest överensstämma med det allmännas — genom omröstning efter resp. hemmantal och tomtören utse fullmäktige att infinna sig i Stockholm eller den ort kungen bestämmer. Valkretsar utgöra resp. härad och städer. Med de valda fullmäktige skola associera sig av konungen utsedda ämbetsmän, både civila, ecklesiastika och militära, till upplysningars meddelande men utan rätt till deltagande i de omröstningar, som de förra samfällt företaga.

Sin ståndpunkt i representationsfrågan har von Asp i icke ringa utsträckning modifierat i Politisk Dröm. Fortfarande är hans uppfattning att fastighetsägare äro de bästa patrioterna, men det rörliga kapitalets män inrymmas i två av de »valstånd», vari Sveriges politiskt myndiga invånare grupperas för riksdagsmannavals förrättande, det fjärde och femte. Därtill har han i så måtto berett den gamla ståndsförfattningen en reservation, som i det första valståndet endast inrymmas adliga släkters huvudmän med laga besittningsrätt till fyra mantal och det sjunde valståndet är förbehållet »kyrkolärare». Ej heller det sjätte valståndet av »världsliga lärare» passar in i ett fysiokratiskt system. Så är egentligen blott förhållandet med det andra och det tredje av valstånden, »lantmannamedelståndet» och »blandade lantmannavalståndet», inbördes skilda genom det hemmantal, resp. 4 och 1, som uppställas som minimifordran i fråga om innehavande jordbruksfastighet.

Sitt valsysteem, på vars detaljer här ej skall ingås (s. 47 ff.), tycks von Asp ha nått fram till mindre genom aktgivande på Sveriges sociala och ekonomiska förhållanden än genom spekulation över en rationell yrkesdifferentiations fordringar. Dock framträder yrkesrepresentationen ännu icke som senare hos Boström som en intresserepresentation allenast. Varje folkrepresentant har att

först och främst befrämja allmänt väl och därefter i den mån det därmed kan förenas det enskilda intresset (s. 65). För von Engeström åter var »rikets styrelse» det enda, folkrepresentationen hade att taga hänsyn till, och »intresset i landet» därför också den enda grunden för rösträtt. von Asp känner visserligen, vad von Engeström icke visar sig göra, de allmänna valens idé men tager avstånd därifrån. Den rättighet som härleder sig från att vara invånare och medlem av samhället eller som det bäst kallas medborgare, är ej, förklarar han (s. 50), det enda att göra avseende på vid tillhopafogandet av en folkrepresentation.

Det egendomligaste i von Asps representationsprojekt är kanske dock att till de 7 nämnda valstånden sällar sig ett åttonde stånd av självskrivna ämbetsmän, som nu äro utrustade med full beslutanderätt. Hittills hade dock aldrig i Sverige ämbete som sådant berättigat till medlemskap av riksdagen. Prästeståndet hade som exklusivt ämbetsmannastånd hårt angripits ur fysiokratisk synpunkt men kunnat försvara sig därmed att kyrkoherdarna innehade sina prästgårdar med frälsemannarätt och ej voro kronans löntagare.

Varken motsatsen mellan val och självskrivnenhet eller den sociala och ekonomiska åtskillnaden mellan de olika valstånden blir demarkationslinje mellan de »tvenne särskilda överläggnings- och omröstningskamrar», varpå v. Asp fördelar representationen. Fördelningen på »de äldres» och »de yngres» kammare äger rum på så sätt, att hela riksdagen ståndsvis utser ledamöter av den äldre kammaren till ett i lag för varje stånd bestämt antal. Siffrorna äro så avvägda, att i vardera kammaren alltid finnes majoritet för de samhällselément, som ur fysiokratisk synpunkt äro de mest besinningsfulla och patriotiska. För att kunna inväljas i de äldres kammare fordras i regel fyllda 35 år. Båda kamrarna ha lika befogenhet. I strid med svensk tradition föredragas dock ärendena först i den ena och så i den andra kammaren (s. 42).

von Asps tvåkammarssystem är uppgjort utan hänsyn till de anvisningar på ett sådant, föregående svensk författningsutveckling lämnat. Det är alltigenom en skrivbordsprodukt. Snarare har han genom att i vardera kammaren inrymma representanter för samtliga valstånd tagit hänsyn till de tendenser till enkammarssystem, som tidigare visat sig och av von Engeström fullföljts. Den kritik,

han ägnar frihetstidens ståndsrepresentation, kunde den senare gjort till sin egen. Mer än en kammare kan den nämligen ej motivera. Göromålen vid tidevarvets riksdagar gingo, heter det (s. 14), icke successive genom tvenne instanser, där varderas ledamöter, bestående av fullmäktige från samtliga riksständen, overlade och avgjorde ärendena gemensamt. I stället satt vart stånd ensamt inom lyckta dörrar med påföljd att de förekommande målen aldrig vare sig hos det ena eller det andra betraktades under alla sina synpunkter utan egentligen efter den som i synnerhet passade för ståndets intresse.

Det har således visat sig att av de två adliga oppositionsmän, som först skisserat eller utarbetat förslag till en representationsreform i vårt land, den som skulle representera doktrinarism, adliga ståndsintressen och byråkratism är till sin metod alltigenom empiriskt inriktad och i sina resultat — om man kan kalla hans skisser så — fränkänner adelsmän och ämbetsmän som sådana all representationsrätt, medan den, som skulle representera den moderata, framstegsvänliga oppositionen, alltmier utvecklar sig i doktrinär riktning, räddar ett stycke av den adliga representationsrätten och tillerkänner ämbetsmän i denna deras egenskap en representationsrätt de sedan frihetstidens ingång icke varit i besittning av.

Även om riksdagens arbetssätt har von Engeström åtskilliga bestämmelser av ganska stort intresse.

Det tekniska arbete med riksmötena, som av ålder tillkom kanslikollegium, har tilldelats en särskild expedition, som ej hunnit få namn men står under ledning av ett riksråd, rikslantmarskalken. Han brevväxlar med länsmarskalkarna och påminner om nya val. För honom uppvisas riksdagsmannafullmakterna. Vid sin första sammankomst väljer riksdagen ordförande, kallad lantmarskalk. Säkerligen har von Engeström först tänkt sig att som sådan skulle fungera rikslantmarskalken, som ju likaväl som övriga riksråd utsågs av riksdagen, men sedan, då han besinnat sig på att den som skulle svara för riksdagsarbetets iscensättning måste vara i besittning av sitt ämbete före riksdagens konstituering, beslutat sig för en särskild parlamentarisk lantmarskalk. Riksdagens öppnande på rikssalen tänkes försiggå under invanda former. Viktigare är vad som säges om initiativrättens utövning. De kungliga proposi-

tionerna expedieras, sedan de passerat rådkammaren, från respektive departement och avlämnas av statssekreteraren till ständerna på utsatt dag. För sovringen av sådana enskilda förslag, som taga besvärets form — om andra yttrar sig icke von Engeström — tillsättes en särskild urskillningsdeputation. Den grupperar de besvär, som omisskännligen komma riksdagen vid, efter departement och upprättar över dem, som kunna antagas ej höra den till, en särskild lista, som underställes plenum. Sex utredningsdeputationer tillsätts, svarande en var mot sitt departement. Till dem remitteras så väl besvärsmålen som andra mål, som kunna förekomma, framför allt de kungliga propositionerna. Själva upptaga de inga mål för att undvika chikaner. Deputationerna kunna med sig adjungera medlemmarna av det kollegium, till vars omsorg ärendet hör, för upplysningars inhämtande, men de adjungerade taga ingen del i beslutet. Så fort målen komma från deputationerna, avgöras de i plenum och, när de alla äro avgjorda, författas utom svar på proposition även ständernas beslut. Svar och beslut lämnas konungen på rikssalen.

Även dessa bestämmelser ha till större delen utsatts för negativ kritik. Stavenow erkänner visserligen, att riksdagsarbetets fördelning på utskott efter de sex regeringsdepartementen utgör ett intressant försök att åstadkomma närmare korrespondens mellan riksdagens och regeringens organisation. Framför allt har han dock liksom S. J. Boëthius fäst sig vid att den för samarbetet mellan de båda statsmakterna fruktbringande tanke, som låg däri, att ett riksråd skulle föra ordet i riksdagen, uppgivits och att överhuvud inga bestämmelser finnas om rätt för riksråden att deltaga i dennas förhandlingar. Denna tystnad tolkar Stavenow så, att »den konservativt byråkratische» författaren icke velat tillerkänna dem en sådan rätt. Regeringen ställes utom möjligheten av intim samverkan med riksdagen på grund av gamla idéer om rådsämbetets karaktär, som ej längre hade minsta tillämpning.

Häremot må nu invändas, att von Engeström säkerligen aldrig haft — såsom Boëthius kanske föreställt sig — någon tanke på att rikslantmarskalken skulle utöva en parlamentarisk ledareställning motsvarande den, som den engelske premiärministern utövar i underhuset och i kraft av vilken han benämnes »the leader of

the house». Det är blott en teknisk uppgift, han velat anförtro honom, och den har han snart av skäl, som nyss angivits, funnit lämpligt fördela på två lantmarskalkar, den ene redan i funktion när riksdagen börjar, den andre vald vid dess första sammanträde. Är det meningen att rikslantmarskalken skall efter länsmötena företaga granskningen av fullmakterna med slutgiltig effekt, så må arrangemanget endast anses som prisvärt. Vilken förmån hade det icke varit för riddarhuset under frihetstiden, att dess ledamöters fullmakter granskats av riddarhussekreteraren före lantmarskalks-valet! Vad godtycke hade icke de ofrälse stånden utövat som granskare av sina egna medlemmars fullmakter. Vad olägenheter hade det icke medfört att man ej blivit rätt klar över huruvida den definitiva fullmaktsgranskningen skulle gå före eller följa efter talmansvalet!¹

Antagligt är att von Engeström icke tänkt sig riksråden såsom deltagare i riksdagens överläggningar. Men vittna icke de gjorda förebråelserna om en otålighet, som ej väl harmonierar med det s. k. historiska sinnet? Att övervinna den föreställningen att riksråden voro k. m:ts organ och leva sig in i den att de voro riksdagens förtroendemän måste taga sin tid. Det måste försiggå i etapper. Att de icke längre äro oavsättliga betecknar redan det en avgörande brytning med ett äldre föreställningssätt. Den reform, som kom vid riksdagen 1859—60, hade rimligtvis kommit långt tidigare, om den parlamentariska princip, von Engeström ville lansera, redan 1791 erhållit officiellt erkännande.

Slutligen förtjänar värdet av den Engeströmska utskottsreformen att starkare accentueras. Den vittnar om en betydande förmåga att skapa nytt på historisk grund. Frihetstidens utskottsorganisation har med viss rätt kunnat betecknas som en överorganisation.² Till en del hade detta sin grund i att sekreta utskottet och plena, båda att anse som representationer för svenska folket fast inom olika kompetensområden, skapat sig vardera sin utskottsapparat. von Engeström ägnar, då han vill återupprätta frihetstidens parlamentariska statsskick, icke en tanke åt sekreta utskottet — det är i stället Gustav III, som jämt söker variera detta tema — och kan

¹ Se Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 16—25.

² Edén, Riksdagen under 500 år s. 191.

därför nöja sig med utskott assisterande enbart plena. Att de få till antal och uppgifter svara mot de expeditioner, som hade att biträda k. m:t, deras främste arbetsgivare, är i överensstämmelse med frihetstida traditioner. Då sekreta utskottet som en slags central för riksdagsarbetet vid den första riksdagen efter tillkomsten av 1723 års RO, föreslår plena det antal deputationer de kunna ha behov av, sker det efter granskning av inrikes- och krigspropositionerna.¹ Just dessa, alltid liksom utrikespropositionen avlämnade av resp. statssekreterare i sekreta utskottets plenum, har utskottet med ledning av sin urskillningsdeputations remisslista brukat uppdelat mellan de sekreta och de icke sekreta deputationerna, medan utrikespropositionen, alltid av hemlig natur, mestadels utan vidare fått gå till mindre sekreta deputationen för utredning.² Justitiepropositionen har brukat av ständernas egen urskillningsdeputation remitteras till justitiedeputationen.³ När nu i det Engeströmska författningsförslaget sekreta utskottet helt lyser med sin frånvaro, blir det naturligt att låta alla fyra propositionerna — flera blir det icke, ty riksamiral och riksmarskalk ha gemensam expedition och från rikslantmarskalkens expedition kan näppeligen någon proposition emanera — avlämnas i plena av resp. statssekreterare. Justitiedeputationen återtar sin gamla ställning. En plenas utrikesdeputation träder i stället för mindre sekreta deputationen, medan en plenas defensionsdeputation ersätter på en gång sekreta defensionsdeputationen och militieekonomideputationen. En kammardeputation ersätter så väl sekreta utskottet självt som kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen och handels- och manufakturdeputationen samt möjligen fiskerideputationen. Allmänna besvärdeputationen faller bort som onödig, sedan besvaren efter de departement de avse fördelats på de redan nämnda deputationerna. Fyra utredningsdeputationer — von Engeströms siffra måste från hans egna utgångspunkter nedskrivs — få övertaga ett arbete, som under frihetstiden utfördes av dubbelt så många eller flera. Det är möjligt att det är för få och att arbetsfördelningen dem emellan blir ojämn. Principen svarar dock mot den, som kommit

¹ Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 38.

² Ibidem s. 46.

³ Ibidem s. 72.

till heders i våra dagars Frankrike, sedan man där tröttnat på byrå- eller avdelningssystemet. Kamrarna tillsätta ständiga utskott med bestämda arbetsområden, som i vissa fall i huvudsak sammanfalla med statsdepartementens.¹

I von Engeströms utskottsorganisation saknar man motsvarigheter till frihetstidens stats- och bevillningsdeputationer. Huru har han tänkt sig förarbetet till den riksstat riksdagen hade att uppgöra? Har han tänkt sig en deputation för den granskning av rådsprotokollen, som väl också enligt hans förslag riksdagen måste utföra? Har han icke även velat ha en särskild bankodeputation, svarande mot ett riksdagens verk i stället för emot en kunglig expedition? Frågorna måste ställas men det vore orimligt att pressa förslagsställaren på ett svar. Den blivande riksdagsordningen har han ju endast hunnit ytligt skissera.

Mindre saknar man en motsvarighet till frihetstidens expeditionerdeputation. Efter det att enkammarssystem införts kunde icke längre några svårigheter uppstå att utredigera ett riksdagens beslut. Uppgiften borde väl närmast tillkomma rikslantmarskalkens expedition.

Även om riksdagens arbetssätt har von Asp blott föga att föreslå i sitt författningsprojekt 1789. Man lägger märke till att han vill avskaffa votering med slutna sedlar, i grundlagsfrågor omedelbart, i övriga frågor framdeles. Det verkar så till vida helt modernt, som reformen ju först långt fram i tjugonde seklet hos oss blivit genomförd. Öppen votering, företagen för att giva allmänheten kunskap om riksdagsfullmäktiges ställning i en fråga, har dock redan under frihetstiden praktiserats.² Av frihetstidens specifika uppfinning, den parlamentariska voteringen, visar han sig så intagen, att han, såsom vi sett, vill att även i rådet proposition skall ställas så, att den kan besvaras med ja eller nej. I andra stycken framställer han förslag, som icke ha något rotfäste i det förgångna. Så yrkar han, att ett riksdagens beslut rörande någon ny allmän författning, »en gång författat», sedermera måtte på tvenne särskilda plenidagar efter förutgående offentligt anslag uppläsas till ytterligare granskning och slutligt avgörande. Det är tydligen det

¹ Tingsten, Utskottsväsendet, Sveriges riksdag XI ss. 55 och 57.

² Lagerroth, Frihetstidens maktägande ständer II s. 129; jfr s. 164.

engelska underhusets tre läsningar, som leka honom i hågen. Ej heller till förslaget om kvalificerad majoritet i grundlagsfrågor finns motsvarighet i äldre svensk rätt.

Så mycket mera ingående yttrar sig von Asp i Politisk Dröm om vad han kallar »lagstiftnings-samfundets befattningsorganisation». Vad han har att säga saknar i alltför hög grad anknytning till äldre svensk organisation för att det här skall behöva refereras. Det vore av föga intresse överhuvud att undersöka vad som är egna hugskott, främmande lån och vad till äventyrs reminiscens från författarens politiska praktik. Det kan vara nog att framhålla, att den utskottsorganisation, författaren vill införa, i princip synes vara densamma, som funnits i Frankrike 1789—91 och efter 1814¹ men i våra dagar utbytt mot samma system, von Engeström utifrån frihetstida förutsättningar föreslagit. På vardera kammaren beror att fördela sig uti så många större eller mindre utskott, som den för gott finner, och varje utskott väljer sedan sin »huvudman» (s. 79). Man lägger också märke till hurusom von Asp ännu är så bunden av bördshänsyn, att talmännen i de äldres kammare genomgående skola vara adelsmän, talmännen i de yngres kammare genomgående ofrälse. Detsamma gäller om huvudmännen för vissa utskott. Samtliga dessa funktionärer kunna ombytas var fjortonde dag.

von Engeström mildrar, von Asp åter skärper i sitt författningsförslag av 1789 de frihetstida bestämmelserna till skydd mot militära övergrepp mot riksdagen.

Den sista paragrafen av von Engeströms regeringsform innehåller bestämmelser, som säkerligen också skulle utsträckts till den nya riksdagsordningen, om den hunnit bli utredigerad. De må därför anföras sist vid presentationen av den Engeströmska författningens särskilda moment.

Fråga, stadgas det i RF § 35, som vid riksmöte uppkommer om tolkning eller komplettering av regeringsformen, må väl avgöras förslagsvis men icke expedieras till verkställande, innan nästa möte, då likväl intet må stadgas utan konungens och riksdagens gemensamma samtycke. Det är i allt väsentligt 1766 års bestämmelser,

¹ Om dess första tillvaro se Oliver J. Frederiksen, The bureaus of the french constituent assembly of 1789 i Political science quarterly, sept. 1936.

som gå igen. Motivet för desamma, att svenska folket får taga del av förslaget, är dock nu inryckt i lagtexten och därtill har lagts en förvisning, att folket måtte få tillfälle ge sina fullmäktige instruktion i detta riksvårdande och deras välfärd så nära rörande mål. De fullmakter, de redan ägde, förklarade nämligen, att vad de beslöto till ändring, rubbning, tillökning eller minskning av regeringsformen vore ogillt. Bestämmelsen om den nya instruktionen var kanske icke ortodox efter frihetstidens fordringar, utan erinrade om principalatet. Det enda kommittenterna kunde instruera sina fullmäktige var dock att rösta »ja» eller »nej» till ett redan utformat grundlagsförslag. Kanske har von Engeström erinrat sig, att då nya val först kunde komma i fråga efter tre år, ingen garanti fanns för att folket skulle få välja de riksdagsmän, som hade att avgöra grundlagsfrågan. Om förhållandet mellan kommittenter och riksdagsmän tycks han ha haft sina egna funderingar.¹ I en liten uppsats om »upplysning» har han därjämte uttalat sig för samma offentlighetsprincip beträffande publika handlingar, inclusive riksdagshandlingar, som 1766 års tryckfrihetsförordning knäsatt, och i samband därmed påyrkat tryckning av riksdagens protokoll och akter genom ett riksdagens eget boktryckeri. Tydligen skulle den svenska nationen få gott tillfälle att diskutera det vilande grundlagsförslaget. För densamma har dock den Engeströmska regeringsformen varit till sina principer lika sakrosankt som frihetstidens. Nämda komplettering eller uttydning av regeringsformen finge nämligen icke rubba de grunder, varpå den vore byggd.

Också mot sist refererade bestämmelser har Stavenow anmält sin reservation. Erfarenheten hade bort varna för dylika försök att fastställa författningens oföränderlighet. Häremot må genmälas, att även Gustav III själv hyste den uppfattningen att en grundlag måste vara mer eller mindre oföränderlig. I sista paragrafen av 1772 års RF säges, att man, då något otydligt finnes i samma lag, må rätta sig efter dess bokstavliga innehåll, tills konung och ständer kunde förenas på sätt om lagstiftning stadgats. Tydligen är förut-

¹ På ett särskilt blad bland von Engeströms papper står antecknat: Provincial församl. marskalk, kommittenters rätt mot deputerade, fullmakternes innehåll, rättegång om de överskridas, kommittenter rådfrågas, hela nationen har en rätt om den intet uppdrages åt deputerade olimiterad.

sättningen den, att grundlagsstiftning intet annat är än grundlagstolkning. I 1789 års FSA § 8 är åter även en sådan författningsändring utesluten. Däri förklaras nämligen aldrig någon proposition skola tillåtas till minsta ändring, uttydning eller rättelse uti bokstavliga innehållet av föreliggande lagtext. Det är utan vidare klart, att skärpningen betingats av den ganska vittgående grundlagsstiftning, som under frihetstiden bedrivits utan hinder av författningens proklamerade principiella orubblighet. Särskilt konungamakten hade ju därvid fått sitta emellan. Man kan knappast säga, att den frihetstida distinktionen mellan grundlagarnas orubbliga »essentialia» och föränderliga »œconomica» vållat tidevarvets grundlagsstiftare några olägenheter. De voro ju alltid själva domare över vad som skulle anses vara det ena och vad som skulle anses vara det andra. Distinktionen innebar blott en uppfordran att förfara logiskt, att anpassa en rationell princip efter ständigt skiftande empiriska förhållanden. Ha norrmännen, som i sista paragrafen av sin grundlov i överensstämmelse med 1766 års ståndpunkt förklarar modifikationerna av dess särskilda bestämmelser icke få motsäga dess anda, de facto varit mera inskränkta i sin grundlagsstiftningsrätt än svenskarna, som 1809 hunnit bli alltför desillusionerade för att tänka sig någon författningsprincip såsom för all framtid bestående. Helt annorlunda ställer sig saken, när även minsta ändring av en grundlags bokstav förbjöds. Det är då fråga om något, som kan objektivt konstateras, och en olidlig hämsko sättes på utvecklingen. Bokstaven dödar, men anden giver liv.

von Asp är i fråga om författningens föränderlighet 1789 en meningsfrände till von Engeström. Konungen får nämligen i avslutningen av hans författningsförslag förbinda sig att icke förelägga ovannämnda konventionsriksdag något, som i någon måtto avviker från »de grunder, vilka denne Säkerhets- och Föreningsmakt innefattar».

År 1806 medger von Asp (s. 44 f.), att även grundlagen kan ändras »vad delarna av samhällsinrättningen beträffar». Men fordringarna för att en ändring skall komma till stånd äro så stränga, att ändring även av detaljer kunde stött på stora praktiska svårigheter. »Domaresamfundet» måste ha tillstyrkt enhälligt eller nästan enhälligt. $\frac{2}{3}$ majoritet fordras i vardera kammaren under 3 på var-

andra följande riksdagar. Då von Asps legislaturperiod är 3 år och riksdag sammanträder varje år, finns dock ingen garanti för att, vad just var meningen med 1766 års reform, folket självt får ge sin vilja tillkänna. Man kan icke säga, att sådana stadganden vittna om fallenhet för lagstiftarens kall.

IV.

Mönstringen av det Engeströmska författningsförslagets särskilda delar är slutförd. Totalomdömet återstår. Det är utan vidare klart, att det icke kan bli detsamma som Stavenows. Såsom reaktionärt bör förslaget icke få betecknas. Det är sant, att det återvänder till frihetstidens parlamentariska princip, men i huru mången modern författning har denna icke — utan att frihetstiden nämnes — åter fått komma till heders. Parlamentarismen har alltjämt bevarat sin livsduglighet. Talet om reaktion vore på sin plats, om von Engeström velat återuppliva den frihetstida författningen i hela dess konkreta utgestaltning, men så är icke förhållandet. Det är den rationella principen han har tagit för god, men den empiriska tillämpningen har blivit till stor del en annan. Han har tyckt sig finna, att den frihetstida författningens undergång berott därpå, att konsekvenserna av dess principer icke helt utdragits, och så försökt att själv vara mera logisk. Föråldrade institut, som frihetstiden tagit i arv av en gången tid och släpat med sig som en black om foten, har han borteliminerat. Förlöpningsar, vartill den själv i ungdomlig yra gjort sig skyldig, har han icke önskat återuppliva. Han hör icke till dem, som ingenting lärt och ingenting glömt. På en punkt, nämligen ifråga om högsta domsmaktens utövning, har han låtit förleda sig av ovilja mot den konung, som infört en ny tingens ordning, att återupprätta en äldre ordning, som överlevat sig själv. På en annan punkt, nämligen i fråga om finanskontrollen, har han gjort sig skyldig till ett konstruktionsfel, i det en medeltida princip introducerats, som uppenbart strider mot den frihetstida, som behärskar författningsverket som helhet. Men i övrigt är förslaget väl avvägt.

De många nyheter, förslaget inför, synas vittna om förslagsställarens fruktbara ingenium. Talet om impotens och sterilitet

borde tystna. Förhållandet mellan regering och förvaltning har på ett avgörande sätt förändrats genom införandet av en om också ännu ej fullt konsekvent tillämpad departementalstyrelse. Det samma gäller i ännu högre grad om förhållandet mellan regering och riksdag. Den förra kan framdeles helt baseras på den senares förtroende. Boskillnaden mellan regeringens politiska och juridiska ansvarighet är fullständig. Å andra sidan äro alla rättsliga be- myndiganden för riksdagen att ingripa i förvaltning och juris- diktion anpullerade. Minskningen av riksdagens arbetsbörda måste minska riksmötets längd. Samtidigt underlättas genom införandet av fasta legislaturperioder inkallandet av ett nytt. Riksdagsarbetet undergår en radikal rationalisering genom fyrekammar-systemets av- lösning av ett enkammar-system. Riskerna för att väckta förslag skola rinna ut i ett parlamentariskt dödvatten äro därmed i hög grad minskade. Mera betyder dock bortelimineringen av den första statsmaktens möjligheter att utnyttja oenigheten mellan de fyra stånden för egen maktusurpation. Regeringen får en fastare par- lamentarisk bas att bygga på. Riksdagens numerär reduceras ge- nom den adliga självskriivenhetens upphörande — till omisskännlig vinst för riksdagsapparatusens effektivitet. Allt samband mellan börd och riksdagsmannarätt upphör. Fastighetsinnehav blir ett *conditio sine qua non* för så väl den självskriivenhet, som i vissa fall medges, som för den rätt att genom val utse riksdagsdeputerade, som politisk myndighet i regel måste inskränka sig till. En om- fattande avbyråkratisering av riksdagen måste bli den omedelbara följderna av reformen. Huru byråkratism kan anses som ett utmär- kande drag hos en förslagsställare, som låter en regerings existens bero av det politiska förtroende, riksdagen hyser till densamma, och från samma riksdag bannlyser den i huvudstaden bosatta äm- betsmannakår, som därinom tidigare dominerat, är ofattbart. von Engeströms byråkratism inskränker sig därtill, att han vill förutna ämbetsmän i gemen den säkerhet i innehavandet av sina ämbeten, som de i dag som är *de facto* åtnjuta. Det specifika parlamenta- riska skrivardöme, som frodats i frihetstidens mångförgrenade ut- skottsorganisation, vill han förjaga genom att göra den på en gång enklare och verkningfullare. Stråvan efter effektivitet synes vara ledstjärnan för hans författningspolitiska tänkande. För doktri-

narism är han främmande. Den rättskonstruktion, som utgjorde förutsättningen för de frihetstida ständernas ställning som maktägande, har han uppgivit, då den synts honom av praktiskt ringa betydelse. För utländsk författningsspekulation och de sista dagarnas författningsexperiment har han haft föga sinne. Han uppbygger sitt författningsförslag på grundvalen av den inhemska erfarenheten allena. Vissa överensstämmelser med främmande författningsinstitut kunna påvisas. Det är möjligt att han varit medveten därom. Säkert skulle han dock kommit till samma resultat, som han nått, även om han icke känt utländsk författningsrätt alls.

Som en konträr motsats till von Engeströms regeringsform kan von Asps förenings- och säkerhetsakt icke betecknas. Den senares statsrättsliga tänkande har lika väl som den förres sitt fäste i frihetstiden. För båda äro 1720 års märkliga statsskick en rik rustkammare, då det gäller att ersätta det gustavianska statsskicket med något nytt. von Asp återupplivar dock ibland frihetstida institut råa och obearbetade, von Engeström, som har större intresse för den förutvarande författningens ledande idé, justerar dem avsevärt. Detta motsäges icke av att den förre är ensam om att bejaka den rättskonstruktion, som var utgångspunkten för 1719 års författningsverk och sedan har upp föreställningen om ständerna såsom maktägande. Det är nämligen parlamentarismen, icke det obegränsade riksdagsväldet, som von Engeström uppfattat som det livsdugliga i den frihetstida författningen.

Ej heller efter författningskrisen under Gustav III:s sista år har von Asps tankar upphört att kretsa kring frihetstidens statsskick. I en mängd handskrifter¹ har han sökt besvara frågan, varför den icke motsvarade sina syften. Problemställningen förråder en kritisk inriktning, men man förvånas över att kritiken icke är mera destruktiv. Som vi sett, förnekar han i Politisk Dröm, vari han för sista gång upptar frihetstidens författning till granskning, icke det berättigade i parlamentarismen, tidevarvets självständiga nyskapelse, utan ser, som vi också redan funnit, det grundläggande felet i den fördelning av riksdagen på 4 stånd, som den tagit i arv från

¹ Se förteckningen i Landbergs edition av Politisk Dröm s. 171. Jag har icke i dem funnit något särskilt märkligt utöver den kritik, som i Politisk Dröm lämnas av frihetstidens statsskick.

gångna tider. Den ledde till politikens inriktning på privata intressen och slutligen till den missämja mellan stånden, varav kungen använde sig, då han ville utsträcka sitt välde. Man förundrar sig blott över att författaren finner felet urbota, då frihetstiden ju som bäst var i farten med ståndsprivilegiernas utjämning, när dess saga var all. Man förundrar sig också över att en man, som fullt riktigt karakteriserar de frihetstida partibildningarna som sammansättningar av element från skilda stånd till nya enheter, icke vill se, att vad man brukar kalla parti splittringen just var det rätta botemedlet mot ståndsplittringen. Då han i grundlagen vill ha inskrivet, att ett s. k. motparti, som ju alltid måste vara det underliggande, är av största nytta i frihetsregeringar (s. 82), borde han givit sig tid att närmare undersöka, om icke möjligen frihetstidens partidualism kunde dugt. Hans påstående att så väl hatt som mössa saknade grundligt system (s. 22) torde ingen modern historiker vilja underskriva. Om grov okunnighet eller väl rättare glömska av vad han själv i tjuugoårsåldern fått uppleva vittnar hans påstående (s. 19), att man underlät medelst grundlag utstaka en behörig tryckfrihet till säkerhet mot partiavsikter och sanningens undandöljande.

För 1772 års författning, vid vilken von Asp från början skulle varit varmt fästad, visar han åtminstone i Politisk Dröm påfallande ringa intresse. Åt Gustav III:s första revolution ger han några erkännanden men förklarar, att de ovannämnda grundfelen i frihetstidens författning kvarstodo.

von Asp har i motsats till von Engeström ett starkt doktrinärt intresse. Det framträder, då han i FSA § 8 talar om de grundlagsförändringar, »en tilltagande upplysning och andra folkslags efterdömen kunna giva anledning att införa» vid förefallande tronskiften, och i Politisk Dröm förklarar bristerna i frihetstidens författningsverk därmed, att man före det tidevarvet utom i England föga sysselsatt sig med »att utgrunda blandade regeringssätts teori». »Politisk Dröm» är som helhet ett vittnesbörd om hans eget intresse både för statsrättslig teori och utländska författningar. Just därigenom blir den skäligen ointressant. Endast sporadiskt får hans bok större intresse, nämligen då den vittnar om reminiscenser från positiv rätt, gustaviansk eller frihetstida. I huru stor utsträckning han

ännu 1806 lever på frihetstida relikter torde framgå av det föregående. Stundom kommer han med tankar, som 1809 års män kunnat ha gagn av. Endast i mycket begränsad omfattning kan han dock betecknas som föregångare till dem. Hans terminologi vittnar om att han kände de Montesquieuska schablonerna. För dennes system står han tämligen främmande. Det är i stället i läran om den blandade statsformen med anor tillbaka till Cicero, som hans tanke dväljes. Då han hänvisar så väl den lagstiftande myndigheten, d. v. s. tvåkammarriksdagen, som rådkammaren till uppgiften att vara »det mellan monarkiska och demokratiska (personliga) intressen intermediära, mellankommande eller tillbakahållande föreningsbandet», får han anses som talesman för monarkomakiska, i Sverige under 1600-talet ofta lanserade idéer. Svårt är att angiva den politiska mantalsskrivningsorten för en statsrättslig författare, som ännu i den stund han nedlägger pennan icke vet vad han vill eller, som man också eufemistiskt kan uttrycka saken, är stadd i fortgående utveckling. Försvarligt är i alla fall att påstå, att han ännu 1806 hör hemma i frihetstiden. Med sådan intensitet fortleva nämligen hos honom grundtankarna i dess statsskick: konungen i sin regeringsmyndighet bunden av ett voterande råd och rådet tillsatt av ständerna. Därmed står hans kärlek till de blandade statsformerna icke i strid. Även frihetstidens statsform inräknar han bland de blandade (s. 26). Ja han synes anse den såsom i princip identisk med den engelska, som han förklarar vara »i sig själv den fullkomligaste» (s. 149). »Återinförandet av ständers decisionsrätt, så vidsträckt som den var efter 1720 års RF», finge dock anstå, tills förhållandena hunnit stadga sig och orsakerna till folklynnets fördärvande hunnit hävas.

För von Engeström får von Asp givet stå tillbaka. Den förre är kanske icke någon originellare tänkare än den senare, men han är vida mer representativ. I hans projekt manifesterar sig det politiska tänkandet hos den samhällsklass, som sedan århundraden kämpat mot konungamakten för de konstitutionella idéernas förverkligande eller rättare successiva anpassning efter ständigt skiftande förhållanden. von Asp är i jämförelse med von Engeström enstöringen, den politiske drömmaren. Därmed är dock icke sagt, att han genomgående dväljes i högre rymer än den aktive politikern. Man

märker framför allt i Politisk Dröm ett obetvingligt intresse för bagateller, som ej riktigt passar samman med vad tiden framför allt väntade av en filosof. Betänkligast av allt är dock lösligheten i hans tänkande, som väl hänger samman med hans saknad av ansvar. Som praktiker utan hållpunkter, som teoretiker utan originalitet har han blivit betydligt överreklamerad.

Det förslag till regeringsform, von Engeström uppgjort, har han säkerligen aldrig tänkt sig som gällande svensk rätt i oförändrat samma form, han själv givit detsamma. Den nya regeringsformen ha såväl han som hans partivänner föreställt sig skola genomföras av ständerna själva, såsom skett när friheten återinfördes 1719. Hans förslag var säkerligen, såsom Stavenow framhåller, avsett att spela samma roll som på sin tid Per Ribbings. För ändringar fanns således alltid rum. Det låter sig ju tänkas, att de avlägsnat de brister i Engeströmska författningsförslaget, som ovan påtalats. Fantasien har dock knappast några hållpunkter, då det gäller att gissa sig till i vad riktning de skulle gått. Så mycket kan man dock känna sig förvissad om som att ständerna, därest de kunnat ena sig om att störta Gustav III eller åtminstone godkänna en dem förutan åstadkommen revolution, utan svårighet skulle stiftat en ny regeringsform. De hade ju en viss erfarenhet i dylika ting. Att den nya regeringsformen ur konstitutionell synpunkt skulle blivit vida överlägsen icke blott det sengustavianska statsskicket utan också 1772 års RF behöver knappast sägas. Man behöver blott besinna sig på att den senare avskaffat rådsansvarigheten, innan 1789 års FSA avskaffade rådet självt. von Asp karakteriserar den senare förändringen såsom »det enda återhållsbandets bortkastande, som ännu var kvar» (s. 26). Vad som efter 1789 års statsvälvning existerade av konstitutionalism i det gustavianska statsskicket var så litet, att under närmre ett århundrade icke ens de ryska cäsarerna, som 1809 övertogo det för Finlands del, kände sig besvärade därav. Å andra sidan hade i den Engeströmska regeringsformen även ständerna inordnats som lagbunda organ i statsorganisationen utan möjlighet att såsom maktägande in casu genombråta densamma. Och samma möjlighet var lämnad för regeringsformens fortsatta utveckling i dess egen anda som från början funnits under frihetstiden och 1766 närmare reglerats. Huru

skall man däremot kunna tala om möjligheterna för en verkligt livsduglig konstitutionell författning att utveckla sig på grundvalen av 1789 års statsrätt. Denna tillstodde ju icke minsta ändring i gällande författnings bokstavliga lydelse.

Till en ny riksdagsordning har ju von Engeström blott gjort spridda utkast. Intet föreligger i paragrafform. Stavenow har också uttalat tvivel, huruvida ständerna, därest de efter konung Gustavs mord kallats att i frihet omordna det svenska statsskicket, skulle mer än 1809 varit i stånd att åstadkomma någon reform av riksdagens sammansättning. Svårare var dock icke uppgiften än att den kunnat lösas i samband med det maktdelningsproblem, varmed den stod i intimt samband. 1792 förelåg ock en förutsättning, som 1809 saknades: det yttre lugnet. Man bör ävenledes taga i betraktande, att det långa dröjsmålet med representationsreformen till en god del berodde på den politiska reaktion, som 1815 Europa utöver följde på revolutionseran. Den romantiska liksom sedan den Boströmska statsfilosofien sökte visa, att den svenska ståndsrepresentationen var förnuftig. Under ackompanjemangent av den stora franska revolutionen och dess följdforetelser i halva Europa skulle en svensk representationsreform fortare kommit till stånd.

Svårigheterna för det Engeströmska författningsförslagets genomförande bestodo framför allt däri, att de ofrälse stånden redan vunnits för konungen. För priset av en partiell privilegieutjämning hade de gått med på den utvidgning av konungamakten, 1789 års FSA medförde. Adeln, som icke kunde se på den sociala utjämningen med oblidare ögon än Gustav III, hade låtit sig distanseras av den drivne partitaktikern. Det gällde nu att få det gjorda ogjort och vinna de ofrälse tillbaka genom en demolering även av de adelsprivilegier, konungen lyckats rädda vid uppgörelsen med de i den sista revolutionen medagerande och låst fast för all framtid genom orubblighetsklausulen i FSA § 8. von Engeström har förstätt vad offer den politiska friheten krävde och också — fast adeln ensamrätt till säterier vållat honom svårigheter — berett sig att offra alla privilegier, som voro föremål för strid. Uti ett utkast till oppositionsprogram, som Stavenow daterat till tiden före 1789 års riksdag men säkerligen hör till tiden mellan 1789 års och 1792

års riksdagar,¹ har han ställt frågan, om det låge någon heder i att med all makt upprätthålla det ringa av adelns privilegier, som ännu återstode. Skulle de övriga stånden vilja följa adelns föredöme, vore långt mera hedrande att mot säkerheten om en konstitution, som för evärdliga tider stadgade svenska folkets frihet, utbyta och uppoffra »personella» rättigheter. Därtill finnes så mycket större skäl, som privilegierna numera vore så litet betydande vad »det personella» anginge, att det icke lönade mödan att med styrka upprätthålla dem uti annat än det reella, nämligen »säteri- och frälserättigheterna såsom jordens natur». Och i ett annat utkast, som Stavenow själv anser vara nedskrivet med 1792 års riksdag i sikte, har von Engeström påyrkat, att de olika kamerala jordnaturerna bibehölles, men samtidigt »till en rättskaffens frihets stadgande för evärdliga tider» gått med på jämlikhet i personliga rättigheter, genomförd, om så vore, på så vis, att alla stånd finge njuta adliga privilegier. Tydligt är att von Engeström med de personliga privilegier han velat offra avsett icke blott ensamrätten till rikets högre ämbeten utan också den mer eller mindre exklusiva rätten till innehav av frälsejord. Med reella privilegier avses själva jorden medföljande friheter från allehanda onera.² Att det verk-

¹ Mina skäl för omdateringen äro följande. von Engeström har i debatten om FSA 1789 intagit samma ställning till en privilegieavskrivning som den övriga oppositionen. Har han före riksdagen uttalat sig för en sådan och när han nedlägger pennan också varit anhängare därav, skulle man nödgas räkna med att han ändrat ståndpunkt två gånger. Mest avgörande synes mig dock vara att den politiska situation, programmet utgår från, svarar mot den, som uppstått genom 1789 års statsvälvaing. Adels privilegier förutsättas redan ha blivit kränkta. Om »oenighet mellan rikets ständer» kunde man knappt tala vid 1786 års riksdag, då oppositionen mot kungen var tämligen sluten. Med »regering» i programmets sista mening kan knappast avses annat än en interimsregering, som redan vridit makten ur Gustav III:s hand. Näppeligen har rådet ännu 1788 såsom under frihetstiden kunnat kallas »regeringen». Det är också naturligt att tänka sig att den »konstitution», som det gällde att trygga, redan förelåg i projekt. — Att programmet nedskrivits på baksidan av »brevlappar» från slutet av år 1787 synes mig icke ha någon egentlig betydelse. Om von Engeström en gång, i stället för att omedelbart kasta dem i papperskorgen, gömt dem i sina lådor, kunna de lika gärna ha blivit liggande där under ett par år som under ett par månader.

² Se och jämför Stavenow, Tvenne utkast till oppositionsprogram från slutet av Gustav III:s regering, i Hist. Tidskr. 1908 s. 131 ff., och Dens., Bidrag till den gustav. tidens författningshist. III; Thomson, Grundskatterna i den politiska diskussionen s. 96 ff. och dennes anmälan av Stavenow, Bidrag III i denna tidskrift 1924 s. 91 ff.

ligen är hans mening att offra all adlig företrädesrätt till viss slags jord styrkes ytterligare därav, att han i ett av sina reformprojekt bland »rättigheter, som alla undersåtare gemensamt tillkomma», upptagit som n:r 4 »rättighet att besitta all slags jord i riket, som kan ägas». Blott kronojord kan icke ägas. Som n:r 5 upptages lika rätt till de förmåner, som rörelse, näring och tjänster kunna medföra, en sats som sedan närmare kommenteras med orden: således inga monopolier, intet tvång i skrå, inga tjänster vissa klasser förbehållna. Och i RF § 6 har han i samband med konungens rätt att utse ämbetsmän urgerat, att intet avseende må fästas å stånd. Det betyder då föga, att han vill bibehålla hovrätten såsom adelns forum. Detta privilegium ter sig för honom såsom en konsekvens av principen att envar i brottmål skall dömas av sina likar.¹

Ej heller av den praktiskt taget fullständiga privilegieutjämning, von Engeström velat låta åtfölja den konstitutionella frihetens återupprättande, har Stavenow låtit sig imponeras. Privilegiernas upphävande förfäktas, säger han, av von Engeström och likatänkande tydligen endast som ett taktiskt medel i den politiska kampen, icke av principiella grunder. De adliga oppositionsmännen ha innerst inne icke varit mer demokratiskt inriktade än konungen själv. För de abstrakta universella friheter och jämlikhetsdoktriner, som den franska nationalförsamlingen förkunnat med entusiasm inför franska nationen och mänskligheten såsom eviga sanningar och grundvalar för alla på förnuftet grundade stats- och samhällsformer, voro de — omdömet är härvid säkerligen ej tänkt som en förebråelse — fullkomligt främmande.²

Dessa Stavenows ord ha i många stycken sin fulla riktighet. För »naturliga rättigheter» är von Engeström lika främmande som för övriga författningsschabloner. Han dväljes så väl när det gäller sociala som när det gäller politiska förhållanden helt inom den positiva rättens sfär och söker utbygga den förra, när konkreta reformkrav göra sig påmint, och då med ledning av vunna erfarenheter. Men därför handlar han icke på kort sikt. Att rubricera hans förslag om privilegieavskrivning som ett taktiskt medel allenast är icke att göra honom rättvisa. Det är icke opportunitetsskäl,

¹ Stavenow, Bidrag III passim.

² Se Stavenows sist anförda arbeten.

som förmå honom att offra privilegierna, utan hänsynen till den konstitutionella friheten, hela folkets egendom. Med privilegieutjämningen står hela hans representationsreform i det intimaste samband. Ståndsorfattningen har förlorat sin raison d'être i och med att samhällsklasserna upphöra att vara avgränsade från varandra genom rättsliga skrankor. Att likväl adlandet skall fortsätta har intet att betyda. Fortbeståndet av reala, vid jorden knutna privilegier möjliggör eller, om man så vill, nödvändiggör den form av gruppval, vi sett skola träda i stället för ståndsvalen. Det sociala programmet har icke av von Engeström löst häftats vid det konstitutionella för att för det senare vinna anhängare. Det står med detta i ett organiskt, oskiljaktigt sammanhang.

I jämförelse härmed saknar det i detta sammanhang större intresse att von Asp från början haft ett radikalare socialt program än von Engeström. Han var ju en politiker i oansvarig ställning. Lika frigjorda andar fanns det säkert både här och var i Sverige. I sin hängivenhet för naturrätten var han en helt annan andas barn än von Engeström. Medan det om dennes s. k. rättighetsförklaring med full rätt av Stavenow kunnat sägas, att den består av »ur gammal och positiv svensk rätt eller den aktuella diskussionen hämtade, ofta med svenska lagord formulerade fordringar på undersåtarnas rättigheter», presenterar von Asp i Politisk Dröm sin rättighetskatalog under rubriken »förklarande av de i samhällslevnaden medbragta samt var och en medfödda naturliga rättigheter och inbördes skyldigheter».

Antydningar saknas icke om att den appell, von Engeström gjort till sina ståndsbröder, fått en viss verkan. Rykten voro vid början av Gävle riksdag i omlopp att adeln ämnade avsäga sig sina privilegier, emedan dessa troddes vara orsaken till det hat och den avund, som de ofrälse stånden visat sedan 1789; reservation skulle därvid allenast ha gjorts i fråga om bibehållandet av de olika jordnaturerna.¹ Därav blev dock intet, helt enkelt emedan vid nämnda riksmöte ingen möjlighet fanns att, såsom von Engeström tänkt sig i sina program, samla alla stånden i deras ännu existerande konkreta gestaltning i gemensamt möte för »frihetens stadgande» (se ovan s. 410). Det erbjudna offret glömdes dock icke bort. I en strax

¹ Se Stavenow i Hist. Tidskr. 1908 s. 143 f.

efter 1809 års revolution utkommen broschyr med den betecknande rubriken »Försök över ståndsavund» framhålles, att adeln under den gustavianska epokens senare riksdagar själv insåg, huru despotismens framgång endast härledde sig från ståndens av Gustav III underblåsta inbördes misstroende. De uppoffringar, den var färdig att göra för att vinna enighet, blevo dock förekomna genom makt-språk, och försöket verkade icke på allmänna opinionen, emedan det icke blev nog känt. Vid riksdagen 1809 var adeln det första av de privilegierade stånden, som erbjöd en privilegieutjämning. Förslaget därom framställdes den 23 maj, av konstitutionsutskottets ordförande friherre L. A. Mannerheim, samme man som bland 1809 års män bäst sökte fullfölja den parlamentariska författningslinje von Engeström uppdragit, och gick alldeles som denne tänkt sig ut på att som allmän grundsats stadgades varje svensk mans rätt att besitta jord av vilken natur som helst. Beslutet sekundera-des sedan genom motsvarande uppoffringar från präste- och borgarståndens sida. Mot bondeståndets yrkande att även frälsejorden skulle beläggas med grundränta restes av alla tre stånden ett energiskt motstånd i den heliga äganderättens namn, också detta i överensstämmelse med von Engeströms program. Det visade sig, att de gjorda offren voro tillräckliga för att föra den nya regeringsformen i hamn. Den avvägning, denna hade gjort av de olika statsorganens befogenheter, var dock en helt annan än den, Jacob von Engeström stannat inför i sitt förslag till regeringsform. Parlamentarismen hade fått vika för maktdelningsprincipen. Genom 1810 års RO grundlagfästes igen den ståndrepresentation, han velat ersätta med en klassrepresentation. Ämbetsmannariksdagen trädde åter i normal funktion. Den samhällsklass, von Engeström främst haft i tankarna, då han skisserade sitt förslag till representationsreform, brukarna av landets jord, fick vänta i mer än ett halvt sekel, innan den genom 1866 års RO nådde en politisk makt, som rimligen svarade mot dess sociala och ekonomiska betydelse. Under tiden hade fordringarna för politisk fullmyndighet hunnit modifieras därhän, att även icke fastighetsägare tillerkändes rätt att medverka vid riksdagens rekrytering. Och denna befanns vara organiserad icke på en utan på två kamrar.

TILL FRÅGAN OM BENJAMIN HÖIJERS FÖRHÅLLANDE TILL ROMANTIKENS POLITISKA TÄNKANDE

AV FIL. LIC. LARS FRYKHOLM, STOCKHOLM

Benjamin Höijer kan tänkas ha varit en viktig faktor för uppkomsten av romantikens politiska tänkande i Sverige, enär han bevisligen haft kännedom om betydelsefulla led i dess utveckling på utländsk botten. Och han har påverkat Atterbom, Hammar-sköld och Livijn. För Grubbe och Biberg torde han haft stor betydelse. Hans Järta var hans förtrogne vän, och bland de trängaste åhörarna av hans för övrigt fåtaligt besökta föreläsningar var Geijer. Det grundläggande arbetet för frågans bedömande är Rexius' studie.¹ Värdefulla kompletteringar ge dock Liljekrantz' arbeten, främst hans gradualavhandling.² Den äldre forskningen och främst då Nyblæus satte Höijer mycket högt och ansåg, att han i viktiga punkter föregripit den tyska idealismens ledande tänkare. För Leufvén var däremot 1897 Höijers betydelse väsentligen den, att han »gjort Fichtes transcendentala idealism bekant i Sverige».³ Liljekrantz har påvisat, att han utgick från Locke och tillägnade sig den skotska moralfilosofien, varefter hans lärare införde honom i kantstudiet. I snabb följd recipierade han sedan Fichte, Schelling och slutligen Hegel, varvid han i vissa hänseenden föregrep dessa och av Schelling uttryckligen hälsades som en kongenial medarbetare i den nya idealistiska filosofiens utveckling.

Rexius' uppsats har bl. a. den stora förtjänsten, att han klart fixerat ett för denna tids idéhistoriska utforskning ganska besvärande problem. Övertygande påvisar han, att Höijers radikala

¹ Benjamin Höijers politiska åskådning. Statsvetenskaplig Tidskrift 1910 s. 265 ff.

² Benjamin Höijer (1912). Benjamin Höijers moralfilosofi i dess första form. Studier tillägnade E. Liljeqvist I s. 369 ff. (1930). Höijers identitetsfilosofi i dess tidigaste stadium. Lunds univ:s årsskrift. N. F. Bd 9. Nr 4. (1913).

³ Kritisk exposition af Benjamin Höijers konstruktionsfilosofi i relation till den samtida transcendentala spekulationen s. 93.

åskådning präglar hans uttalanden från 1809, men samtidigt att han tidigare under årens lopp givit uttryck åt tankegångar, som delvis peka hän mot romantiken och alltid utöver en hävdvunnen stabiliserad åskådning. Rexius hävdar, att Höijers uppfattning av *förhållandet mellan rätt och moral* är ett framsteg gentemot Kants uppfattning, och uppfattar Höijers *kritik av kontraktsteorien* som ganska betydelsefull, ehuru Höijer alls icke lyckats frigöra sig ifrån den. Höijers översättning av Rehberg, en tysk politisk skriftställare, som var starkt påverkad av Burke, föranleder Rexius att antyda möjligheten av att Höijer redan vid denna tid utsått frön till en i övrigt först långt senare skönjbar frontändring i den historiska skolans anda. Rexius framdrager även Höijers romantiskt färgade spekulationer om *nationen*. Till behandlingen av dessa av Rexius ställda problem skall knytas några reflexioner av Höijers användning av *organismbegreppet*, som i betraktande av litteraturen på området torde kunna förtjäna ett omnämnande.

1795 framträdde Höijer med en recension av Fichtes berömda ungdomsarbete »*Beitrag zur Berichtigung der Urtheile des Publikums über die französische Revolution*» (1793), varvid Höijer betonar, att sedelagen i motsats till rättslagen ej ålägger någon förbindelse, som innehåller något yttre tvång. Med detta *särskiljande av sedelag och rättslag* hävdar Rexius, att Höijer står »framom Kant», och att han ej är någon »slavisk eftersägare af de tyska mästarna». ¹ Om också en åtskillnad göres hos Höijer, kvarstår dock ett samband så till vida, att sedelärens område först betraktas som fastslaget, varefter naturrättens område bestämmes utifrån detta. »Rättighet at tvinga är blott rättighet at hindra et mot Moralitetslagen stridande tvång.» ² Det betyder alltså, att definitionen sker utifrån och med hjälp av begreppet sedelag, varför utan begreppet rättslag ej kan fastställas.

I motsats till vad Rexius' framställning närmast synes ge vid handen, måste det betonas, att problemställningen vid denna tid i själva verket var ganska gammal. Åtminstone alltifrån Thomasius hade frågan om rättens och moralens åtskiljande diskuterats med växlande framgång. Thomasius gör på exakt samma sätt som

¹ Höijer, Samlade skrifter IV s. 144.

² Höijer, Samlade skrifter IV s. 144.

Höijer en distinktion mellan moralens bud, vilka ej ha med yttre tvång att göra, och rättens, vilka däremot ha det.¹ »Den ena författaren tror, att naturrätten är helt oavhängig av moralen; den andre menar att båda flyta så in i varandra, att man måste uppge möjligheten av en gränsbestämning», säger Reinhold 1790 om den filosofiska stridsställningen i sina »Briefe über die kantische Philosophie»,² som vid denna tid var den kanske mest observerade skriften i sitt slag. Även Kant *hävdade* ett bestämt åtskiljande, men ytterst härledde dock även han rättslagen ur sedelagen.³ Under 1790-talet finnes i Tyskland en oerhört rik naturrättslig litteratur, som till väsentlig del sysslar med detta spörsmål. Ett åtskiljande av rätt och moral hade t. ex. skett av Theoder Schmalz i dennes »Reines Naturrecht» (1792), av vilken Fichte lärt mycket. Naturrätten har enligt Schmalz blott att göra med yttre, kontrollerbara plikter och rättigheter, medan moralläran blott handlar om de inre.⁴ Som exempel kan även nämnas Heydenreichs arbete »System des Naturrechts» (1794), som skattades högt av Höijer. Heydenreich betonar som sitt arbetes huvudsyfte att åstadkomma en gränsdragning mellan naturrätt och sedelag, vilket han för övrigt finner genomfört samtidigt med honom själv på annat håll.⁵ »Gränsdragningen» blir densamma som hos Höijer. Först fastslås plikten såsom det förhållande, enligt vilket handlingar »bliva nödvändigt fordrade». Rätten är däremot det förhållande, enligt vilket handlingar tillåtas och äro moraliskt möjliga.⁶ Naturrätten innehåller alltså fortfarande

¹ Se t. ex. R a u m e r, Über die geschichtliche Entwicklung der Begriffe von Recht, Staat und Politik s. 75 ff. 3. Aufl. 1861, K r a b b e, Kritische Darstellung der Staatslehre s. 136 ff. 1930.

² I s. 62. Se även II s. 38 ff.

³ N y b l æ u s, Den filosofiska forskningen i Sverige från slutet af adertonde århundradet, framställd i sitt sammanhang med filosofiens allmänna utveckling I: 2 s. 51 f. (1879). Liksom Kant och Höijer betonar varenda tysk handbok i naturrätt från denna tid, som varit tillgänglig, detta särskiljande som nödvändigt, ja, som naturrättstänkandets angelägnaste uppgift. Samtliga konstruktioner leda dock till att rättens grundvalar ytterst sökas i moralen. Nyblæus' korta omnämnande har tydligen föranlett Rexius' feltolkning av diskussionens verkliga läge.

⁴ S t r e c k e r, Die Anfänge von Fichtes Staatsphilosophie s. 39 f. (1917).

⁵ System des Naturrechts I s. IV f.

⁶ A. a. s. 4 f., 81, 84 f., 93 f., 103.

moraliska pliktmoment, d. v. s. samma sammanblandning, som ännu skymtar, då Fichte i »Grundlagen des Naturrechts» (1796) åstadkommer sin skarpaste gränsdragning. Redan härutav torde framgå, att det ej är möjligt att tillerkänna Höijer någon som helst originalitet på denna punkt gentemot de tyska läromästarna, ett konstaterande, som kan vara av en viss vikt för förebyggande av missförstånd rörande Höijers eventuella betydelse som nydanare, vilket lätt skulle kunna leda till otillräckligt grundade omtolkningar av det idéhistoriska skeendet i Sverige vid denna tid. Och nyssnämnda antydningar äro blott ett fåtal, valda ur en överflödande rik litteratur.

Till yttermera visso framhäver Höijer själv uttryckligen, att hans betoning av skillnaden mellan sedelag och rättslag endast skett för att förebygga eventuella missförstånd av Fichtes ståndpunkt i det recenserade arbetet, varför det är mycket möjligt, att han själv ansett sin ståndpunkt ej gå utöver Fichtes,¹ vilket den i själva verket ej heller synes göra. Fichte skiljer i det recenserade arbetet på sedelagens och rättens bud. När sedelagen tiger, »äro vi under ingen lag, vi få. Allt vad lagen icke förbjuder, få vi göra». Vi ha en rätt till vad vi få göra. »Sedelagen tiger, och vi stå blott under vårt godtycke».² Ingen har rätt att hindra uppfyllandet av sedelagens bud.³ Endast de lagar, som individen själv gett sitt samtycke till, äro förbindande.⁴ Naturrätten har blott talan för de områden, som samvetet lämnat fritt,⁵ och har tidigare uttryckligen sagts vara blott en del av sedelagen, nämligen »för så vitt den bestämmer fenomenvärlden».⁶ De höijerska distinktionerna gå, som synes, på intet sätt utöver Fichtes.

Något utförligare behandlas frågan av Höijer i en recension från följande år av Heydenreichs arbete »Versuch über die Heiligkeit des Staats und die Moralität der Revolutionen».⁷ De finnas, säger Höijer, som anse, att man blott kan ha en samvetsplikt att för-

¹ Höijer a. a. IV s. 141 f., 144.

² Fichte a. a. s. 60.

³ A. a. s. 61.

⁴ A. a. s. 81.

⁵ A. a. s. 133.

⁶ A. a. s. 131.

⁷ Litt. Tidn. 1795: 4 s. 395 ff., 1796: 1 s. 3 ff., Höijer a. a. IV s. 148 ff.

bliva i samhället, men däremot ingen tvångsplikt, enär en sådan endast kan uppstå genom ett formligt bifall, om vilket vi ingenting veta. Detta har lett till antagandet av en diktad överenskommelse, men en dylik kan aldrig vara rättsligt bindande.¹ »I allmänhet kan ett bud af det practiska förnuftet aldrig gifva en tvångsplikt», säger Höijer, för så vitt det icke bliver ett förbud genom överenskommelse, d. v. s. till alla delar bestämt.² Det förhållande, att en samvetsplikt övergår till en tvångsplikt, förefinnes dock enligt Höijer i ett fall, men blott i detta enda fall. Det är det fall, »då försvarsrättens utöfning eljest blefve omöjlig».³ Vad Höijer härvidlag tänker på är, att sedelagen även innebär individens plikt att hävda sitt eget jag, vilket i ett statslöst tillstånd kan leda till konflikter, som göra ett uppfyllande av sedelagens bud omöjligt. Rättigheten att tvinga människan in i ett statligt tillstånd »är en nödvändig följd af försvarsrätten».⁴ Här sker sålunda ett faktiskt härledande av rättslagen ur sedelagen.

Här kommer på ett markant sätt skillnaden fram gentemot Fichtes ståndpunkt i Beitrag. Där fastslogs att försvarsrätten var den enda rätt, som var möjlig att avyttra genom överenskommelse.⁵ Därvidlag har Höijer nu klart deklarerat en annan ståndpunkt. Ty försvarsrätten, rättens grund, är enligt Höijer den enda samvetsplikt, som »kan fullkomligen bestämmas och öfvergå til tvångsplikt utan öfverenskommelse».⁶ Heydenreichs formulering i »System des Naturrechts» är till en början liksom hos Höijer sådan, att den kan leda till det missförståndet, att de menade, att det utanför sedelagen liggande området står alldeles fritt i förhållande till sedelagen. Det är ingalunda deras mening. »Rättighet at tvinga är blott rättighet at hindra et emot Moralitetslagen stridande tvång».⁷ Sedelagens bud äro vi absolut underkastade, men då är det också givetvis en plikt att hindra mot sedelagen stridande tvång. Möjligt är att Höijers första vaga formulering från 1795 grundar sig på Beitrag,

¹ Höijer a. a. IV s. 180 f. Se vidare nedan.

² A. st.

³ A. a. s. 182.

⁴ A. a. s. 182 f.

⁵ Fichte a. a. s. 172.

⁶ Höijer a. a. s. 182. Kursiveringen gjord här.

⁷ Höijer a. a. s. 144.

under det han vid ett fördjupat studium och då även av Heydenreich påverkad ryggat tillbaka för Fichtes radikala konsekvenser och då funnit sig föranlåten att fastslå, att det i själva verket rör sig om en samvetsplikt, vilken förvandlar sig till en rättsplikt.¹ Vad som gömmer sig bakom dessa abstrakta rättsfilosofiska spekulationer, är de svårigheter, som man kände, då man bevittnade kontraktslärans tendens till ett upplösande av alla statliga band. »Jag kan efter behag, säger man, gå ur samhället».² Det var den ståndpunkt, som Fichte i *Beitrag* bejakade.³ Mot denna deducerar alltså Höijer sin sats, att det föreligger en plikt att ingå i samhället. Samhället blir en etisk nödvändighet. Härmed är statens grundval förlagd till börats värld, oberoende av varje kontrakt, varav följer att individen ej har någon rätt till utträde under återopande av samhällskontraktet, varav dock ingalunda följer, att kontraktsteorien spelat ut sin roll i Höijers tänkande, vilket strax skall närmare beröras. Uppenbarligen har Höijer som sagt varsnat de alltför radikala konsekvenserna hos Fichte och ryggat tillbaka. Denna frontförändring i konservativ riktning delar ju Höijer med Fichte själv, vilken 1799 uttryckligen förklarade, att han i *Beitrag* intagit en radikalare ståndpunkt, än han vid närmare eftertanke kunnat fasthålla.⁴ Redan 1794 kom för övrigt Fichtes »*Einige Vorlesungen über die Bestimmung der Gelehrten*», vilket av Höijer 1796 översattes. Recensionen av detta arbete i *Litteraturtidning*⁵ förmodar Liljekrantz vara av Höijer.⁶ Här framträder samhället som en etisk nödvändighet, åtminstone under långliga tider. »Det är en af människans grunddrifter at antaga förnuftiga väsenden utom sig. Detta

¹ Heydenreich a. a. I s. 84 ff., 143 ff. och framför allt s. 132 ff. Höijers senare spekulationer över förhållandet (Liljekrantz, Höijers moralfilosofi i dess första form s. 371, 391, 396) gå liksom hela den senare höijerska rättsfilosofien i Hegels tecken (Liljekrantz, Benjamin Höijer s. 351, Identitetsfilosofien s. 7). Redan i »*Wissenschaftliche Behandlungsarten des Naturrechts*» ställde sig Hegel helt avvisande mot Fichtes åtskillnad (Hegel, *Sämtliche Werke* (Lasson) VII s. 358 ff., Aspelin, Hegels praktiska filosofi under åren 1800—1803 s. 104 ff. 1925). Skillnaden »berör blott det yttre och negativa» (Hegel a. a. s. 393).

² Höijer a. a. IV s. 180.

³ Streckert a. a. s. 201 f.

⁴ Liljekrantz, Benjamin Höijer s. 92.

⁵ 1796: 2 s. 134.

⁶ A. a. s. 147 not 1.

kan blott ske derigenom, at hon träder i samhälle. Samhällsdriften hör således till människans grunddrifter; människan är ej til alla delar människa, så länge hon lever isolerad». Staten är dock blott en företeelse av lägre art, ett genomgångsstadium, som blott är ett medel till att grundlägga det fullkomliga samhället, »hvilket slutligen bör blifva umbärligt».¹ Fichtes inställning är som synes av detta Höijers referat ännu ganska avvisande, men i alla fall skönjas här tendenser, vilka i Beitrag helt lysa med sin frånvaro. Höijer har som sagt redan vid tiden för detta arbete ingenting till övers för denna radikalism. Ett senare uttalande lämnar i fråga om skärpa och tydlig udd ingenting övrigt att önska. Man får ingalunda draga den »svärmiska slutsatsen, som vissa nyare moralister gjort, att staten vore överflödig på odlingens högsta punkt, staten fattad som samhället i sin fullkomlighet».²

Ifråga om Höijers förhållande till *kontraktsteorien* kan det först och främst framhållas, att Höijer i sina tidigare arbeten ytterst litet behandlat statsfilosofiska problem. Här får man räkna med auktoriteter sådana som Locke, Montesquieu, Rousseau, de skotska moralfilosoferna o. s. v. I avhandlingen »De gustu artibus elegantioribus» (1786) skildras naturtillståndet i Rousseaus anda, om också uppsalafilosofen Boëthius anföres som källa. I »människornas första okultiverade tillstånd» funnos inga andliga sysselsättningar. »Nihil enim ferus homo præter cibum, venerum & somnum desiderat».³ Han anser, att det hos människan växer fram en insikt om likhet, varav sympati följer, vilket gör människan social.⁴ Om hur statligt liv uppkommer säges icke mer än detta, men tydligen accepterar Höijer utan vidare tanken på ett samhällskontrakt, enär han en gång talar om »vita socialis contractus».⁵

Höijers senare kritiska inställning i detta hänseende baserar sig tydligen på de tyska lärarna. Rexius påpekar, att Höijer hävdar, att samhällskontraktet ej kan binda, enär det ej är någon historisk realitet. Det är nämligen blott ett antaget bifall till statsmaktens

¹ Litt. Tidn. 1796: 2 s. 134.

² Citerat efter Liljekrantz, Höijers moralfilosofi i dess första form s. 399.

³ Höijer a. a. V s. 5.

⁴ Liljekrantz, Benjamin Höijer s. 33.

⁵ Höijer a. a. s. 48.

upprättande. Då kan ej heller statens rättsgrund sökas i kontraktet.¹ Rexius menar, att Höijer ej godkänt kontraktet som rättsgrund för statens tvångsmakt, men att han använder kontraktsbegreppet i andra sammanhang, vilket han antyder innebära en klar motsägelse. Samtidigt beskyller han Höijer för oklarhet,² vilket kan vara nog så berättigat. Rexius har dock förbisett ett par grundläggande distinktioner, gängse i denna tids kantpåverkade tänkande.

»Et diktadt eller presumerat bifall kan i och för sig sjelft aldrig förbinda; til dess förbindande kraft måste sökas grunder, som förbinda det förutan».³ Annorlunda ställer det sig med kontraktsteoriens användning på frågan om statens faktiska uppkomst, som Höijer tenderar till att skildra med kontraktsteoriens terminologi, varvid samtidigt en fikcionalism i Kants anda gör sig gällande. Ett naturtillstånd måste nämligen förutsättas för den mänskliga frihetens skull, heter det.⁴ I detta tillstånd leder den individuella självhävdelsen, som är en plikt, med stigande behov och ökad folkmängd till konflikter, varigenom man riskerar ett allas krig mot alla.⁵ För försöken att då vinna säkerhet får man antaga ett handlande, som kan benämnas kontrakt. Så fort en tillstymmelse till grundlag finnes, bliva dessa kontrakt mer än blotta fiktioner, ty så snart de äga kraft, är ett sorts bifall givet.⁶ Här står den kantska fikcionalismen fram i brokig blandning med historiefilosofiska spekulationer. Höijer ser, som nyss framhållits, statens rättsgrund i en plikt. »Sättet, at förklara rättmätigheten af borgerliga Samhällens uppkomst och bestånd ur ideen af en öfverenskommelse, är kanske mera populärt, men visst icke det mest filosofiska».⁷ Höijer har

¹ Här användes genomgående termen »kontrakt». Professor Herlitz har en gång muntligen för förf. påpekat, att uttrycket »sambällsfördrag», som är det ojämförligt mest brukade, är en germanism (Gesellschaftsvertrag), d. v. s. »Vertrag», som ju betyder både kontrakt och fördrag men i detta speciella fall kontrakt, har översatts med fördrag. Härtill kan fogas, att slumpen har velat, att översättningen strängt taget blivit juridiskt riktigare: individens överenskommelser i naturtillståndet äro ju snarare av folkrättslig än privaträttslig karaktär.

² A. a. s. 268.

³ Höijer a. a. IV s. 181.

⁴ Rexius a. st. Ett annat exempel i P 52 s. 34. (Höijerska handskriftssamlingen i Uppsala.)

⁵ Höijer a. a. II s. 286.

⁶ A. a. IV s. 183.

⁷ A. st.

alltså övervunnit kontraktsteorien i dess egenskap av statens rättsgrund. Men den historiska uppkomsten, om vilken han i tidens anda pliktskyldigast spekulerar, modifierat av kantisk fictionalism, uttryckes med kontraktsteoriens hävdvunna terminologi. Juridiskt sett är kontraktsteorien förkastad, men den tjänstgör fortfarande som en lättvindig formel för ett historiskt skeende, varvid likvisst en tydlig strävan gör sig märkbar att ej helt blotta den på dess juridiska innehåll. Ännu år 1800 frågar Höijer sig, om det finnes »någon regel af rättvisa i Statens Grundfördrag, för Regeringens åtgärd och undersåtares pligter i afseende på Statshushållningen».¹ Det är över huvud taget ovisst, om Höijer någonsin kom till ett förkastande av hela kontraktslärens terminologi, vilket ju heller aldrig Fichte uppnådde. Dess inflytande kan i varje fall spåras mycket sent.² En klar och otvetydig ståndpunkt måste dessa förvirrade och motsägelsefulla uttalanden tillerkännas: negationen av samhällskontraktet som statens rättsgrund, som positiv rätt. En stark tendens framträder att förkasta den som historisk teori. Helt accepteras den i rättsfilosofiskt syfte i den kantska fictionalismens anda.

Vid användandet av uttalanden om kontraktsteorien såsom gradmätare för en tänkares ställning i denna övergångstids idéhistoriska utveckling böra vissa synpunkter hållas i minnet, som mer än gärna förbises. Kontraktsteoriens grundvalar hade framför allt med Hume utsatts för en våldsam kritik, vilken vann många eftersägare och gärna, särskilt i engelsk litteratur, framhäves som epokbildande, ehuru Hume i sina positiva utläggningar visar sig ytterst starkt bunden av dess föreställningssätt,³ varvid man gärna samtidigt

¹ Journal för svensk litteratur 1800 s. 236. (Om författarskapet se Liljekrantz a. a. s. 168 not.)

² T. ex. Höijer a. a. III s. 341. P 52 s. 30 f. Mycket sent påträffas en polemik mot uppfattningen av samhällskontraktet som en historisk realitet. Inte ens utvägen att antaga en tyst överenskommelse fäster han sig nu särskilt vid, ty samhället »är grunden till all verklig rätt och grundar sig på sig självt och är det, vari alla inskränkta viljor nödvändigt överensstämma». (Citerat efter Liljekrantz, Höijers moralfilosofi s. 397.) Att detta ingalunda är någon början till en från grunden ny statsuppfattning framgår dock av den följande satsen, att samhället »är blott i föreställningen — i själva verket existerar blott de enskilda viljorna». (P 52 s. 33.)

³ T. ex. Metz, David Hume s. 287 ff. (1927).

visar en illa dold förvåning över att tänkare av Kants och Fichtes rang kunde fortsätta att arbeta med begreppet efter denna förintande kritik. På tal om Fichte har Strecker påpekat, att dennes accepterande av kontraktsteorien delvis får ses som ett utslag av att samtiden syntes framvisa exempel på dessa teoriers sanning. De stora författningsdiskussionerna i Nordamerika och Frankrike syntes ju nästan konkretisera naturrättens satser. Strecker understryker också, att fasthållandet vid kontraktsteorien även gäller den historiska skolans pionjärer i Tyskland som t. ex. Rehberg, som redan Fichte anmärkte.¹ Han kunde tillagt, att det även gäller mästaren själv. En betydande del av »Reflections on the revolution in France», d. v. s. Burkes mest betydelsefulla skrift om också icke den mest betydande, utgör ett försvar för den ärorika revolutionen som ett skolexempel på läran om härsarkontraktet. Detta har en utvecklingshistorisk betydelse, som knappast tillräckligt observerats. När särskilt tränade filosofer träffade på Burkes och hans efterföljares skrifter, var det nog inte så lätt att inse, att här fanns någonting nytt, då hela den gängse naturrättsliga terminologien dyker upp och det oftast i föga originell form, ja, ofta med ringa förmåga att förstå på många andra håll av kritiska iakttagare observerade konsekvenser. Beaktas bör även att kontraktsteoriens teser gav en uppfattning av statens uppkomst, vilken i långliga tider befunnits utgöra en mer än lämplig grundval för diverse radikala postulat. Den ojämförligt viktigaste synpunkten ligger dock innesluten i ett beaktande av kontraktsteoriens formellt logiska förhållande i dogmhistoriskt hänseende till den ersättning, som romantiken erbjöd. Romantiken blev en appell till gemensam tradition, historia och kultur, i sin högsta potens manifesterande sig som folksjäl. På sina håll skymtar även blods- och rasgemenskapen som utslagsgivande. Med dessa tankegångar besvarade romantiken väl att märka ej frågan om hur staten uppkommit utan i stället, hur det kommer sig, att den existerande staten håller samman, i varje fall i främsta rummet. Statens ursprung höljer den mer än gärna i mystik. Romantikens ersättning av kontraktsteorién innehåller därigenom *negationen* av den problemställning, som kontraktsteorien ville lösa, ej en lösning. I själva verket hade naturligtvis även

¹ A. a. s. 155.

naturrättens målsmän känt betydelsen av denna problemställning. Men den hade endast kunnat eller, i överensstämmelse med sin radikalism, velat besvara det bakom frågan om statens uppkomst liggande problemet, om hur staten kan bestå med en hänvisning till sättet för statens uppkomst. Den abstrakt logiska kritiken, i sig själv aldrig så slående, kunde ej på allvar göra sig gällande med tillräcklig genomslagskraft så länge man ej därjämte skymtade en ersättning i romantikens nybildning på nationsbegreppets och historiefilosofiens område. Det politiskt verkligt betydelsefulla, frågan om hur staten kan bestå, hade man ej kunnat lösa på annat sätt än med en hänvisning till individuellt handlande. Hur otillfredsställd man än kunde vara med kontraktsteorien, den var det enda statskitt, som en förromantisk generation kände.

1796—1797 har Höijer i Litteraturtidning översatt en rad recensioner av Rehberg, vilka utgöra ett i Tysklands idépolitiska utveckling betydelsefullt angrepp mot den franska revolutionen i Burkes anda, till vars lärjungar han får räknas. Gentemot en äldre forskning framhöll Rexus här, att det icke rörde sig om originalartiklar. Tidigare hade man haft den uppfattningen, att man härmed stod inför en klar reception av konservativa tankegångar, som för Sveriges del skulle kunna innebära betydande förskjutningar av uppfattningen av det idéhistoriska skeendet. Rexus framträdde med en bestämd gensaga och betonade, att det på sin höjd rörde sig om ett allmänt instämmande i Rehbergs konservativa tendens utan någon egentlig blick för det nya, som tankegångarna innebar.¹ I själva verket torde man få säga, att icke ens denna möjlighet, som Rexus höll öppen, är hållbar. Dessa recensioners översättande måste man fränkänna all positiv betydelse för ett fixerande av Höijers uppfattning.

En nyss antydd synpunkt gäller även här. För att de nya tankegångarna skulle kunna göra ett djupare intryck på Höijer, fordrades det säkerligen, att de givits en mera filosofisk utstyrelse. Det naturrättsliga elementet var också högst betydande. Så framhöll t. ex. Fichte i *Beitrag*, som till stor del just är en stridsskrift mot Rehberg, att denna accepterat kontraktsteorien utan större reservationer.²

¹ A. a. s. 270 ff.

² *Sämtliche Werke* VI s. 83, 84.

För övrigt kan också nämnas, att Liljekrantz påpekat, att Höijer i brev till Järta yttrat sig ganska nonchalant om den påbörjade artikelserien.¹ Härtill kommer såsom utslagsgivande, att en jämförelse mellan den höijerska översättningen och den rehbergska grundtexten ger vid handen, att Höijer ingalunda varit beredd att i allo återgiva Rehbergs uttalanden. I Höijers inledning, som ej alls återfinnes hos Rehberg,² talas det om »vårt märkvärdiga tidehvarfs uplysning och framsteg i vetenskapen»³ och att den franska revolutionen dock »gifvit Europas inbyggare en mängd högst viktiga begrep».⁴ Enligt Rehberg har den franska revolutionen helt fördärvat frihetens sak, varvid han för övrigt uttalar sin fruktan för en reaktion, blind för det beständes faktiska brister.⁵ Höijer säger optimistiskt, att frihetens sak blott »för en tid» är skadad.⁶ Rehberg talar om den överdrivna benägenheten för abstrakta spekulationer, vilken »i Frankrike har anstiftat så stora skador».⁷ Höijer medger blott, att det är farligt med dylika spekulationer, »då de äro vacklande eller då man icke lärt använda dem».⁸ Och detta sista exempel är visst icke ensamstående. Rehberg talar en gång om abbé Sieyès abstrakta principer, »vilka alls icke äro användbara på det mänskliga samhället»,⁹ vilket hos Höijer helt enkelt — saknas.¹⁰ Det kan också framhållas, att Höijer vid denna tid ställde sig ytterst avvisande gentemot engelskt statsliv. Mer eller mindre hånfulla tillmälen äro långt ifrån sällsynta.¹¹ I en recension återger han med instämmande följande uttalande: »Engelsmännen, hvilkas storhet i litteraturen, som i allt, synes vara i sin sista period».¹² När Rehberg säger, att »England, allena i Europa, känner fria författningars anda

¹ Benjamin Höijer s. 92.

² Allgemeine Litteraturzeitung 1790: 3 sp. 73 (Jena).

³ Höijer, Samlade skrifter IV s. 208.

⁴ A. a. s. 209.

⁵ Allg. Litt.zeit. 1791: 1 sp. 566.

⁶ Litt. Tidn. 1797: 4 s. 483.

⁷ Allg. Litt.zeit. 1790: 3 sp. 117.

⁸ Litt. Tidn. 1796: 3 s. 334.

⁹ Allg. Litt.zeit. 1790: 4 sp. 677.

¹⁰ Litt. Tidn. 1797: 2 s. 195.

¹¹ T. ex. Samlade skrifter I s. 156.

¹² Litt. Tidn. 1796: 4 s. 460.

i stora riken ur inhemsk erfarenhet»,¹ gör Höijer där det reserverade tillägget, att England »bör dömas efter det framfarna, och ej efter dess närvarande tillstånd».²

Det är ytterst fragmentariska upplysningar, som man har om Höijers senare utveckling. Rexius har särskilt pekat på en estetisk undersökning, som enligt Liljekrantz är koncipierad före 1804.³ »I et visst afseende kan man säga, at den sköna Konsten är lika i ålder med samhällslevnaden, och, som den, omedelbart grundad i människans natur, då hon betraktas såsom et, ej blott i förmågan, utan i sjelfva verket, förståndigt väsende».⁴ Rexius fäster stor vikt vid att samhällslevnaden här uppfattas såsom grundad i *människans sociala natur* och antyder förekomsten av ett antinaturrättsligt föreställningssätt.⁵ Häremot kan invändas, att betraktelsesättet är rent rationalistiskt, och att det är antagandet av en social drift *i förening med* ett antirationalistiskt tänkande, som kan ha intresse. Dessutom har ju antagandet av en människans sociala drift i och för sig visat sig mycket väl kunna förenas med naturrättens doktriner.⁶

Genom lösliga förbindelser familjerna emellan uppkomma så småningom fastare sammanslutningar, varvid sedvanerätt skapas och nationalsånger uppstå, vilka väcka den nationella känslan till liv. Härur växer samhället fram, och bosättning och äganderätt uppkomma.⁷ Rexius hävdar, att Höijer härmed övergivit sin tidigare typiskt upplysningsmässiga uppfattning om statens uppkomst ur allsköns vidskepelse och dylikt.⁸ Rexius torde dock här förletts till att hos Höijer intolka en förändring, vartill knappast några skäl förefinnas. T. o. m. i samma studie, som Rexius härvidlag uppmärksammar, talas t. ex. om »den lärda och genom superstition styrande,

¹ Allg. Litt.zeit. 1790: 3 sp. 143.

² Litt. Tidn. 1796: 4 s. 458. Långt senare har Höijer på denna punkt ändrat uppfattning. Det har dock ej varit möjligt att närmare bestämma tidpunkten. (Samlade skrifter III s. 512.)

³ A. a. s. 19 not.

⁴ Samlade skrifter I s. 243.

⁵ Rexius a. a. s. 275 f.

⁶ Gierke, Das deutsche Genossenschaftsrecht IV s. 398. 1913.

⁷ Rexius a. a. s. 276 f.

⁸ A. a. s. 277. Höijer a. a. I s. 13 ff., II s. 100 ff.

lagstiftande och lagskipande ledaren» såsom förefintlig på vissa håll.¹ Vidare var visserligen upplysningens härledande av stat och religion från vidskepelse en doktrin med praktiskt politisk syftning i många fall: det bestående fränkändes därigenom rättmätighet. Detta motiv synes dock ej vara särdeles aktuellt för Höijer. Hans yttranden ge närmast intrycket av historiefilosofiska reflexioner utan politiska sidoblickar. Uppfattningen är i själva verket av Höijer aldrig helt övergiven. I en mycket sen studie heter det fortfarande, att kulturen börjar med religion, vilken uppkommer »af fruktan för et förstörande ondt, hvars orsak man ej känner eller kan förekomma», vilket fixeras i en »fetiche», och så uppkommer »artens, familjens, nationens fetiche». Så småningom blir detta okända känt »såsom et inre handlingssätt eller begrep — således med frihet», varmed en förädlingsprocess tager sin början.² Men den av Rexius påtalade åsikten införes samtidigt såsom ett alternativ till uppfattningen av religionen såsom det primära utan att ett avgörande träffas.³ Resultatet synes bli, att man med Rexius på sin höjd kan tillerkänna Höijer ett fördjupat nationsbegrepp men ej motsvarande sak, i vad det gäller staten. Rexius framhäver för övrigt själv, att naturrättens individualistiska teori främst avsåg att förklara samhället juridiskt sett, varvid ytterst skiftande historiefilosofiska spekulationer kunde accepteras.⁴

Däremot synes aldrig litteraturen behandlat det förhållande, att Höijer ofta kallat staten för en *organism*. Utan att tillmäta det någon större betydelse, är det dock av ett visst intresse. I de tidigare latinska avhandlingarna uppträder åtskilliga gånger uttrycket »organum» och då i den klassiska betydelsen av redskap, medel, verktyg o. s. v.⁵ I »Afhandling om den filosofiska constructionen» förekommer uttrycket en vetenskaps »organon»,⁶ vilket har avseende på en indelning av logiken hos Kant.⁷ Men en likartad terminologi i samma

¹ A. a. I s. 289.

² A. a. III s. 263 ff.

³ A. a. s. 271.

⁴ Rexius a. a. s. 276 f.

⁵ Samlade skrifter V s. 4, 7, 14, 48, 86.

⁶ A. a. II s. 17, 43, 68, 85.

⁷ Sämtliche Werke I s. 107. (Vorländer.)

arbete har en annan innebörd. Ett filosofiskt system bör i alla detaljer vara fulländat »och fullkomligen svara mot ideen om Totalitet»: »Det är til sin natur et organiskt helt, der hvarje del, sjelf organisk, är för det hela detsamma, som det för hvarje del, såsom ändamål och medel tillika, och der de tillsammanstagna måste i oändlighet begränsa och understöda hvarandra». ¹ Nämnas kan också ett uttalande i samma arbete om Kants skrifter, vilka sägas vara »fulla af frön, af ännu ej utslagna telningar til en ny organisation». ²

Uttrycken »mekanisk» och »organisk» voro från början likabetydande. Under 1700-talets senare hälft sker häri en förändring, i det att man åt uttrycket organiskt gav den speciella betydelsen av liv, varefter det blir till ett romantikens älsklingsuttryck. Särskilt har Kant bidragit till uttryckets precisering. ³ I »en naturens organiserade produkt» är allt både mål och medel, ⁴ vilket är ett uttryckssätt, som ofta återvänder hos Höijer. ⁵ Kants nyssnämnda uttalande återfinnes i »Kritik der Urtheilskraft» (1790), där också begreppet appliceras på staten. Han omtalar med gillande, att man med den franska revolutionen begynt använda uttrycket organisation i förvaltningen och till och med såsom benämning för hela »statskroppen». I ett dylikt helt skall varje led vara både medel och ändamål. ⁶ Som synes är Kant angelägen om att framhäva delarnas självständighet gentemot det hela. Men redan hos honom varsnar man den inneboende tendensen i allt »organiskt» tänkande på det politiska livets område. Det hela måste tillerkännas en självständig betydelse och tillvaro gentemot delarna, och delarna (individerna) träda då gärna i skymundan för det hela (staten). Kant anger också ett annat betydelsefullt kännemärke på sitt organismbegrepp i detta sammanhang, varvid skillnaden gentemot maskinen blir den, att organismen har en egen »bildande kraft»,

¹ Höijer a. a. II s. 18.

² A. a. s. 37.

³ Se framför allt Euckens analys i Geistige Strömungen der Gegenwart s. 121 f. 5. Aufl. 1916.

⁴ Kant a. a. II s. 239.

⁵ Utförligast i P 52 s. 30.

⁶ Kant a. a. II s. 238 not.

som den meddelar delarna, vilken kraft delarna i sig själva icke besitta.¹

Första gången, som Höijer anbringar organismbegreppet på staten, synes vara i föreläsningarna vårterminen 1803, där även den gamla liknelsen mellan en levande kropps utveckling och statslivet återfinnes.² Även i »Försök at förklara uphovefvet til Skön Konst och dess första arter», som Rexius tillmätt ett visst intresse, talas om »en lefvande samhälls organism»,³ »den borgerliga samhällsorganismen»,⁴ »den inre organiska principen»⁵ o. s. v. »Och massan [är] med derföre i hvarje verklig organisation — såsom yttersta väsendet — och den emotsatt är dess organism en blott form — också i högre organismer, t. ex. borgerliga samhället, där pöbeln svarar emot denna rå jordiska massa — och för hvilken det väsendtliga [är] psykologisk mekanism — och som samhällsorganisation en blott form — och, utan at så betraktas, ingen sammanhängande Nation».⁶ Några närmare antydningar om vad han i själva verket vill lägga in i begreppet ger ej Höijer. Men vad som i detta hänseende sagts om Fichte gäller nog även Höijer, nämligen att blotta parallellen dock är ett varsel, som pekar utöver naturrätten, om också inga mer djupgående konsekvenser dragas.⁷

Liknelsen mellan staten och det organiska livet har ur statsvetenskaplig synpunkt i och för sig själv blott kuriositetens intresse. Denna liknelse är ju uråldrig. Att i väldiga arbeten kritiklöst redogöra för alla dylika liknelser hos Platon, Hobbes, Rousseau och Gierke, eller, som man kan finna i engelsk litteratur, se grodden till en organisk statsuppfattning hos — Locke, har på sin höjd värde som materialsamlingar.⁸ Det säger i sig själv ingenting, om man hos alla dessa tänkare finner staten vara en organism, när dess innehåll ej preciseras i någon högre grad. Den är då ofta

¹ A. a. s. 237.

² Liljekrantz, Höijers identitetsfilosofi s. 23.

³ Höijer a. a. I s. 249.

⁴ A. a. s. 255.

⁵ A. a. s. 254.

⁶ A. a. III s. 105.

⁷ Wundt, Fichte s. 167. (1927.)

⁸ Se Gierkes klassiska kritik av van Krieken, Die sogenannten organischen Staatstheorien (1873) i Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1874 s. 265 ff.

vorden en bekväm term utan reellt innehåll. Det ur statsvetenskaplig synpunkt betydelsefulla är, när staten liknas vid en organism och därur konservativa slutsatser dragas.¹ Redan den äldre rent biologiska parallellen kunde givetvis ej undgå att draga den nära till hands liggande slutsatsen, när t. ex. konungen förliknades vid statens huvud o. s. v. Romantiken innebär på denna punkt bland annat en nyansering utöver motsättningen liv och död och det mera mekaniska ingreppet stympningen. Så framhåller Burke, att den ärorika revolutionens omvälvning skedde med hjälp av samhällets friska delar,² varvid ingreppet gjordes i »the peccant part only».³ Men det skedde under allt hänsynstagande till det gångna och icke genom att »inympa ett skott, främmande för den ursprungliga plantans natur».⁴ Argumenteringens nyansering var faktiskt ny men låg säkert i luften. Redan året efteråt skymtar hos Humboldt en likartad tes: »Staatsverfassungen lassen sich nicht auf Menschen, wie Schösslinge auf Bäume propfen. Wo Zeit und Natur nicht vorgearbeitet haben, da ist's, als bindet man Blüthen mit Fäden an. Die erste Mittagssonne versengt sie».⁵ På svensk botten genomföres synpunkten sannolikt under tyskt inflytande. Möjligen sker det först med Grubbe, då han i 1810-talets början applicerar organismbegreppet på den svenska ståndorganisationen,

¹ Det är naturligtvis ej alls meningen att härmed antyda, att organismbegreppets betydelse därmed ur statsvetenskaplig synpunkt är uttömt. Dess immanenta antiindividualistiska tendens är antydd. Med detta begrepp skapades ett konservativt slagord av allra främsta rang, som visat sig besitta en förunderlig makt över tanken, vilket enbart som irrationellt politiskt slagord har en lång historia. Organismbegreppets applicering på staten var vidare ett betydelsefullt tecken om ett rikare och mera omfattande statsbegrepp. Med organismbegreppet skapades ett visserligen oklart men dock uttryck för den nya tanke, som främst bars upp av mäktiga politiska postulat, vilken snart med begreppsmässig klarhet skulle ställas mot den döende naturrättens negation av regeringsmaktens betydelse: att förhållandet mellan de styrande och de styrda var ett primärt problem för statsläran.

² Reflections on the revolution in France s. 36. (5th ed.)

³ A. a. s. 29.

⁴ A. a. s. 44.

⁵ Ideen über Staatsverfassung, durch die neue französische Revolution veranlasst. (Aug. 1791. Citerat efter Klassiker der Politik VI s. 5.) Kaehler, Wilhelm v. Humboldt und der Staat s. 148 (1927) påpekar i förbigående, att Humboldt i januari 1793 fick kännedom om Gentz' burkeöversättning men nämner ingenting om en eventuell kännedom om originalet.

varmed den konservativa inställningen motiveras.¹ Två helt olika organismbegrepp, skapade ur vitt skilda källor med delvis olika syftning, appliceras av Kant och Burke 1790 på staten. De ligga på skilda plan. Under åtskilliga år har vartdera sin säregna utveckling för att snart mötas och hopgyttras, resultatet av en rent praktisk-politisk och en förhållandevis objektiv filosofisk begreppsbildning, ett förhållande som sannerligen ej bidragit till organismteoretikernas klarhet.

Sammanfattningsvis kan sägas, att anknytning till den historiska skolans tänkande säkerligen ej förefinnes i fallet Höijer förrän tidigast efter 1809, liksom först då betingelser torde funnits för utbildandet av en konservativ åskådning. Så mycket är dock säkert, att Höijer redan tidigare lämnat den tyska idealismens abstrakta subjektivitet, som var ett arv från upplysningens filosofi, då människan fattades väsentligen som världsmedborgare, och tillhörigheten till stat och nation fattades som begränsningar, medan hans praktiskt politiska åskådning ännu varit klart radikal, vilket Rexius övertygande uppvisat.²

¹ I »Fragmenter av den practiska Philosophien». (U. U. B.) Cullberg, Samuel Grubbe s. 15 f. (1926), där citatet återfinnes, räknar över huvud vid denna tid med ett starkt inflytande från Schelling.

² En mera ingående framställning härav, än vad hittills skett, torde möjliggöras först genom att grunda sig på en mera ingående kännedom av den politiska opinionen i Sverige — för att kunna vederbörligen konkretiseras och nyanseras — än vad forskningens nuvarande ståndpunkt tillåter.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Nationernas förbunds församling När 1935 års församling åtskildes efter att församling år 1936. hava för första gången tillämpat bestämmelserna i förbundsaktens art. 16 om kollektiva åtgärder mot en fredsbrytande stat, beslöts att icke avsluta utan endast ajournera mötet, för att förhandlingarna skulle kunna återupptagas närhelst läget så fordrade. I kraft av detta beslut *sammanträdde församlingen*, sedan framställning därom gjorts av den argentinska regeringen, åter *den 30 juni 1936*. Härmed vidtog sista akten i det drama, vari Italien, Abessinien och förbundet självt voro medspelare. Det på många håll med så stora förhoppningar hälsade försöket att hävda förbundets grundsatser i denna konflikt hade misslyckats. Det återstod för församlingen endast att konstatera misslyckandet och att avveckla den igångsatta sanktionsapparaten. Församlingens möte, som endast pågick några dagar — 30 juni till 4 juli — och vid vilket Italien icke var företrätt, resulterade som bekant i uttalande av det önskemålet, att den för samordnande av sanktionsåtgärderna tidigare tillsatta s. k. koordinationskommittén måtte anbefalla regeringarna att upphäva dessa åtgärder. I samband härmed uttalade församlingen det önskemålet, att rådet måtte inbjuda de olika regeringarna att tillställa generalsekreteraren »alla de förslag, som de måtte anse sig böra framställa i syfte att fullkomna den praktiska tillämpningen av förbundsaktens grundsatser». På den rundskrivelse, som i enlighet härmed avläts av generalsekreteraren till regeringarna, avgåvos svar av ett stort antal länder, bl. a. Sverige. På grundval av de inkomna svaren skulle rådet avgiva betänkande rörande frågans läge till församlingen vid dess nästkommande möte.

*

I enlighet med ett beslut av juniförsamlingen sammanträdde *årets ordinarie församling (den sjuttonde)* först *den 21 september 1936*, två veckor senare än vad de vanliga reglerna skulle medfört. Den abessinsk-italienska tvisten förekom ej på församlingens dagordning. Icke heller den andra av de stora frågor, som dominerat den politiska utvecklingen under året, nämligen skapandet av ett nytt Locarno-system, var uppförd på dagordningen (däremot förekom densamma på föredragningslistan för rådets olika möten under året, varvid dess avgörande dock successivt uppskjutits). I denna fråga hade direkta förhandlingar under vårens och sommarens lopp

förts mellan de närmast intresserade makterna. Belgien, Frankrike och Storbritannien hade därvid enats om att söka få till stånd en konferens av samtliga de s. k. Locarnomakterna, d. v. s. nämnda tre makter jämte Tyskland och Italien, till slutet av år 1936. För att icke stöta bort Italien från den planerade konferensen, vilken hade att behandla frågor av central betydelse för Europas politik, var det angeläget att bereda vägen för en avspänning i förhållandet till nämnda makt.

Dessa hänsyn kunde icke undgå att göra sig gällande i samband med frågan, huruvida ombud för Abessinien — som alltjämt kvarstår såsom medlem av förbundet — skulle tillåtas deltaga i församlingens möte. Italienska regeringen hade låtit förstå, att Italien icke komme att sända ombud till församlingen, om Negus' representanter tillätes taga säte där, och åtskilliga makter voro under sådana omständigheter benägna att gå Italien till mötes. Inom församlingens utskott för granskning av fullmakterna höjdes röster för att under åberopande av de ändrade faktiska förhållandena underkänna de abessinska fullmakterna. Ett dylikt förfarande mötte emellertid inom utskottet motstånd från bl. a. Nederländernas, Nya Zeelands och Sovjetunionens representanter, och vissa ombud påyrkade frågans hänskjutande till den fasta mellanfolkliga domstolen för rådgivande yttrande. En dylik lösning befanns emellertid ur olika synpunkter ej tillfredsställande, och utskottet enade sig slutligen om att föreslå, att den abessinska delegationens fullmakter skulle godkännas. Utskottet uttalade dock, att godkännandet borde avse endast det pågående mötet och sålunda icke hava prejudicerande verkan för framtiden. När betänkandet föredrogs inför församlingen, företogs på begäran av Ungerns ombud omröstning om detta, varvid församlingen mot Österrikes, Ungerns, Albanien och Ecuadors röster — sex stater nedlade sina röster — godkände betänkandet. Abessiniens delegation hade därmed tillerkänts rätt att deltaga i förhandlingarna vid detta möte. Italien lät däremot icke representera sig vid församlingen, som sålunda räknade ombud för endast tre stormakter — Storbritannien, Frankrike och Sovjetunionen. Av de till förbundet anslutna staterna hade vidare Guatemala, Honduras, Nicaragua och Paraguay — vilka uppsagt sitt medlemskap av förbundet — samt Salvador underlåtit att sända representanter.

Församlingen valde till sin ordförande den argentinske utrikesministern Carlos Saavedra Lamas. Ehuru Italien ej sänt någon delegation, valdes Italiens förste delegerade till en av de sex vicepresidentposterna. Av de sedvanliga allmänna utskotten tillsattes vid församlingens början fem för behandling av respektive juridiska och konstitutionella, tekniska, finansiella och budgetära, sociala samt allmänt politiska ärenden. Frågan om tillsättande av det allmänna utskottet för nedrustningsärenden — det tredje — förbehölls av församlingen till senare avgörande; såsom nedan omtalas, tillsattes det sedermera under församlingens lopp.

På sedvanligt sätt företogs av församlingen val av nya medlemmar i förbundsrådet. Enligt det roulements-system, som följts sedan ett flertal år tillbaka, stodo tre av rådets icke ständiga medlemmar i tur att avgå år 1936, nämligen Argentina, Australien och Danmark. I deras ställe valdes respektive Bolivia, Nya Zeeland och Sverige, som alltså nu för andra gången inträdde i rådet. Dessutom utlöpte det rådsmandat, som år 1933 provisoriskt tillskapats och som innehafts av Portugal. Frågan om rådets sammansättning stod nu åter på församlingens dagordning. I enlighet med ett förslag, som avgivits av en för ändamålet tillsatt kommitté, beslöt församlingen, trots häremot uttalade betänkligheter från flera staters sida, att antalet icke ständiga rådsplatser skulle provisoriskt höjas från nio till elva. Samtidigt framhölls emellertid det angelägna i att frågan snarast bragtes till en definitiv lösning, och hemställdes till rådet att låta utarbeta förslag härtill. Av de sålunda nytillkomna platserna var den ena avsedd för en europeisk stat, vilken icke inginge i de grupper av stater, som traditionsenligt äro företrädda inom rådet, och den andra för en asiatisk makt. Församlingen valde till dessa rådsplatser respektive Lettland och Kina. Då avgående rådsmedlem ej får återväljas förrän efter tre år, såvida den ej förut av församlingen förklarats återvalbar, erfordrades en dylik förklaring i fråga om Kina, som senast utträtt ur rådet år 1934.

Församlingen hade vidare att — jämte rådet — förrätta val av tre domare i den fasta mellanfolkliga domstolen, nämligen efter tysken Schücking, som avlidit, samt amerikanen Kellogg och kinesen Wang, vilka erhållit begärt avsked. Till dessas efterträdare utsågos amerikanen Hudson, svensken Åke Hammarskjöld, domstolens mångåriga generalsekreterare, samt kinesen Cheng.

Församlingens allmänna debatt präglades naturligt nog i stor utsträckning av besvikelse över förbundets misslyckande i den abessinska konflikten. Regeringarnas oro över den politiska situationen betonades starkt i de olika anförandena. Många talare framhöll den faran av den konflikt mellan olika politiska världsåskådningar, som voro i färd med att uppdelas Europa i två fientliga läger, ävensom de hotande följderna av den nu pågående kapprustningen. De olika ländernas talesmän utvecklade vidare sina regeringars synpunkter på en reformering av förbundsakten. Från svensk sida framhölls, att svenska regeringen, såsom framgått av dess svar på generalsekreterarens ovan omtalade rundfråga i ämnet, ansåge ett förnyat studium av frågan om förbundsaktens grundsatser och förbundets aktionsmedel möjligt och nyttigt, ehuru man visserligen ej kunde vänta sig något underverk av en dylik reform. I belysningen av den erfarenhet, som gjorts i den abessinska konflikten, framhölls från många håll bl. a., att förbundet, om det skulle kunna effektivt ingripa i en internationell konflikt, måste göra detta redan på ett tidigt stadium av konflikten. Flera länders ombud uttalade sig för tanken på regionala överenskommelser om

ömsesidigt bistånd såsom det bästa medlet för stärkande av förbundets säkerhetsgarantier; bl. a. förklarade brittiske utrikessekreteraren Eden, att hans regering vore anhängare av ett dylikt system, vilket tidigare haft sina förnämsta förespråkare i Frankrike och Sovjetunionen. Av intresse var också Mr. Eden's uttalande, att ett lojalt samarbete från de olika nationernas sida för fredens vidmakthållande förutsatte, att praktiska metoder funnes för genomförande på fredlig väg av rättvisa ändringar i bestående politiska förhållanden. Förbundet borde därför enligt Mr. Eden's åsikt göra bruk av sin i förbundsaktens art. 19 angivna befogenhet att taga under omprövning sådana internationella förhållanden, vilkas fortbestånd utgjorde en fara för freden.

Förhållandena i Spanien berördes av flera talare i den allmänna debatten. Den nyutnämnde spanske utrikesministern del Vayo framhöll, att hans regering, som utgått direkt ur folkviljan, hade full rätt att tala i det spanska folkets namn. Hr del Vayo uttalade sig med skärpa om överenskommelsen rörande icke-inblandning i Spaniens inre angelägenheter och förklarade, att denna överenskommelse i praktiken verkade som en blockad av den rättmätiga spanska regeringen. Till dessa synpunkter anslöto sig bl. a. ombuden för Sovjetunionen och Mexico. Däremot gav det portugisiska ombudet uttryck åt sin regerings sympatier för nationaliströrelsen.

Abessinien's ombud vädjade till stormakterna att förnya sina ansträngningar i syfte att åstadkomma en lösning av den abessinska frågan inom förbundets ram samt förklarade, att kejsaren nu vore villig till betydande medgivanden i syfte att spara blodsutgjutelser och trygga ett oberoende nationellt hem åt sitt folk.

Bland de frågor av juridisk och konstitutionell art, som behandlades inom första utskottet, må nämnas förslag till konventioner rörande internationellt bekämpande av terrorism samt skapande av en internationell brottmålsdomstol. Denna fråga hade ursprungligen väckts i anledning av mordet på konung Alexander av Jugoslavien och franske utrikesministern Barthou. Det beslöts, att åtgärder skulle vidtagas för sammankallande av en konferens år 1937 för avslutande av konventioner i dessa ämnen.

Inom utskottet för tekniska och ekonomiska frågor förekom bl. a. till behandling spörsmålet om en förbättrad folknäring. I denna fråga förelåg en omfattande utredning, som företagits dels av förbundets hälsovårdsorganisation — med biträde av en teknisk kommitté, vari generaldirektören Höjer ingått som svensk medlem — dels av en särskilt tillsatt sakkunnigkommitté, vilken som svensk medlem räknat lantbruksakademiens sekreterare professorn Thure Björkman. Församlingen beslöt att förnya kommitténs uppdrag för ytterligare ett år och uppdrog åt densamma att framlägga ett slutligt betänkande till församlingens nästa möte. — Det må erinras om att denna fråga uppmärksammas även i Sverige och att det medicinska näringsråd, som i slutet av förra året tillsattes i vårt land, bedriver en rad undersökningar på ifrågavarande område. —

Vidare förekom en debatt om bostadsfrågan, vilken av förbundets tekniska organisationer varit föremål för utredning ur hygienisk synpunkt. Från svensk sida väcktes inom utskottet förslag, att utredningen av denna fråga skulle utvidgas till att omfatta även problemets ekonomiska, finansiella och sociala sidor, och i enlighet med detta förslag uppdrog församlingen åt förbundets tekniska organisationer att i samverkan med internationella arbetsbyråer företaga en dylik utredning och till församlingens nästa möte avge betänkande härom.

Särskilt intresse tilldrog sig debatten om de ekonomiska frågorna. Denna kom helt naturligt att i stor utsträckning anknytas till det av Frankrike och kort därefter av Schweiz och Nederländerna tillkännagivna beslutet att uppgiva guldstandard och anpassa vederbörande valutor efter en lägre nivå. Från olika håll hälsades denna åtgärd, ävensom den av Frankrike, Storbritannien och U. S. A. avgivna förklaringen om solidaritet på det monetära området, med tillfredsställelse såsom utgångspunkten för en vidare utveckling till frigörande av världshandeln från alltmer besvärande restriktioner. Den dåvarande brittiske finansstatssekreteraren Morrison — numera jordbruksminister — framhöll, hurusom dessa hinder kunde återföras just på den hittills rådande bristande jämvikten mellan valutorna i olika länder. Om de stater, som infört handelsrestriktioner, på sätt nu skett bättre anpassade sina valutor efter världsprisnivån, bortföle skälen för ifrågavarande restriktionsåtgärder, och man kunde rimligen hoppas, att kontingentering och valutakontroll skulle upphävas. Själva deprecieringen av en valuta fungerade såsom en automatisk tilläggstull på införseln. Åtgärder till en kvantitativ begränsning av denna bleve därigenom obehövlige, och om de bibehölles, komme de att resultera i en alltför hastig höjning av prisnivån i vederbörande land. Mr. Morrison manade till att utan dröjsmål begagna det tillfälle, som nu erbjöde sig att undanröja hindren för världshandeln genom gradvisa men målmedvetna åtgärder.

Den brittiske representanten inom utskottet föreslog, att spörsmålet om jämlikhet för de industriidkande länderna i fråga om tillgången till råvaror skulle göras till föremål för utredning inom förbundet. Förslaget resulterade i en av församlingen antagen resolution, vari rådet uppmanades att tillsätta en kommitté för denna frågas behandling. I denna kommitté borde även sådana utanför förbundet stående stater, som vore särskilt intresserade av frågan, bliva företrädde.

Den franske handelsministern Bastid redogjorde för de motiv, som lett till beslutet om francens nedvärdering, och tillkännagav, att franska regeringen påbörjat utarbetandet av en tulltariff, som helt uteslöte kontingenteringen och innebure den inhemska marknadens skyddande enbart genom införseltullar. Denna tariff komme dock att sättas i kraft endast om andra länder undanröjde av dem införda handelsrestriktioner. M. Bastid påyrkade vidare åtgärder

från förbundets sida i fråga om reglering av dubbelbeskattning och internationellt bekämpande av skatteflykt. I enlighet härmed beslöt församlingen uppmana förbundets skattekommitté att utarbeta och framlägga förslag i dessa ämnen. Under debatten i det ekonomiska utskottet fäste slutligen det polska ombudet uppmärksamheten på utvandringsproblemet, vilket församlingen i anledning därav beslöt uppföra på dagordningen för nästkommande möte.

Förbundets budget för år 1937 fastställdes i vad angår utgifts-sidan till 29.184.128 schweiziska francs; inkomstsidan fastställdes till ett 20 % lägre belopp i guldfrancs. Härav skulle i runt tal 2 miljoner guldfrancs bestridas av tillgängligt överskott. Det belopp i guldfrancs, som skulle uttaxeras på förbundets medlemmar, utgjorde härefter 21.284.823 guldfrancs. I enlighet med ett av en särskild kommitté framlagt förslag om ändrad fördelning av förbundets kostnader höjdes Sveriges proportionella andel i utgifterna, trots att gensaga inlades häremot från svenskt håll, från 18 till 19 enheter (antalet enheter sänktes samtidigt från 931 till 923). Oaktat denna höjning kommer Sveriges bidrag för år 1937 — främst tack vare den schweiziska francens depreciering — att nedgå till 473.118 guldfrancs gentemot 546.765 guldfrancs för innevarande år.

Inom det sociala utskottet behandlades bl. a. frågor rörande handeln med kvinnor och barn, handeln med opium och andra skadliga droger, fångvårds- och straffrättsfrågor, barnaskydd och understöd åt nödställda utlänningar. Bland ärenden, som hänskjutits till utskottet för politiska frågor (det sjätte) torde särskilt frågan om internationellt understöd åt flyktingar böra framhållas. Nationernas förbunds verksamhet på detta område har hittills utövats dels — i fråga om ryska, armeniska, syriska m. fl. ävensom saarländska flyktingar — av det internationella Nansen-institutet för flyktingar, dels av det s. k. flyktingekommissariatet i London, vars uppgift varit att lämna bistånd åt de från Tyskland kommande flyktingarna. Enligt tidigare beslut av församlingen skall Nansen-institutets verksamhet vara avvecklad vid utgången av år 1938. År 1935 väcktes från norsk sida förslag om att centralisera flyktingeverksamheten genom upprättande av en gemensam organisation inom förbundets ram eller under dess auspicier för samtliga kategorier av flyktingar. Sedan denna fråga bl. a. varit föremål för utredning av en särskild kommitté, beslöt innevarande års församling på grundval av föreliggande utlåtanden att vid sidan av Nansen-institutet bibehålla kommissariatet för de tyska flyktingarna intill utgången av år 1938. Samtidigt beslöts, att förslag angående hela flyktingefrågans vidare ordnande efter de ovan nämnda organisationernas avvecklande skulle utarbetas av ordföranden i Nansen-institutets styrelse för att framläggas inför rådet i maj 1937. — Till ordförande i Nansen-institutets styrelse utsågs norrmannen Michael Hansson och till kommissarie för de tyska flyktingarna engelsmannen Sir Neill Malcolm.

I detta sammanhang kan nämnas, att församlingen såsom bidrag

till överflyttningen av 200 saarländska flyktingefamiljer till Sydamerika och bosättning därstädes beslöt anvisa 200.000 guldfrancs, sedan budgetutskottet funnit sig icke kunna tillstyrka anvisande av ursprungligen begärda 400.000 francs. Med hänsyn till att betänkligheter rests från Storbritanniens och flera andra länders sida mot förbundets deltagande i kostnader av denna art förklarades uttryckligen, att anslaget icke finge innebära något prejudikat för framtiden.

I nedrustningsfrågan uttalades redan vid mötets början från fransk sida avsikten att föreslå sammankallande av nedrustningskonferensens presidium. På förslag av Sveriges, Norges, Danmarks, Finlands och Nederländernas delegationer beslöt församlingen under mötets lopp tillsätta det allmänna utskottet för nedrustningsfrågor. Detta utskott hade under åren 1932—1935 icke tillsatts, emedan nedrustningsfrågan var föremål för behandling inom nedrustningskonferensen. Inom församlingen framhölls bl. a. från svenskt håll, att en fullständig passivitet i denna fråga från församlingens sida inför den pågående kapprustningen icke skulle förstås av folken. Det påpekades, att låt vara begränsade resultat borde kunna uppnås i vissa avseenden, såsom i fråga om reglementering av handeln med och tillverkningen av krigsmateriel samt i fråga om publicitet beträffande försvarsutgifterna, i vilka ämnen konventionsutkast föreligga utarbetade.

På mötets dagordning förekom slutligen, i enlighet med det beslut, som fattats vid församlingens möte i juni, frågan om förbundsaktens reformering och anpassning efter erfarenhetens lärdomar. För denna frågas behandling tillsatte församlingen ett särskilt allmänt utskott. Församlingen ingick dock ej på någon debatt i själva sakfrågan utan nöjde sig med att godkänna utskottets förslag att tillsätta en kommitté av representanter för 28 stater, däribland Sverige, med uppdrag att granska de förslag och synpunkter, som av regeringarna i ett stort antal länder framlagts i detta avseende. På grundval härav har kommittén att framlägga konkreta förslag till förbundsaktens reformering. Om den så finner lämpligt, äger kommittén, vars arbeten skola taga sin början den 7 december 1936, föreslå sammankallande av församlingen till urtima möte.

S. v. Euler.

Den senaste regerings- erbjuder ur många synpunkter ett intressant
krisen i Finland bidrag till frågan om presidentmaktens och parlamentarismens utveckling i Finland. Efter vad som redan under förhandlingarna mellan statschefen och riksdagspartierna blev i pressen känt och vad som sedan kommit till offentligheten, vet man att riksdagsmajoritetens önskan, tolkad av ordförandena i socialdemokraternas, agrarernas, svenska folkpartiets och framstegspartiets riksdagsgrupper, var en koalitionsregering mellan dessa fyra partier. Likaledes är det känt att presidenten efter samtalen med

nämnda herrar icke annat än på vissa betingelser ville medge att socialdemokraterna engagerades i regeringsställning. Då han tyckte sig finna att dessa betingelser ej skulle uppfyllas, krävde han i stället en borgerlig koalitionsregering, där även samlingspartiet vore representerat. Riksdagens talman, hr Kallio, som ju alltid räknats som agrarpartiets mest framträdande man men dock formellt inte intog någon ledarställning, fick presidentens uppdrag att bilda en dylik regering. Efter några dagar lade han fram en ministerlista med huvudsakligen agrarer, dessutom två företrädare för framstegspartiet, ingendera dock riksdagsman eller i partiarbetet aktivt verksam, och två samlingspartister, vilka båda tillhört den avgående regeringen och varav den ene var riksdagsman. Samtidigt meddelade hr Kallio att endast agrarpartiet och framstegspartiet förklarade sig vilja direkt stödja regeringen. Svenska folkpartiet hade avvisat allt engagemang, då det icke fått garantier för sina speciella önskemål, samlingspartiet ställde sig likaså utanför regeringsbildningen, då det icke fått sitt krav på minst tre platser i regeringen uppfyllt, men ville icke vägra de två herrarna att som »fackministrar» inträda i den nya ministären. Inför detta besked begärde presidenten uppskov; tre dagar senare godkände han emellertid ministären.

Ur den doktrinära parlamentarismens synpunkter erbjuder uppenbarligen denna regeringskris många kuriösa drag. De två partier som formellt störtat den förutvarande regeringen — socialdemokraterna och svenska folkpartiet — ställdes på sidan vid den nya regeringens bildande. Ett parti anser sig engagerat i regeringsställning genom två personer, som stått helt utanför det politiska livet, och ett annat parti förklarar sig stå helt fritt till regeringen, trots att i densamma sitta två partimedlemmar som spelat en framträdande roll och varav en t. o. m. är riksdagsman. Och framför allt, presidentens uppfattning om hur regeringskrisen bör lösas visar sig betydligt mer än riksdagspartiernas uttalade önskemål, även om slutresultatet bär prägeln av en kompromiss.

I den diskussion som sedan följt, har presidentens ståndpunktstagande från vissa håll betecknats som antiparlamentariskt och följaktligen, då parlamentarismen anses vara i regeringsformen inskriven, stridande mot grundlagens anda. Från annat håll har invänts att regeringsformens stadgande att »till medlemmar av statsrådet, vilka böra åtnjuta riksdagens förtroende, kallar presidenten för redlighet och skicklighet kända, infödda finska medborgare», statsrättsligt sett endast innebära skyldighet för en regering att avgå om riksdagen uttryckligt undandrar den sitt förtroende. Presidenten har, hävdas det, full rätt att välja den regering han finner för landet lämpligast. Han bör givetvis ta hänsyn till partiförhållandena i riksdagen, men han är inte bunden vid riksdagsgruppernas önskningsar. Formellt synes detta obestridligt. Om riksdagsmajoriteten är missnöjd med den regering som kommit till stånd, har den i sin makt att fälla den. En konstitutionell konflikt kan icke, så länge grundlagarna följas, uppkomma. Det är visserligen sant att nyssnämnda

författningsmoment avser att i princip hävda ett parlamentariskt styrelsesätt. Men om statsöverhuvudet har auktoritet nog att vid en regerings tillkomst göra sin personliga vilja gällande gentemot riksdags- och partiopinionerna och om riksdagsmajoriteten icke genom ett misstroendevotum begagnar sin möjlighet att driva sin uppfattning igenom, finnes ur författningens synpunkt intet att invända.

Här är inte meningen att ingå på en närmare granskning av de psykologiska, sociala och politiska realiteter i Finland, som påverkat händelseförloppet vid denna regeringskris. Avsikten har endast varit att fästa uppmärksamhet på ett nytt konkret fall, där presidenten visat sig vara en första rangens maktfaktor och detta på en så central punkt som regeringsbildandet. Fallet saknar icke motstycket under de 18 år som gått sedan regeringsformen antogs. Både den nuvarande presidenten och hans två företrädare, i synnerhet den förste av dem, ha spelat en betydande roll i politiken. Det må räcka med en erinran om sådana fakta som att exempelvis presidenten Ståhlberg åtta gånger gjorde bruk av vetorätten och presidenten Relander två gånger, att den förstnämnde 1924 mot riksdagsmajoritetens och regeringens vilja lät upplösa riksdagen och till den ändan lät den sittande regeringen falla och tog en ny ministär som kontrasignerade hans beslut, etc.

Med andra ord — det förhållandet att grundlagsstiftarna i regeringsformen införde ett stadgande som avsåg att garantera ett parlamentariskt styrelsesätt har inte hindrat, att presidentmakten, som med skenbar inkonsekvens försågs med stora maktbefogenheter, blivit en realitet i statslivet, och att man i Finland sett åtminstone ansatser till en maktfördelning som icke svarar emot parlamentarisk doktrin.

R.

Sovjetunionens nya författning. Det förslag till ny författning i Sovjetunionen, som den 11 juni framlades av författnings-

kommissionen, och som i huvudsak refererats i denna tidskrifts tredje häfte, sid. 271—273, har den 5 december antagits av sovjetkongressen. Den skall benämnas den Stalinska författningen och dagen för dess antagande skall vara allmän, nationell högtidsdag.

Efter framläggandet av förslaget i juni utlystes en allmän diskussion över detsamma, som med stor livaktighet har förts i de olika arbetarsammanslutningarna samt icke minst i pressen. Som resultat av denna diskussion ha framkommit icke mindre än c:a 95,000 förslag till ändringar på olika punkter, vilka kommissionen har behandlat och tagit hänsyn till. Stalin redogjorde ingående för de viktigaste ändringsförslagen i sitt tal i kongressen den 25 november (öppningsdagen), varvid största delen av anmärkningarna avfärdades som icke hörande till ämnet, medan av de återstående flertalet hade redaktionell karaktär. Efter redaktionskommitténs överarbetning av det ursprungliga förslaget antogs det med 43 för-

ändringar. Dessa berörde 32 artiklar av förslagets 146. Av dessa 43 förändringar äro 36 av uteslutande formell redaktionell karaktär medan 7 ha saklig innebörd. De behandlas i det följande.

I artikel 8, som behandlar kollektivjordbrukens rätt till jorden, har inskjutits att de äga att utnyttja den *utan ersättning* till evig tid. Artikel 10, som avhandlar sovjetmedborgarens privata äganderätt, utökas till att omfatta även rätt till *arv av personlig egendom*. Beträffande valet av medlemmar i Nationaliteternas råd, som behandlas i artikel 35, är en viktig förändring att notera. Deputerade skola väljas enligt normen: 25 deputerade från varje rådsrepublik, 11 från varje autonom republik, 5 från varje autonomt område och en från varje nationalitetsdistrikt. I förslaget var upptaget 10 deputerade för rådsrepublik, 5 från autonom republik och 2 för autonomt område. Förutom de ändrade siffrorna tillkommer här alltså nationalitetsdistriktet, ej nämnt i det ursprungliga förslaget. I artikel 40, som behandlar utfärdandet av nya lagar, inskjutes att publicerandet skall ske *på rådsrepublikernas språk*, vilket betyder att de måste utges på 11 olika språk. I artikel 48 ändras antalet ställföreträdare för Högsta rådets president till 11 — en för varje rådsrepublik — i stället för avsedda 4. Den sjätte viktiga förändringen i författningsförslaget är att ett särskilt folkkommisariat för försvarsindustrin inrättas. En viktig förändring är till sist att notera i artikel 49, som behandlar presidiets rätt att mellan högsta rådets sammanträden förklara riket i krigstillstånd vid väpnat överfall på detsamma. Rätten utökas till att omfatta krigsförklaring för det fall att Sovjetunionen genom internationella avtal har förbundit sig till ömsesidigt försvar mot aggression.

Den nya författningens ordalydelse offentliggjordes i »Pravda» den 6 december 1936.

Gunnar Jarring.

Några notiser om Vid mitten av adertonhundralet trängde uppfolkmötesrörelsen. lysning och folkbildning i högre grad än förut ut på landsbygden. Folkskoleundervisningen började göra sina verkningar gällande; tidningar, järnvägar och överhuvudtaget förbättrade och förökade förbindelser bidro här till. Folkets levnadsstandard steg märkbart. Man började få tid och lust att ägna tankarna åt annat än livsuppehållet, fysisk vila och traditionella förströelser. Allt detta medförde hos landsbygdens befolkning ett vidgat intresse för tidens brännande frågor. S. k. folkmöten blevo då ett forum, där dessa kunde diskuteras av menig man.

Såsom ett slags förelöpare till de allmänna, oftast under bar himmel hållna, folkmötena kan man betrakta de Örebromöten 1849, 1850 och 1853, vilka höllos av landets reformsällskap med uppgift att utarbeta förslag till ny representationsförfattning. I dessa möten deltog dock nästan uteslutande medlemmar i reformsällskapen.

Det första egentliga allmänna folkmötet — Ramlösamötet den 4 juli 1858 — kom emellertid att behandla frågor av helt annan art. Det

blev ett led i denna tids skandinaviska rörelse. På nordiska studentmötet i Uppsala sommaren 1856 hade förslag väckts att ge de skandinaviska sammankomsterna en mera allmän karaktär.¹ För det danska folkets vidkommande hade Karl Ploug framhållit, att dess åsikter om skandinavismen borde komma till uttryck i offentlig diskussion.² Bland inbjudarna till Ramlösamötet märkas den ivrige skandinavisten O. P. Sturzen-Becker, som nu var utgivare av Öresundsposten i Hälsingborg, samt kyrkoherden i Farhult och Jons-
torp (Malmöhus län) P. G. Ahnfeldt. Mötet i Ramlösa var ett verkligt folkmöte. Där om vittnar också huvudtalaren, Ahnfeldt: »Det folkmöte, här i dag är församlat, gör skäl för namnet icke blott därigenom, att folk av allehanda stånd och villkor hörsammat kallelsen, utan ock ity att kallelsen verkligen denna gång utgått från folket, icke från dess överstar eller skriftlärd». ³ Bland övriga talare märkas av danskar folketingsmannen och författaren F. Barfod och från svensk sida riksdagsmannen Per Nilsson från Espö (Malmöhus län), av vilka den senare talade för representationsreformen i Sverige.⁴ Av övriga mera bemärkta deltagare kunna nämnas Orla Lehman och Karl Ploug.

Redan på detta Ramlösamöte hade sålunda Per Nilsson i Espö börjat den folkagitation för representationsreformen, som han i det följande kommer att bedriva huvudsakligen inom sin hemtrakt. Under år 1861 uppträder han såsom ordförande för en hel rad reformmöten i Skåne, där man ansluter sig till Örebromötenas program.⁵

Sedan De Geers representationsförslag framlagts för riksdagen 1862—63, började man ivrigt bearbeta opinionen i landet. I november 1863 beslöt några på ett reformmöte i Stockholm församlade riksdagsmän, att de var i sin stad skulle sprida kännedomen om det vilande förslaget, och den nyligen bildade reformkommittéen, som sammankallat mötet, fick till uppgift att bearbeta folket i städerna och på landsbygden.⁶ Våren och hösten 1865 hölls sålunda en hel rad folkmöten, och listor kringkickades i bygderna för underskrift. Diskussionen tycks emellertid ej ha blivit så synnerligen livlig, och antagandet av det kungliga förslaget blev oftast enhälligt.⁷ På petitionslistorna för förslaget insamlades emellertid omkr. 60.000 namnteckningar.⁸

Sedan representationsreformen genomförts, kom folkmötesrö-

¹ Öresunds Posten 4/6 1858.

² Claußen, J.: Skandinavismen (Köpenhamn 1900) sid. 138.

³ Öresunds Posten 5/7 och 9/7 1858.

⁴ Öresunds Posten 26/7 1858.

⁵ Per Nilssons i Espö dagboksanteckningar. (Lunds univ. bibl.)

⁶ Öresunds Posten 17/11 1863; Framställning av den vid slutet av 1862—63 årens riksdag utsedda Centralkommitté; Jfr Svedelius: Representationsreformens historia (Sthlm 1889) sid. 556—57.

⁷ Aftonbladet 2/3, 13/3 och 20/3 1865 och Per Nilssons i Espö dagboksanteckningar 1865.

⁸ Bondest:s prot. 25/11 s. 227. Jfr »Minnesblad för svenska folkets deputationer år 1865». (Sthlm 1866.)

relsen in i ett nytt skede. Hösten 1867 blir den åter livlig. Med undantag av det skandinaviska mötet i Stehag vid Ringsjön den 4 augusti 1867, där dansk nationalliberalism och svensk nyliberalism möttes,¹ syssla folkmötena nu med inre politiska och ekonomiska problem. Initiativet togs huvudsakligen av det 1867 bildade nyliberala partiet, vars program bl. a. gick ut på upphävandet av census för valrätt och valbarhet till andra kammaren, arvode åt förstakammarledamöterna, kommunal rösträtt lika för alla, som betala skatt till staten, samt i fråga om försvaret allmän värnplikt och successivt avskrivande av indelningsverkets bördor.

Den folkmötesrörelse, som nu tar sin början, leder sitt ursprung från Skåne,² något som är ganska naturligt då detta välbärgade landskap hade tradition att bygga på både från föregående rösträttsmöten och skandinavistiska folkrörelser. Bland de ledande märkas också sådana, som förut uppträtt vid de skandinavistiska folkmötena t. ex. andrakammarledamoten Ola Jönsson i Kungshult (Malmöhus län), redaktören för Folkets Tidning Chr. Bülow från Lund samt redaktören för Öresunds Posten F. T. Borg från Hälsingborg. På ett folkmöte i Eslöv i okt. 1867, vilket leddes av Ola Jönsson, valdes en kommitté med medlemmar ur nyliberala sällskapet, vilken hade till uppgift att anordna ett stort folkmöte följande år.³ Huvudsakligen kommo nu den kommunala rösträtten och försvarsfrågan att diskuteras på folkmötena. I januari 1868 sammanträdde i Stockholm riksdagsmän samt ämbetsmän och fastighetsägare, som icke voro riksdagsledamöter, och tillsatte en kommitté, med uppgift att i det kommande sammankalla allmänna möten till behandling av kommunalvalsfrågan.⁴ Agitationen ute i bygderna blir också livlig detta år. Folkmötenas antal ökas undan för undan, och enligt S. A. Hedin höllos 1869 ett femtiotal möten.⁵ Det ökade politiska intresset på landsbygden får, förutom den nyliberala agitationen, helt visst tillskrivas den nu rådande jordbrukskrisen, de höjda tullarna och ej minst, att den av den nyliberale A. W. Uhr vid riksdagen 1869 framlämnade motionen om utsträckt politisk och kommunal rösträtt föll igenom.⁶ Folkmötena uttalade i resolutioner ofta direkt sin anslutning till Uhrens motion och det nyliberala programmet.⁷

Enligt Hedin⁸ önskade 17 av 1869 års möten lika rösträtt vid kommunala val för alla, ett 10-tal däremot uttalade sig för graderad skala. För övrigt ställdes krav på låg graderad skala vid röstning

¹ Öresunds Posten 5/8 och 10/8 1867; Per Nilssons i Espö dagboksanteckningar.

² Hedin, S. A.: Våra folkmöten. Framtiden 1870 sid. 165.

³ Öresunds Posten 21/10 1867 och 23/7 1868.

⁴ Öresunds Posten 14/1 1868.

⁵ Hedin: Våra folkmöten sid. 166.

⁶ A.K. 1869 mot. 342. Thermanius, E.: Riksdagspartierna. Sveriges riksdag, senare avdelning XVII, sid. 49—50.

⁷ Öresunds Posten 27/3, 27/4, 5/6, 8/6, 12/6 samt Hedin: Våra folkmöten sid. 168.

⁸ Hedin: Våra folkmöten s. 166.

i beskattningsfrågor samt låg census för valrätt till andra kammaren. Vad de tyngande grundskatterna beträffar, önskade de flesta mötena deras avlösning, och ifråga om försvaret anslöt man sig i allmänhet till det nyliberala programmet. Frågor av annan art kunde även upptagas till behandling, så var t. ex. fallet med tullfrågan, frågan om lantbrukets rationalisering¹ och om folkhögskolors inrättande.²

Med år 1870 ändras åter folkmötenas karaktär. I enlighet med Hedins råd i den nedan citerade uppsatsen,³ minskas diskussionsämnenas antal, och man koncentrerar sig mera än förut på de stora frågorna — försvaret och rösträtten. I oktober 1870 hade det s. k. Abelinska härordningsförslaget, som gick ut på en armé bestående av stam och beväring samt utsträckt övningstid, framlagts för regeringen och blev sålunda känt. Under lagtima riksdagen beslöt första kammaren indelningsverkets bibehållande och andra kammaren dess avskrivande på 15 år.

En rad folkmöten på sommaren 1871 uttalade sig i allmänhet för andra kammarens beslut.⁴ Resultatet av rösträttsagitationen detta år blir bl. a. 18 petitionslistor undertecknade av 900 namn och 3000 personer i klump. Listorna insändes till regeringen från folkmöten och föreningar. Vanligen yrkade man på rösträtt åt varje svensk medborgare som fyllt 21 år.⁵

Vid 1871 års urtima riksdag hade det nya härordningsförslaget fallit, och 1873 tillkom den omtalade »kompromissen». Folkmötena framträdde efter denna tid mera sporadiskt. Efter ett nytt härordningsförslag, som framlagts till 1875 års riksdag, och som gick ut på allmän värnplikt, behandlades försvarsfrågan åter på en del folkmöten.

Beträffande rösträttsfrågan yrkade 1880 40 möten och föreningar genom petitioner på allmän rösträtt och 11 uttalade sig för ett 400 krönorsstreck.⁶

Vid 1880 års riksdag hade också massmotion framkommit med yrkande på utsträckt rösträtt. Efter en livlig valmötesrörelse 1881 förmärktes under år 1882 en tydlig avslappning.

Påföljande år kommer folkmötesrörelsen in i ett nytt skede, då den stora sammandrabbningen sker mellan indelningsverkets fiender och vänner. Nu blir också folkmötesrörelsen hastigt livligare, och den koncentreras starkt till försvarsfrågan. Vid riksdagen 1883 bildades den s. k. Rundbäckska fraktionen inom Lantmannapartiet. Den leddes av folkskolläraren Jöns Rundbäck, och gick till kamp för indelningsverkets bibehållande. Mot »uppsvenskarna» — anhängare av indelningsverket — ställa sig »skåningarna» — anhängare av 1883 års förslag om stam och beväring. Folkmötes-

¹ Öresunds Posten 6/9 1869.

² Öresunds Posten 8/4, 12/6, 20/7, 18/9 1869.

³ Hed in: Våra folkmöten sid. 179. Jfr Aftonbladet 6/7 1869.

⁴ Öresunds Posten 17/7 1871. Medborgaren 1/7, 22/7, 29/7, 5/8, 26/8 1871.

⁵ David Bergströms mot. i A.K. 1897 n:o 130.

⁶ David Bergströms mot. i A.K. 1897 n:o 130.

rörelsen i Halland och Blekinge ansluter sig till de senare. Dock tycks majoriteten av folkmötena uttala sig för bibehållandet av indelningsverket.¹ För år 1884 finnes en sammanfattande redogörelse av folkmötena,² varav framgår, att detta år under månaderna juli till september höllos 110 folk- eller valmöten. Av dessa uttalade sig 22 bestämt för indelningsverkets avskaffande, och majoriteten av dem anslöt sig till 1883 års förslag. De flesta höllos i de skånska länen. För indelningsverkets bibehållande men övertagande av staten röstade 13 möten. 8 å 11 uttalade sig för »utjämning», »reglering» eller »fixering» av indelningsverket. I huvudsakligen Jönköpings, Östergötlands, Uppsala, Kronobergs och Kalmar län röstade 28 möten för en fördelning av indelningsverkets bördor på alla beskattningsbara föremål. Vad grundskatterna beträffar önskade de flesta att dessa skulle avskrivas på 10 eller 15 år.

Med år 1885 kommo tullstriderna att sätta sin prägel på svensk politik. Folkmötesrörelsen färgas också därav. I dessa kristider led nämligen särskilt det rågodlande Mellansverige under konkurrensen med den ryska spannmålen. I dessa trakter hade också protektionisterna sina starkaste försänkningar, medan Norrland och Skåne voro mera frihandelsvänliga. Motsättningen mellan protektionistisk landsbygd och frihandelsvänlig stadsbygd kom givetvis även att framträda på folkmötena. Men förutom spørsmålet om tullarna togos även rösträtts- och försvarsfrågorna upp till behandling.

Tidningarna omnämna emellertid ej särdeles många folkmöten, och man tycks ofta nöjt sig med att skicka omkring petitionslistor för underskrift, och därvid framträder Kalmar län med de ojämförligt flesta protektionistlistorna, medan Malmöhus län och Norrland uppvisa en ganska homogen frihandelsvänlig stämning.³

Sedan striden med 1888 års protektionistiska framgång lagt sig, kommer åter rösträttsfrågan att dominera det allmänna intresset. Reformrörelsen utgår nu från Östergötland, sedan i december 1887 Östergötlands rösträttsförening konstituerat sig.⁴ Med denna som förebild organiseras andra dylika runt om i landet. I riksdagen framkommer också 1888 flera rösträttsmotioner. Dessa föreningar anordna folkmöten, vilka i allmänhet uttala sig för allmän rösträtt. Ibland preciserade man mera mötenas resolutioner; föreslog t. ex. rösträtt »för myndig man och kvinna», »sig själv försörjande», »skattebetalande», »välfrejdad» o. s. v.⁵ Folkmötena kunde nu även avlåta skrivelser direkt till riksdagsmännen.⁶ Sedan Sveriges socialdemokratiska arbetarparti bildats i april 1889, sluter också detta

¹ A.K:s protokoll I:3:8; Caesar, C. J. (J. Linck): Partistriden vid 1883 års riksdag, Sthlm 1883 sid. 42.

² Seberg, A.: Efter oväder och munväder. Ur dagens krönika 1885 sid. 100 ff.

³ Östgöta Correspondenten ²⁰/₂, ²⁸/₂, ¹⁴/₃, ¹/₁₂ 1885 samt ⁸/₂ 1886.

⁴ Folkblad för allmän rösträtt. N:o 4 1889.

⁵ Folkblad för allmän rösträtt. N:o 4 1889.

⁶ F.K. 1890 mot. 96.

upp i kampen för den allmänna rösträtten, och så småningom kommer samarbetet till stånd mellan detta och rösträttsföreningarna, till dess kulmen nås på folkriksdagen 1893.

De omdömen, som fällts av samtiden om folkmötena, ha skiftat efter de politiska åskådningarna. Folkmötesrörelsen utnyttjades särskilt av numerärt obetydliga partier i riksdagen, — det nyliberala partiet 1869—70 och »Rundbäckarna» 1883 — som ville visa, att de bakom sig hade den allmänna opinionen eller åtminstone en mycket allmännare opinion, än de besittande partierna trodde. Hedin framhåller 1870 sålunda själv, huru som de radikala sträva efter att vinna opinionen för att på evolutionens väg framföra sina reformer.¹

Den liberala Öresunds Posten hävdar 1870, att »folket är vaknare än någonsin, även om representationen skulle slumra».² Den folkliga veckotidningen Medborgaren skådar 1871 i folkmötena »landets opinion».³ Den skarpa schismen inom Lantmannapartiet 1883 förklarar »Rundbäckaren» C. F. Ridderstads organ Östgöta Correspondenten bero på att detta ej tillbörligt beaktat den allmänna opinionen, sådan den framträder på folkmötena.⁴ Lektor Abraham Rundbäck hänvisar 1883 i sitt försvar för indelningsverket till hur massan av befolkningen med sitt »lugna, klara och praktiska förstånd» uttalat sig för bibehållandet av detsamma.⁵

En märklig ställning till folkmötena intager emellertid S. A. Hedin. Han, som 1864 så livligt uppmanat till folkmöten »i fosterlandskärlekens och den medborgerliga frihetens namn»,⁶ yttrar 1892: »Det överensstämmer ej med svenskt lynne eller svensk grundlag, att mottaga några imperativa mandat, minst av den nyckfullaste av alla härskare, den allmänna opinionen».⁷

Från konservativt håll såg man oftast med kritiska blickar på folkmötesrörelsen och många gjorde sig löjliga över den.⁸

Deltagarantalet kunde ibland vid mötena vara ganska stort. Sålunda skall enligt Öresunds Posten 10 à 12.000 människor komma samman vid det skandinaviska folkmötet i Ramlösa 4 juli 1858⁹ och vid Stéhagsmötet 4 aug. 1867 samlades enligt samma tidning 20 à 30.000 människor.¹⁰ Till ett möte vid Bjärsjölagård i Skånehållet i juli 1869, där det nyliberala programmet diskuterades, skulle ha kommit 2 à 3.000 människor och diskussionen varat i 5 timmar.¹¹

¹ Hedin: Våra folkmöten sid. 163.

² 1/4 1870.

³ 5/8 1871.

⁴ 15/2 1883.

⁵ A.K:s protokoll I: 3: 8.

⁶ Aftonbladet 7/3 1864.

⁷ Tal i försvarsfrågan sid. 10.

⁸ Öresunds Posten 8/8 och 13/8 1867, 13/8 1868, 12/9 1881, Norrköpings Tidningar 14/7 1881. A.K:s protokoll 1883 I: 3: 17.

⁹ 16/7 1858.

¹⁰ 10/8 1867.

¹¹ Öresunds Posten 20/7 1869.

I riksdagens förhandlingar kommo givetvis uttalanden från folkmötena att framskymta och i motioner och debatter stöder man sig på eller angriper den opinion, som kommit till uttryck på dessa.¹

C. E. Nordenskjöld.

Internationella statistiska institutets session i Atén 1936. Internationella statistiska institutet avhöll sin senaste session under dagarna 27 september—3 oktober 1936 i Atén efter inbjudan av grekiska regeringen. »För första gången på Balkanhalvön» underströk grekiska ekonomiministern Hadjikyriakos i sitt välkomsttal. »Under det olympiska året 1936 i den olympiska idéns ursprungsland», som institutets president professor Fr. Zahn värtaligt uttryckte sig i sitt inlednings- och hälsningsanförande. Trots de åtminstone för nord- och västeuropéer långa avstånden hade den klassiska mötesplatsen och väl också det åtminstone delvis intressanta kongressprogrammet visat sig lockande. Av institutets 203 ledamöter hade ett sjuttiofem infunnit sig, vartill kommo inbjudna från såväl Grekland som andra länder samt för internationella institutioner såsom Nationernas förbunds finansiella sektion, Internationella arbetsbyrån, Internationella lantbruksinstitutet och Internationella handelskammaren.

Ombud för Sverige voro chefen för statistiska centralbyrån, som i överdirektör Sändlers frånvaro i Genève representerades av byråchefen Ernst Höijer, samt undertecknad. För såväl kvantitativt som kvalitativt starka delegationer utmärkte sig särskilt Förenta staterna och Tyskland; sistnämnda representation får väl ses i samband med det på många sätt, bl. a. genom dr. Goebbels' närvaro i Atén, ådagalagda speciella intresset för förhållandena i Sydösteuropa.

Kongressen inleddes med att deltagarna på söndagsmiddagen den 27 september bestego och under sakkunnig ledning besågo Akropolis, ett nog så prövande företag vid 35 graders temperatur i skuggan, som där var sparsamt tillmätt. På aftonen gav landets konseljpresident och utrikesminister exc. J. Metaxas en tejudning, som var en god inledning till de visserligen rätt enkla men trivsamma och hjärtliga festligheter, som inramade kongressen.

Dennas öppningsplenium avhölls på måndagsmorgonen i deputeradekammarens palats (f. d. kungliga slottet), men de följande sammanträdena voro förlagda till en nyuppförd handelshögskola i en annan del av staden. Vid öppningsseansen lämnades redogörelse för vad inom institutet sig tilldragit sedan senaste session 1934. Vidare fastställdes arbetsordning för mötet, varvid i någon mån behjärtades de krav på effektivare arbetsformer, som framförts bl. a. vid sessionen i London 1934 (Statsv. Tidskr. 1934 sid. 435).

¹ I D. Bergströms motion i A.K. n:o 130 1897 redogöres sålunda för röst-rättsmöten under olika år.

Sålunda inrättades vid sidan av de traditionella sektionerna för demografisk, ekonomisk och social statistik en fjärde för matematisk statistik, vilken även hade att syssla med metodologiska frågor. Deltagandet i sektionernas arbete underlättades därigenom, att ej mer än två sektioner fingo sammanträda samtidigt. Slutligen utvaldes ett av kongressens viktigaste problem, varudistributionsstatistiken, att behandlas direkt vid plenarsammanträde utan att förut diskuteras i sektion. Till presidenter i sektionerna utsågos i den första S. A. Rice, president i Förenta staternas nyinrättade statistiska centralkommission, i den andra sir Josiah Stamp (London), i den tredje presidenten i Statistisches Reichsamte W. Reichardt (Berlin) samt i den fjärde professor E. Borel (Paris). Presidenten i varje sektion hade till sin hjälp tre vicepresidenter, vilket väl behövdes i betraktande av det överväldigande arbetsmaterial, som skulle slutbehandlas inom loppet av några få dagar, nämligen 15 rapporter från institutets kommissioner och 31 meddelanden (communications) från dess medlemmar m. fl., alla på förhand tryckta och utsända.

I det följande skola de olika sektionernas viktigaste överläggningsämnen angivas, visserligen utan större anspråk på fullständighet eller likformighet.

Första sektionen hade att behandla fem kommissionsrapporter. Den första, som avfattats av Huber (Paris), gällde metoder vid folkräkningar i Fjärran östern och den andra (av samme rapportör), dödlighetsberäkningar för åldrar över 70 år. Den tredje rapporten frambars av de Berardinis (Rom) och avsåg problem sammanhängande med statistiken över dödfödda. Mera allmänt intresse erbjöd den fjärde rapporten, vilken innehöll en av Böhmert (Bremen) verkställd kritisk bearbetning av genom institutets permanenta byrå införskaffat material rörande dödsfall i cancer i storstäder i olika delar av världen. Rapporten gav bevis för att å orter, där läkarbehandling i regel föregår varje dödsfall, på dödsbevis grundade massakttagelser måste tillerkännas ett betydande värde såsom ett av medlen för kräftsjukdomarnas utforskande och bekämpande. Man uttalade sig också för att undersökningen skulle upprepas vid närmast följande folkräkningar samt för att man i samråd med Nationernas förbunds hygieniska sektion borde upprätta ett formulär även för morbiditetsstatistik på detta område. — Den femte rapporten, där Molinari (Rom) var rapportör, gällde den aktuella frågan om upprättande av internationell turiststatistik. Förslagets förverkligande mötte dock åtskilliga svårigheter, bl. a. genom vanskligheten att någorlunda invändningsfritt klargöra vad som skall förstås med »turist». — De 13 meddelanden, som behandlades av sektionen, anknöto sig till stor del till nu berörda ämnen. Av mera fristående natur voro Winklers (Wien) förslag att upprätta statistik över födelsefrekvensens nedgång och därav betingade legislativa åtgärder samt Emersons (New York) riktlinjer för beskrivning av den offentliga hygienens nivå och utveckling i storstäder.

Arbetsbelastningen på andra sektionen skulle ha blivit mycket stor, om man ej såsom förut nämnts beslutat att till direkt plenarbehandling hänskjuta den omfattande och viktiga frågan om åstadkommande av en varudistributionsstatistik efter internationellt likformiga linjer. Problemet hade utretts i samverkan med Internationella handelskammaren, och det förelåg nu en rapport i ämnet, avfattad av Molinari (Rom). Häri framlades varudistributionens betydelse såsom bindeled mellan produktion och konsumtion samt åskådliggjordes vilken inblick i distributionsmekanismen och dess funktioner kunde erhållas dels genom folk- och företagsräkningar samt fortlöpande pris-, produktions- och konsumtionsstatistik, dels genom sådana speciella distributionsräkningar som de, vilka för åren 1933 och 1935 anordnats i Förenta staterna och 1934 i Irländska fristaten; detaljerade redogörelser för dessa lämnades av Hill (Washington) och Lyon (Dublin). Institutet uttalade sig för, att de i rapporten framlagda riktlinjerna för varudistributionsstatistik borde bringas till de särskilda staternas kännedom att av dem tillämpas vid kommande undersökningar på detta område, och i sådant samband förordades en världsundersökning av varudistributionen vid tiden omkring 1940.

Av de tre kommissionsrapporter, som handlades av andra sektionen, avsåg en (rapportör Pribram, Washington) den redan vid flera tidigare sessioner diskuterade frågan om åstadkommande av statistik över ekonomiska fluktuationer och klarläggande av därför nödvändiga grundbegrepp, särskilt vad som borde förstås med »ekonomisk jämvikt». Även nu tycktes man ha svårt att få ett grepp på detta särskilt i nuvarande läge något subtila ämne, och kommissionen anbefalldes att ägna fortsatt studium åt förefintliga serier av indextal på det ekonomiska området. — Den andra rapporten, som avfattats i samråd med Internationella lantbruksinstitutet av en »blandad kommission» (rapportör Dore, Rom, svensk ledamot docent Streyffert), avsåg åstadkommande av större enhetlighet och precision i fråga om de särskilda ländernas skogsstatistik, i vilket syfte framlades vissa riktlinjer rörande statistik över skogsareal, återväxt, avverkning m. m., vilka vunno allmänt bifall. — Den tredje rapporten (rapportör Huber, Paris) åsyftade internationell statistik över den inom näringslivet använda drivkraften och berörde alltså vanskliga problem ur såväl teknisk som statistisk synpunkt. — Bland meddelanden, som handlades av sektionen, må nämnas Fellners (Budapest) statistik över skattebördornas fördelning ävensom studier av Mousmoutis (Atén) över pridförhållandena i Grekland samt av Evelpidis (Atén) över de knappa inkomster, som kunde hämtas från det grekiska jordbruket.

Sektion 3, som hade att syssla med socialstatistiken, upptog först till behandling en preliminär rapport från kommissionen för metodfrågor inom hushållsbudgetsstatistiken. Rapportören (Nixon, Genève) rekommenderade undersökningar rörande möjligheten att förenhetliga nu förekommande växlande beräkningar rörande kon-

sumtionsenheter och näringsvärde m. m. Under diskussionen framkommo även andra metodiska synpunkter av värde, t. ex. önskvärdheten att genom något slags »dubbelt bokhålleri» skilja mellan penning- och varurörelsen under årets lopp inom ett hushåll, ävensom fördelarna och nackdelarna med å ena sidan den »kontinentala» metoden, enligt vilken hushållsböcker föras under ett helt år inom en enligt sakens natur mycket begränsad krets av hushåll, å den andra de mera expansiva intervjumetoder, som brukas i England och Amerika.

Den andra rapporten avsåg organisationsformer för statliga och kommunala statistiska ämbetsverk och byråer, en utredning vartill uppslaget givits i Mexiko 1933 av dr. J. Guinchard. Den föreliggande rapporten, som frambars av Julin (Bryssel), lämnade närmast en redogörelse för organisationsformerna i de länder, där centralisationsprincipen vunnit tillämpning. Från engelskt och amerikanskt håll hävdades i debatten förtjänsterna av de där tillämpade systemen, enligt vilka varje förvaltningsgren skall svara för sin statistik, men det finnes en centralkommission e. d. för att sörja för erforderlig sammanhållning och samverkan. Säkerligen komma även sådana synpunkter att beaktas under kommissionens fortsatta arbete. — Så följde en tredje rapport, avfattad av Schäfer (Berlin) såsom rapportör för en »blandad» kommission, tillsatt av institutet samt »Commission Internationale pénale et pénitentiaire». Efter en granskning av förefintlig officiell kriminalstatistik framlades här försiktigt hållna riktlinjer för förenhetligande av redovisningen på detta område jämte vissa tabelltyper, vilka förslag vunno sektionens gillande. — Som fjärde rapport följde en redogörelse av van Zanten (Amsterdam) rörande de ansträngningar, som gjorts för att erhålla önskvärd enhetlighet i fråga om redovisning av trafikolyckor; hittills hade dock saken ej avancerat mycket, särskilt på grund av svårigheter att få spørsmålet behandlat i Nationernas förbunds sektion för kommunikations- och transitfrågor.

Bland meddelandena hade först upptagits en »communication» angående möjligheterna att åstadkomma en internationell byggnads- och bostadsstatistik, utarbetad av undertecknad efter uppdrag av institutets »bureau». Efter en redogörelse för ett par tidigare ansatser från institutets sida i denna riktning uppdrogos här vissa riktlinjer för ett förenhetligande av bostadsstatistikens terminologi och arbetsfält samt föreslogs tillsättande av en särskild kommission i syfte att föra frågan framåt i nära kontakt med förefintliga internationella organisationer på bostadsväsendets område. Efter en livlig diskussion gav sektionen sin anslutning till detta program.

Bland övriga till sektionen hänvisade meddelanden må, förutom vissa betydelsefulla synpunkter på hushållskostnadsstatistiken, framlagda av Methorst (Haag) och Giusti (Rom), omnämnas så moderna ting som att använda film och rundradio för statistiska

ändamål, framförda av Hostelet (Bryssel) resp. Idenburg (Haag). Tidsandan gav sig även uttryck i förslag rörande sportstatistik (Bunle, Paris), angående studenternas yrkesval och sociala förhållanden (Krejci, Prag och Razi-Kotsikas, Atén).

Den fjärde sektionen hade, förutom vissa matematisk-statistiska ämnen, från vilkas bedömande jag avstår, att behandla tvenne rapporter. Den ena, som frambars av Fréchet (Paris), innehöll nog så intressanta iakttagelser rörande bruk och missbruk vid beräkningar av korrelationskoefficienter. Den andra, vilken visade sig ha en särdeles förmåga att väcka debatt och sätta lidelser i brand, gällde en så pass formell sak som normalisering av statistiska tabeller. I anledning av den tryckta rapporten, som avfattats av Drexel (Wien), hade en kritisk inläggning av de schweiziska statistiska byråernas förening och även från andra håll följde inlägg, vittnande om kraftig nationalism och konservatism på detta till synes så neutrala område. Härav följde, att resolutionerna blevo tämligen uttunnade och intetsägande. Diskussionen fördes ända in i plenarförsamlingen, där man fick votera huruvida en storhet = 0 (d. v. s. ingenting) skulle uttryckas med — eller 0 samt huruvida ett tal, som var alltför litet för exakt sifferbeteckning, borde utmärkas genom 0 (0.0) eller med x (liggande kors); resultatet blev, att de båda förstnämnda förslagen erhöilo majoritet.

Vad sektionerna föreslagit bifölls eljest nästan genomgående utan debatter vid institutets plenarsammanträden. Den betydelsefullaste frågan vid dessa blev valet av institutets styrelse, varvid avsägelser förelågo från presidenten Fr. Zahn (München) och skattmästaren A. L. Bowley (London). Till president valdes en av vicepresidenterna A. Julin (Bryssel), medan till ny vicepresident utsågs professor E. Wagemann (Berlin). Den avgående presidenten Zahn hyllades för sin förtjänstfulla verksamhet till institutets fromma och valdes med acklamation till »président honoraire». Till skattmästare efter Bowley utsågs hans landsman sir Josiah Stamp. Institutets »bureau» utgöres alltså av, förutom Julin, Wagemann och sir Josiah, vicepresidenterna M. Huber (Paris), W. F. Willcox (Ithaca, U. S. A.) och F. Savorgnan (Rom) samt generalsekreteraren H. W. Methorst (Haag).

Till sist meddelades, att institutets nästa session skulle på inbjudan av tjeckoslovakiska regeringen hållas i Prag 1938. Samtidigt framfördes en inbjudan från Förenta staternas regering till institutet att avhålla kongress i Washington 1939 i samband med det hundraårsjubileum, som då skulle firas av »American Statistical Association». För att förbereda detta sistnämnda sammanträde bemyndigades institutets »bureau» att utse en särskild kommitté bland de amerikanska ledamöterna av institutet med uppdrag att i god tid uppgöra ett ur vetenskapliga och andra synpunkter tillfredsställande mötesprogram.

Bertil Nyström.

Ansökningar om understöd I bankdirektör J. H. Palmes fond för ekonomisk upplysning och ekonomisk forskning, vilken förvaltas av Nationalekonomiska föreningens styrelse, finnes ett för utdelning år 1937 disponibelt belopp av c:a 2.800 kr. Från fonden lämnas efter beslut av styrelsen anslag som bidrag för skrifter eller undersökningar av nationalekonomiskt innehåll, för anordnande av föredragsserier över sådant ämne eller ock för upplysningsverksamhet på det ekonomiska området i annan form. Ansökan om anslag, ställd till Nationalekonomiska föreningens styrelse, bör före den 15 januari 1937 ingivas till föreningens sekreterare Docent Karin Kock (Jacob Westinsgatan 1 A, Stockholm), vilken på begäran lämnar närmare upplysningar. Av skrift, som utarbetas med anslag från fonden, skola 10 ex. överlämnas till styrelsen.

Tidskriftsöversikt.

AV BROR GÖSTA CEDERSTRÖM.

Nya Argus. Hfors. 1936. No 17 (16 okt.). *Hornborg, E.*, Regeringsprogram och regeringsform, s. 225—26.

Finanstidningen. Sthm. 1936. No 38 (12 dec.). *Schalil, H.*, Den Blumska regeringens budgetpolitik, s. 7—9.

Granskaren. Åbo. 1936. No 10 (okt.). *Veistrup, J.*, Ministeriet Stauning efter Valgsejren, s. 123—25. — *W. E. N.*, Demokratins självkontroll, s. 135—36.

Svensk juristtidning. Sthm. 1936. H. 7 (okt.). *Romberg, C.*, Lagstiftningsfrågor vid 1936 års riksdag, s. 501—07.

Nordens kalender. 1937. Oslo. *Hansson, P. A.*, Arbetarskandinavism, s. 87—92. — *Törngren, A.*, Den stora deputationen [1899], s. 153—67.

Medborgaren. Sthm. 1936. No 10 (okt.). Andra kammarvalen. Röst-siffror och mandatfördelning för samtliga valkretsar, s. 388—401.

Statistisk månadsskrift för Stockholms stad. (Stockholms stads statistik. VI. Månadsstatistik. 1.) Sthm. 1936. No 9 (sept.). Andrakammarvalet i Stockholm den 20 september 1936, s. 2—19.

Presens. Kulturell tidskrift. Upps. 1936. No 2. *Gummerus, H.*, Den moderna statens frihetsbegrepp, s. 97—111.

Mellanfolkligt samarbete. Sthm. 1936. No 6. Parlamentariska kontrollmedel över utrikespolitiken, s. 197—204. — *Arminius*, Spanien inifrån, s. 205—08.

Tiden. Sthm. 1936. No 10 (okt.). *Vanner, A.*, Riksdagsvalet, s. 488—504. — Den nya andra kammaren, s. 523—27. No 11 (nov.). Stortingsvalet, s. 570—73. — Danska landstingsvalet, s. 573—74. — De nordiska ländernas val, s. 574—75.

Svensk tidskrift. Sthm. 1936. H. 9. Framtidsperspektiv, s. 599—606. — *Heckscher, G.*, Högerns valnederlag, s. 625—30. — *Svärd, G.*, Hur skapas demokratiens »statsvilja»? s. 631—37. — *Braconier, J.*, Konservatism och liberalism [rec. av E. Fahlbeck, Idéer och män, Sthm 1936], s. 643—48. — Regeringskrisen i Finland, s. 653—55. — Första kammaren, s. 663—65. **H. 10.** *Gram, H.*, Norges »lykkelige valg», s. 716—22. — Rexismen, s. 735—39. — *Schweizisk revy*, s. 739—43.

Samtiden. Oslo. 1936. H. 8. *Leistikow, G.*, Blums genvordigheter — og Baldwins, s. 483—93.

Historisk tidsskrift. Oslo. Bd 30. H. 7 (Des. 1936). *Indrebö, G.*, Spreidde merknader um dei norske logmannsembaetti i millomalderen, s. 490—526.

Ökonomi og Politik. Khvn. 1936. No 3 (Juli/Sept.). *Mallory, W. H.*, Det amerikanske Præsidentvalg, s. 201—08.

International affairs. Lond. Vol. 15 (1936). No 3 (May/June). *Gibb, H. A. R.*, The situation in Egypt, s. 351—73. — *Teeling, W.*, A background to recent events in Japan, s. 374—94. — *Lord Passfield*, Soviet communism: Its present position and prospects, s. 395—413. — *Taylor, G. E.*, The struggle for government in China, s. 414—32.

International conciliation. New York. 1936. No 323 (Oct.). *Hull, C.*, The responsibility of governments and peoples, s. 487—90. — *Blum, L.*, France faithful to democracy, s. 524—27.

Fortnightly. Lond. 1936. No 839 (Nov.). *Brogan, D. W.*, The presidential election, s. 513—24. — *Carr, Ph.*, M. Blum's revolution, s. 536—45. — *Carter, W. H.*, Spain from the inside, s. 553—61.

The journal of the royal Asiatic society. Lond. 1936. P. 4 (Oct.). *Moreland, W. H.*, Rank (mansab) in the Mogul state service, s. 641—65.

The American journal of international law. Wash./D. C. Vol. 30 (1936). No 4 (Oct.). *Colegrove, K.*, The Japanese foreign office, s. 585—613.

The nineteenth century and after. Lond. 1936. No 715 (Sept.). *Peers, E. A.*, Pendulum over Spain, s. 275—86. — *Diplomaticus*, The situation in Spain, s. 287—97. — *Rowse, A. L.*, Mr. Keynes and the labour movement, s. 320—32. **No 716 (Oct.).** *Crotch, W. W.*, The turn of the tide in Poland, s. 420—25.

Social research. An international quarterly of political and social science. New York. Vol. 3 (1936). No 4. *Hermens, F. A.*, Proportional representation and the breakdown of German democracy, s. 411—33.

American historical review. Richmond/Va, New York. Vol. 42 (1936/37). No 1 (Oct.). *Clark, D. M.*, The office of secretary of the treasury in the eighteenth century, s. 22—45. — *Robinson, C. A.*, jr, Greek tyranny, s. 68—71. — A Carolina democrat on party prospects in 1844. Letter from A. Burt to Nathan L. Griffin [com. by] *M. L. Bonham jr*, s. 79—82.

Quarterly review. Lond. Vol. 267 (1936). No 530 (Oct.). *Loveday, A. F.*, Spain from dictatorship to civil war, s. 189—207. — *Hammond, A. L.*, The American parties, s. 321—32.

The round table. Lond. 1936. No 104 (Sept.). Roosevelt versus Landon, s. 705—21. — The fate of the Philippines, s. 748—61. — The South-west Africa commission, s. 772—83. — Mr. De Valera changes front, s. 784—800. — Indian trends, s. 801—09. — South Africa, s. 851—59.

Annales de l'université de Paris. Paris. 1936. No 2 (mars/avril). *Ascoli, G.*, L'évolution politique de Victor Hugo jusqu'à l'exil, s. 138—61.

L'Année politique française et étrangère. Paris. 1936. Fasc. 3 (oct.). *Fournol, E.*, Batailles modernes contre la liberté, s. 165—81.

L'esprit international. Paris. 1936. No 40 (1er oct.). *Butler, N. M.*, De quelques problèmes qui s'offrent au gouvernement américain, s. 451—63.

Études. Revue catholique d'intérêt général. Paris. 1936. No 20 (20 oct.). *Lapomarede, R. de*, Le Japon à la croisée des chemins. Démocratie sociale ou militarisme social, s. 145—61. No 21 (5 nov.). *Caye, H.*, La réaction alsacienne. (Face au communisme.) S. 355—65.

Le mois. Paris. 1936. 69 (1er/₉—1er/₁₀). L'évolution du pouvoir central en Russie soviétique, s. 38—44. 70 (1er/₁₀—1er/₁₁). *Gast, R.*, La dévaluation du communisme dans l'opinion radical, et autres sujets de dissensions, s. 33—43. — Au pays belge. Politique intérieure embrouillée politique extérieure simplifiée, s. 66—77. — Aux États-Unis. Ce qu'a été la course à la présidence entre l'âne et l'éléphant, s. 78—88.

Revue des travaux de l'Académie des sciences morales et politiques et comptes rendus de ses séances. Paris. 1936. Mai/juin. *Rivière, L.*, L'abdication du roi de Siam, s. 355—70.

Revue bleue politique et littéraire. Paris. 1936. No 17 (5 sept.). *Prade, Y. G.*, Est-ce le déclin du communisme? s. 577—80. — *Mousset, P.*, Politique tropicale. La question des îles Philippines, s. 589—94. No 20 (17 oct.). *Milhaud, A.*, Réforme électorale ou dissolution? s. 688—91. No 21 (7 nov.). *Prade, Y. G.*, Au crépuscule du front populaire, s. 721—24.

Revue des deux mondes. Paris. 1936. T. 35. 15 oct. *Halévy, D.*, Pour l'étude de la troisième république, s. 811—28.

Revue du droit public. Paris. 1936. No 3 (juillet/sept.). *Bonnard, R.*, Le droit et l'état dans la doctrine national-socialiste, s. 415—40. — *Loureiro, F. M. de*, Le problème de l'inconstitutionnalité des lois au Portugal, s. 441—63. — La révision de la constitution de la république estonienne (avec le texte de la constitution), s. 543—98.

Revue générale de droit international public. Paris. 1936. No 4 (juillet/août). *Kopelmanas, L.*, Compatibilité de certains décrets-lois Dantzikois avec la constitution de la ville libre. (A propos de l'avis consultatif de la C. P. J. I. du 4 déc. 1935.) S. 437—83.

- Revue économique internationale.** Brux. 1936. Vol. 3. No 3 (sept.). *Husson, F.*, Notes sur le corporatisme au Portugal, s. 533—571.
- Revue historique.** Paris. 1936. T. 178. Fasc. 1 (juillet/août). *Dupont-Ferrier, G.*, Les origines et le premier siècle de la cour du trésor, s. 17—24.
- Revue de Paris.** Paris. 1936. No 22 (15 nov.). *** Quand l'état nationalise, s. 414—23.
- Revue politique et parlementaire.** Paris. 1936. No 503 (10 oct.). *Zamora, N. A.*, Les causes constitutionnelles de la révolution espagnole, s. 8—21. — *Ajam, M.*, La position présente du corporatisme, s. 35—53. No 504 (10 nov.). *Bonnet, G.*, Politique et finances, s. 193—200. — *Lafitte-Laplace, R.*, Contribution à la réforme électorale, s. 277—81. — *Garsou, J.*, La situation politique en Belgique, s. 282—95.
- Revue des sciences politiques.** Paris. T. 59 (1936). Juillet/sept. *Greaves, H. R. G.*, L'Angleterre réactionnaire, s. 347—70. — *Appert, B.*, La réforme constitutionnelle de l'union soviétique, s. 389—408.
- Revue internationale de sociologie.** Paris. 1936. No 9/10 (sept./oct.). *Ouy, A.*, La réforme de l'état en action [rec. av G. Mers likalydande arb.], s. 557—62.
- Historisches Jahrbuch.** Köln. Bd 56 (1936). H. 3. *Fleig, E.*, Aus der konservativen Gedankenwelt eines Restaurationspolitikers [Moriz Lieber], s. 331—50.
- Deutsche Juristen-Zeitung.** Berl. 1936. H. 23 (1. Dez.). *Erdsieck*, Verfassungswandel in England, sp. 1397—1403.
- Berliner Monatshefte.** Berl. 1936. No 8 (Aug.). *Wroblewski, V. A.*, Der Boulangismus im Lichte russischer Berichterstattung, s. 647—56.
- Nordische Rundschau.** Vierteljahrsschrift. Greifswald. 1935. H. 2. *Fahlbeck, E.* Schwedens Reichstag, s. 59—65.
- Das Volk.** Kampfblatt für völkische Kultur und Politik. Berl. & Lpz. 1936. April. *Ehrl, A. v.*, Die völkische Politik und ihre Gegner, s. 1—6. Aug. *Bockhoff, E. H.*, Zum neuen Verfassungsentwurf der U S S R, s. 206—12. Nov. *Wilkinson, H. A.*, Der Bolschewismus in den U. S. A., s. 364—69.
- Historische Zeitschrift.** Münch., Berl. Bd 154 (1936). H. 3 (Aug.). *Erdmann, C.*, Die Anfänge der staatlichen Propaganda im Investiturstreit, s. 491—512. — *Burdach, K.*, Die Wahl Friedrichs II. zum römischen Kaiser, s. 513—27. — *Hallmann, H.*, Delcassés letzter Kampf um die Macht und die englischen »Anbote» vom Frühjahr 1905, s. 528—53.
- Zeitschrift für Politik.** Berl. Bd 26 (1936). H. 8/9 (Aug./Sept.). *Huber, C.*, Fichtes nationaler Sozialismus, s. 509—17. H. 10 (Okt.). Der Staatsstreich Léon Blums, s. 592—94. H. 11 (Nov.). *Schönfelder, W.*, Politik und Religion im klassischen Altertum, s. 631—38. — *Braunias, K.*, Der Entwurf der neuen Sowjetverfassung, s. 639—43. — *Zeck, H. F.*, Aus formalem Staatsdenken wird organische Volkspolitik. Ein Beitrag zum Politischen Wandel in Belgien, 644—48.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. Tüb. Bd 97 (1936/37). Huber, E. R., Deutsche Wehrordnung und Verfassung bis zum Ende des Absolutismus, s. 29—70.

Zeitschrift für öffentliches Recht. Wien. Bd 16 (1936). H. 4 (Okt.). Hugelmann, K. G., Die Gestalt des Reiches in Idee und Wirklichkeit im Wandel der deutschen Geschichte, s. 433—47.

L I T T E R A T U R G R A N S K N I N G A R

SVEN LINDMAN: *Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning*. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, V.) Uppsala och Stockholm 1935. 85 sid. Pris kr. 1: 50.

Inför den diskussion om presidentens ställning och befogenheter som den senaste regeringskrisen i Finland givit upphov till och som har sin skärpta aktualitet med anledning av det förestående presidentvalet, är det av intresse att ta del av Åbomagistern Sven Lindmans i fjol höst i Statsvetenskapliga föreningens i Uppsala skriftserie publicerade undersökning »Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning». Den ger i en relativt koncentrerad form en framställning av författningsdiskussionen i Finland 1917—1919, av de viktigaste projektens tillkomst och innehåll och en analys av de huvudströmningar som gjorde sig gällande under författningskampen.

Förf. antyder först i korthet de strävanden att införa juridisk och t. o. m. politisk ansvarighet för senaten, som kommo fram under den konstitutionella epoken 1862—1899 och som sedan togo fastare form under den korta laglighetsperioden 1905—1908. Det var inte blott fyrståndslandtdagens avlösning med en på allmän rösträtt för män och kvinnor byggd enkammarrepresentation, som skapade vissa förutsättningar för en utveckling i riktning mot parlamentarism, bl. a. genom införandet av en viss interpellationsrätt. I överensstämmelse med novembermanifestet 1905 fick landtdagen mottaga en proposition om senatsledamöternas juridiska ansvarighet för folkrepresentationen, som också blev antagen men sedan aldrig av kejsaren stadfäst. Den Mechelinska senaten hade tillkommit på direkt förslag av de s. k. konstitutionella partierna och strävade medvetet under sin tillvaro att tillämpa ett parlamentariskt betraktelsesätt, även om förhållandena omöjliggjorde dess konsekventa tillämpning. Både i samband med den nyssnämnda propositionen om juridisk ansvarighet och i andra sammanhang fördes inom och utom landtdagen den politiska ansvarigheten på tal och yrkanden gjordes t. o. m. om direkt grundlagsstadgande angående regeringsledamöternas politiska ansvarighet gentemot landtdagen.

Med full rätt konstaterar mag. Lindman, att det denna gång stannade vid osäkra ansatser. När reaktionen åter kände sig säker i sadeln i Rysland, var det inte blott slut med alla förhoppningar

om en fortsatt utveckling av Finlands författningsinstitutioner; från 1909 var det inte längre tal om att ens respektera den gällande autonomien. Emellertid förefaller det, som om förf. hade bort något mera betona den ur parlamentarisk synpunkt positiva behållningen av 1905—08 års korta konstitutionella epok: folkrepresentationen hade fått en radikalt demokratisk utformning, som för framtiden uteslöt alla rösträttsstrider och alla konflikter i tvåkammarproblemet tecken. Vidare hade genom proportionalismen partiväsandets utbildning i ett slag genomförts; därmed var en av parlamentarismens viktigaste förutsättningar förhanden. Slutligen bör man också komma ihåg, att genom tillkomsten av den Mechelinska senaten liksom av den efterföljande borgerliga koalitions-senaten och även dess kortvariga avlösare, den gammalfinska senaten, det blivit ett medvetet fattat mål för de politiska partierna att eftersträva regeringsställningen och regeringsansvaret.

Parlamentarism i någon form blev det självfallna kravet för alla politiska meningsriktningar under åren fram till marsrevolutionen 1917. Det var helt enkelt den enda möjlighet man såg att så länge förbindelsen med Ryssland bestod skaffa landet en inhemsk regeringsmakt.

Tillfället att infria dessa förhoppningar kom med marsrevolutionen 1917. Förf. lämnar i andra kapitlet av sin undersökning en redogörelse för tillkomsten av den märkliga bestämmelse i lantdagsordningen, som direkt grundlagsfäste kravet på ett parlamentariskt styrelsesätt och som, även om den i fortsättningen kom att medföra häftiga meningsbrytningar, blev en ofrånkomlig utgångspunkt för det följande författningsarbetet.

Anmärkningsvärt var onekligen att detta grundlagsstadgande praktiskt taget inte mötte någon opposition, likaså att någon egentlig motivering icke förebragtes vare sig av grundlagskommittén eller senaten — och detta trots att man här står inför det första europeiska försöket att konstitutionellt fixera parlamentarismens princip. Förklaringen till denna förvånande beredvillighet att utan diskussion anamma en så radikal omdaning av statslivet vill förf. finna dels i en nationellt betonad strävan att göra den inhemska regeringen så oberoende som möjligt av ryska interimregeringen, vilken efter revolutionen erkänts som innehavare av kejsaren-storfurstens grundlagsenliga maktbefogenheter, dels i en allmänt omfattad verklig övertygelse om parlamentarismens riktighet som sådan. Lantdagen var genomgående radikal, det fanns vid denna tid, säger förf., intet egentligt konservativt parti i Finland.

Enligt min uppfattning kan man i anslutning till vad som ovan framhållits om utvecklingen 1905—1917 inte nog starkt betona det första motivet. Frågan är om det inte för en betydande del av lantdagen och allmänna opinionen var det enda motivet. Man hade helt enkelt intet annat val, när saken väl var bragt på dagordningen. Ty om man ville sätta parlamentarismens för- och nackdelar under debatt, vilket alternativ till en parlamentarisk rege-

ring skulle man väl vid denna tid — våren och försommaren 1917 — ha kunnat ställa upp? Om man underkänt folkrepresentationens förtroende som enda grundval för den inhemska styrelsen, vilken annan grundval hade man kunnat ge den? Den högsta regeringsmakten innehades av ryska interimregeringen. Man visste att denna ämnade avstå från att befatta sig med Finlands inre angelägenheter, men hur gränserna skulle dragas mellan Rysslands och Finlands regeringsmakt och i vilka former den sistnämnda skulle organiseras, därom rådde till frampå högsommaren 1917 fullkomlig ovisshet. Under sådana förhållanden var det helt enkelt omöjligt för de kretsar, som hyste misstro till, eventuellt direkt avvisade parlamentarismen, att komma fram med en verklig kritik. Det var uteslutet att de på allvar skulle ha förfäktat ett system, där den inhemska regeringen kunnat stödja sig på regeringsmakten i Ryssland mot den egna lantdagsmajoriteten. Med andra ord, när kravet på grundlagsstadgad politisk ansvarighet en gång var uttalat, fanns det intet annat alternativ, sådant läget då var. Det skulle också visa sig, att när det väl blev frågan om att dra upp konturerna för en finländsk författning med en egen regeringsmakt anmälde sig genast konservativa betänkligheter mot parlamentarismen, liksom även inom klart demokratiska kretsar garantier började sökas mot vad som betecknades såsom ensidig koncentrerings av statsmakten hos lantdagen.

Med detta har avsikten givetvis inte varit att påstå, att inte parlamentarismen vid denna tidpunkt hade sina övertygade anhängare i Finland. Allt talar för att redan då centergrupperna — flertalet av ungfinnarna samt agrarpartiet — voro medvetet inställda på parlamentarism i någon form; sannolikt gällde detsamma om många som tillhörde de gammalfinska och svenska partierna. Avgjorda förkämpar för regeringens absoluta beroende av lantdagsmajoriteten voro socialisterna. Det var på deras initiativ, som punkten i marsmanifestet om rätt för lantdagen att kontrollera styrelsemedlemmarnas ämbetsåtgärder genomdrevs. Vid förhandlingarna om manifestet synas de f. ö. ha umgåtts med tanken på att ensamma bilda den nya senaten; de hade ju majoritet i lantdagen sedan valen på sommaren 1916.¹ För dem var emellertid det praktiska målet att så snart som möjligt komma i besittning av statsmakten det aktuella och väsentliga. Något intresse för parlamentarismen som sådan hyste de näppeligen. Med utgångspunkt från sin majoritet i lantdagen strävade de att bringa regerings-

¹ Jmfr Ernst Estlander, Manifestet av den 20 mars 1917 och dess tillkomst, I: Från brytningstider, ny serie, s. 294 och 304 f. Av Estlanders uppsats, som förf. ej synes ha observerat, framgår också, att den borgerliga lantdagsdelegationen vid förhandlingarna om marsmanifestet först avvisade socialisternas krav på lagstadgad politisk ansvarighet: »sådant hade ingenstädes förekommit, utan baserade sig den på parlamentarisk hävd» (a. a. s. 295). Intressant är också Estlanders uppgift, att de borgerliga, för den händelse förhandlingarna med socialisterna gått om intet, haft för avsikt att föreslå interimregeringen att utnämna en rent borgerlig senat, vilket vid denna tidpunkt hade betytt en minoritetsregering (a. a. s. 301).

makten i största tänkbara beroende av lantdagen och utformade också så småningom sina författningsplaner i en riktning, som hade föga gemensamt med vedertagen parlamentarism.

Efter att kanske något knapphändigt ha berört konflikten kring den s. k. maktlagen i juli 1917 — socialisternas försök att i ett slag sätta den av dem behärskade lantdagen som innehavare av all statsmakt i landet — kommer förf. så över till det centrala kapitlet i sin undersökning: grundlagskommitténs förslag till ny regeringsform, framlagt 3 okt. 1917.

Han redogör för de maktbefogenheter, som enligt förslaget skulle tillkomma den på 6 år folkvalde presidenten och som utan tvivel kom denne att framstå som en självständig maktfaktor i spetsen för regeringen — upplösningsrätt, suspensivt men dock ganska kvalificerat veto, fullständig initiativrätt gentemot lantdagen, rätt att utnämna de viktigaste statsämbetena, däribland främst statsrådet, som vid hans sida skulle handlägga och delvis avgöra de löpande regeringsärendena, »landets allmänna styrelse». Visserligen fick lantdagen också alla de maktbefogenheter med avseende på lagstiftning, budgeträtt och kontroll, som tillkomma en modern folkrepresentation, och där låg sålunda på lång sikt tyngdpunkten i statslivet. Men det dualistiska draget var ändå uppenbart. Till detta fogade emellertid grundlagskommittén det uttryckliga kravet på att ministrarna skulle åtnjuta lantdagens förtroende och att de skulle kollektivt och individuellt vara ansvariga inför lantdagen, med andra ord, upptog från lantdagsordningen det oförtydbara kravet på parlamentarism.

Hur här man tänkt sig att detta system skulle fungera? Att det teoretiskt hänger illa ihop är uppenbart, och förf. ifrågasätter huruvida en konsekvent genomtänkt åskådning över huvud taget föreläggat. Hans analys av kommitténs eget betänkande leder emellertid till den slutsatsen, att regeringsformens upphovsmän faktiskt tänkt sig parlamentarismen som ett halvt dualistiskt system. I stort sett skulle tydligen lantdagsmajoriteten ange riktlinjerna för styrelsens handhavande, i varje fall skulle den ha makt att förhindra, att regeringen leddes i en riktning som den ogillade. En »stadgad folkvilja» satte en gräns för exekutivens rörelsefrihet. Kommitténs uttryckliga betonde av att sådana befogenheter som lantdagsupplösning och vetorätt icke kunde anförtros åt ett av lantdagen beroende statsråd visar på vilka punkter och i vilken omfattning den tänkte sig statschefens självständiga verksamhet.

För att närmare belysa den åskådning, som kan ha legat till grund för grundlagskommitténs arbete, berör förf. i fortsättningen de franska författningsteoretikerna från tiden efter sekelskiftet, vilka ju liksom Redslob 1918 försökt konstruera upp ett system, där parlamentarismen förenades med en personlig makt hos statsöverhuvudet, främst manifesterad i upplösningsrätten. Den i 1917 års regeringsformsförslag skisserade presidentmakten går emellertid, det medger förf., väsentligt längre.

Förf:s analys av 1917 års grundlagsbetänkande är intressant men kanske något abstrakt. Det förefaller, som om förf. offrade väl mycket åt sin strävan att få det hela att logiskt gå ihop, där en undersökning mot faktisk politisk och historisk bakgrund skulle kunnat ge mer upplysning om hur grundlagsstiftarna tänkt sig den praktiska tillämpningen av sitt förslag. Att exempelvis maktlagens ohämmade lantdagsenvælde spelat en betydande roll för grundlagskommittén som avskräckande exempel, ligger i öppen dag. Över huvud taget synes det troligt, att händelserna på sommaren 1917 direkt påverkat utformningen av förslaget till regeringsform. Koalitionssenatens splittring och svaghet aktualiserade kravet på en auktoritativ person i statsledningens topp. De på en höft tillyxade och ofta under yttre tvång mot lantdagen genomdrivna lagförslagen måste otvivelaktigt ha fött tanken på vetorätt i någon form. Socialisternas icke dolda avsikt att i kraft av sin majoritet brådstörtat framtvinga en social omvälvning måste ha uppenbarat behovet av statschefens rätt att upplösa folkrepresentationen och vädja till folket. Interimsregeringen tillämpade ju faktiskt i juli som innehavare av högsta statsmakten i Finland både upplösningsrätten och vetorätten. I sak torde ingen av de borgerliga demokrater, som med Ståhlberg i spetsen dominerade grundlagskommittén, haft något att invända mot att dessa regeringsprerogativ den gången kommo till användning. Att en vädjan till folket kunde vara motiverad framgick ju också av resultatet: vid lantdagsvalen 1 oktober förlorade socialisterna majoriteten i lantdagen.

Sålunda saknade inte grundlagskommittén praktiska erfarenheter av situationer, där även i ett parlamentariskt styrt land regeringsmaktens nominelle innehavare kunde rycka fram som aktivt verksam maktfaktor. Att parlamentarismen dock skulle bli dominerande princip i statslivet torde man ha insett: Ståhlberg har i sin skrift 1927 om parlamentarismen i Finland klart betonat den synpunkten. Därvid är det av intresse att konstatera, att han just i förekomsten av ett grundlagsstadgande om parlamentarism ser en av förutsättningarna för att så stora befogenheter utmättes åt presidenten. Därigenom fick man nämligen garanti för att dessa icke skulle utövas gentemot folkets bestämda vilja, sådan denna, i varje fall efter en riksdagsupplösning, kommit till uttryck.

För de konservativa elementen var grundlagskommitténs förslag föga tillfredsställande. Wrede, som själv satt med i kommittén, och Hermanson, som på uppmaning avgav ett särskilt utlåtande, utdömde kombinationen av självständig presidentmakt och parlamentarism. Och även om de medgävo, att parlamentarismen kanske skulle komma med utvecklingens egen logik, ville de just för de tänkbara undantagssituationerna garantera en möjlighet för regeringsmakten att handla oberoende av lantdagsmajoriteten. De utmönstrade därför kravet på att ministrarna skulle åtnjuta lantdagens förtroende. Det var det klart konservativa programmet.

Senare delen av mag. Lindmans undersökning kan här endast

i största korthet refereras. Efter att ha i förbigående nämnt den röda upprorsregeringens författningsprojekt, som lade all statsmakt hos folkrepresentationen men samtidigt skisserade ett omfattande folkomröstningsinstitut, ger förf. en systematisk översikt av författningsdiskussionens gång efter upprorets kuvande på våren 1918. Han särskiljer tre utvecklingslinjer. *Centerlinjen* följer i stort sett grundlagskommitténs förslag från oktober 1917 och genomdrivs också till sist detta med vissa ändringar. *Högerlinjen* karakteriseras till en början av den monarkiska rörelsen på sommaren 1918. Den är deciderat antiparlamentarisk men ser sig likväl på hösten 1918 införa svårigheterna att föra kungaplanerna igenom nödsakad att återuppta grundlagsstadgandet om parlamentarismen. I författningsstridens sista skede på våren 1919 inriktas de konservativa ansträngningar på att åt presidenten — sedan republikens seger avgjorts — rädda största möjliga makt. Det enda påtagliga resultatet är att de genomdriva, att presidenten skall väljas av folket, indirekt genom elektorer — på denna punkt hade nämligen centern gått åt vänster och föreslagit val genom riksdagen. *Vänsterlinjen* slutligen representeras av socialdemokraterna; den fortsatte i viss mån programmet från maktlagen: målet var alltjämt att förbehålla lantdagen största möjliga makt och att reducera presidentens uppgifter till de rent formella och representativa.

Hela denna framställning är klart och redigt disponerad, förf. refererar koncist de olika projekten och ger en övertygande bild av opinionernas utveckling. Man får ett starkt intryck av hur betydligt högerkretsarna vid denna tid överskattade parlamentarismens faror för regeringsmaktens styrka och framför allt presidentmaktens möjligheter att göra sig gällande.

Förf. gör till sist en kort jämförelse med de nya författningar, som tillkommo efter världskrigets slut och påvisar den finländska författningens anmärkningsvärda egenart. (Den förelåg ju f. ö. praktiskt taget färdig redan i okt. 1917, alltså halvtannat år innan det allmänna författningssskrivandet började i Europa.)

Utvecklingen har visat, att den finländska konstitutionen trots svåra påfrestningar besuttit en långt större livskraft än snart sagt alla de andra demokratiska efterkrigsförfattningarna. Helt säkert beror detta till inte ringa del på den skenbart inkonsekventa kombinationen av presidentmakt och parlamentarism. Det råder ingen tvekan om att presidentmaktens bärare spelat en förstaplansroll i Finlands politiska liv och i vanskliga situationer framträtt just som det auktoritativa element grundlagskommittén 1917 tänkte sig.

Mag. Lindman har med sitt arbete givit oss en förtjänstfull och överskådlig överblick av den gällande finländska författningens tillkomst. Hans undersökning är den första i sitt slag och den är i sin knapphet och koncentration väl genomförd. I företalet till sin skrift utlovar mag. Lindman en avhandling om parlamentarismens tillämpning och utveckling i Finland, som man efter denna inledning med stort intresse avvaktar.

Sven Dahlman.

The National Recovery Administration, An Analysis and Appraisal
by LEVERETT S. LYON, PAUL T. HOMAN, CHARLES DEARING m. fl.
The Brookings Institution. Washington 1935. 933 sid.

I slutet av maj 1935 förklarade U. S. A:s högsta domstol »The National Industrial Recovery Act» (NIRA) stridande mot konstitutionen. I början av innevarande år drabbades som bekant »The Agricultural Adjustment Act» (AAA) av samma öde. Därmed hade denna domstol brutit upp det mesta av den grund, som president Roosevelt och hans medhjälpare år 1933 lyckades lägga för industriens och jordbrukets återhämtning. Vad den industriella återhämtningslagen beträffar har det anförts, att det är svårt att med säkerhet klarlägga dess betydelse för det ekonomiska återuppbyggnadsarbetet, och »den nya givens» motståndare förklara, att lagen endast varit till skada.¹ Rec. av föreliggande arbete är inte kompetent att bedöma lagens värde ur ekonomisk synpunkt men kan inte underlåta att göra ett par erinringar i detta sammanhang. Lagen tillkom vid den tid, då den ekonomiska depressionen var som hårdast inom det amerikanska näringslivet. Lagens giltighetstid skulle utlöpa den 16 juni 1935, alltså en kort tid efter domstolens »fällande» utslag, men den förlängdes till den 1 april 1936. Den erhöll nu sådan form, att den skulle komma i överensstämmelse med konstitutionen. Den stora och mäktiga förvaltningsapparat, som uppbyggdes i anledning av återhämtningslagen, inskränktes visserligen efter domstolsutslaget och kom att bestå som en självständig förvaltningsorganisation t. o. m. dec. 1935, då den införlivades med handelsdepartementet. Under denna tid har U. S. A. lyckats förbättra sitt ekonomiska läge, och det förefaller att råda ett — i varje fall psykologiskt betonat — kausalsammanhang mellan återhämtningslagstiftningen och det faktum, att antalet anställda i industrien ökade med cirka 2,4 milj. från juni 1933 till nov. 1934² och att levnadskostnadsindex ökade med 9,7 % under tiden april 1933 till april 1934.³ Även om man vill frånkänna »den nya given» en avgörande betydelse för konjunkturuppsvinget, så torde man väl knappast kunna förneka dess värde som en psykologisk impuls till konjunktursvängningen 1933—34.

Även sedan NIRA blev förklarad inkonstitutionell, har den haft betydande inflytande på det ekonomiska livet i U. S. A. Det är nämligen så, att en hel del av de bestämmelser, som ingingo i de gamla industrikoderna, fortfarande upprätthållas genom en frivillig överenskommelse mellan industriföretag. Vidare kan regeringen genom ekonomisk press tvinga industriföretag att tillämpa de gamla kodernas bestämmelser. Här äro vi i själva verket inne

¹ Gilbert H. Montague, Industrial Planning. Proceedings of the Academy of Political Science. Jan. 1936.

² The thirty Hours Week. National Industrial Conference Board Studies. Number 214. New York 1935.

³ Salary and Wage Policy 1933—1934. National Industrial Conference Board Studies. Number 219. New York 1935.

på en märklig företeelse inom det moderna statslivet, en företeelse, som består däri, att staten uppträder som en väldig företagare i det ekonomiska livet och i denna egenskap vägrar att träda i förbindelse med en producent, vars produktionsordning staten-företagaren icke gillar men rättsligen inte kan eller vill förbjuda. De stora krisanslagen hava här varit av stor betydelse. I den s. k. »Work Relief Act» 1935 bemyndigades regeringen att använda 4,88 miljarder dollars för arbetslöshetens bekämpande och för detta ändamål igångsätta arbeten, som bl. a. avsågo att förbättra vägarna, elektrifiera lantbruket, dränera sankmarker och främja byggnadsverksamheten. Detta bemyndigande gav regeringen ett utmärkt tillfälle att låta endast sådana företag få leveranser till staten, som förbundo sig att hålla ködernas bestämmelser om arbets- och lönevillkor. Emellertid har appellationsdomstolen för distriktet Columbia i maj 1936 resolverat, att denna »Relief Act» är oförenlig med författningen. Enligt de pressuppgifter, som nu (i juni 1936) föreligga, skall detta utslag överklagas vid högsta domstolen, men om domstolen kommer att handla i enlighet med sin tidigare praxis beträffande »den nya given», så kan man knappast vänta, att appellationsdomstolens utslag upphäves. Högsta domstolen gav förövrigt vid samma tidpunkt ett nytt slag åt Roosevelts krispolitik genom att förklara den s. k. Guffey-lagen inkonstitutionell. Då NIRA föll i maj 1935, sökte man reglera produktion och arbetsförhållanden vid kolindustrien med en speciallag, som upptog den gamla kodens bestämmelser för denna näringsgren. Man kan säga, att det var ett försök av Roosevelt att med hjälp av kongressen kringgå NIRA-utslaget, och förbundsdomstolen har nu gjort om intet detta försök.

Det arbete, som här recenseras, är ett av de främsta om den industriella återhämtningen i U. S. A. Det har tillkommit genom samverkan mellan olika forskare och experter, och dess delar äro så disponerade, att läsaren erhåller en ingående och allsidig kunskap om detta NIRA-experiment. Det digra verket hör tyvärr inte till de mera lättlästa, men den objektiva framställningen och den kritiska, positiva analysen giver god valuta för mödan. Rec. avstår från det omöjliga försöket att giva en översikt av boken i dess helhet och skall i stället något närmare redogöra för de delar av arbetet, som beröra återhämtningsfrågan ur förvaltningsrättslig synpunkt. Denna betydelsefulla gren beröres nämligen ytterst sällan i press och facktidkrifter, och ändock gäller det en förvaltningsorganisation, som omfattade cirka 4,500 tjänstemän och som kostade en milj. dollars per månad, när den var som störst. De lagstiftnings- och förvaltningsakter, som skapades av denna organisation, omfatta 13,000 trycksidor, fördelade på 18 volymer.

Den industriella återhämtningslagens syftemål var:

1. att avlägsna de faktorer, som invercade menligt på den in- och utländska handeln,
2. att medverka till den allmänna välfärden genom att skapa en organisation för samverkan mellan olika industriföretag,

3. att åstadkomma ett av regeringen kontrollerat samarbete mellan industriledningarna och industriens arbetare,
4. att eliminera osund konkurrens mellan företag,
5. att främja det största möjliga utnyttjandet av industriens produktionsförmåga,
6. att undvika otillbörliga restriktioner inom produktionen,
7. att öka konsumtionen genom att öka köpkraften,
8. att reducera arbetslösheten,
9. att förbättra arbetsstandarderna,
10. att återupprätta industrien och skydda naturtillgångarna.

Som man ser är det ett typiskt amerikanskt välfärdsprogram! För genomförande av lagens syftemål utrustades som bekant Roosevelt med en allt omfattande lagstiftningskompetens inom det ekonomiska området för en period av två år, och han erhöll befogenhet att utan hänsyn till civil service-lagens bestämmelser utnämna nya tjänstemän och inrätta nya ämbetsverk samt för ändamålet taga i anspråk unionens samtliga tjänstemän, så ock statliga och kommunala funktionärer, sedan delstaternas samtycke därtill erhållits. Till dessa tjänstemän kunde han delegera de befogenheter lagen tilldelade honom. Det var på grundval av dessa senare bestämmelser, som hela förvaltningsorganisationen »National Recovery Administration» (NRA) tillkom. En väsentlig del av presidentens befogenheter delegerades först till en överadministratör, general Hugh S. Johnson, och sedermera till ett kollegium, »National Industrial Recovery Board» (NIRB). NIRB är till sin beskaffenhet en fullmaktslag av ungefär samma art, som den s. k. »Overman-act» och »Food and Fuel Control act» under de sista världskrigsåren,¹ men då amerikansk rättsdoktrin och praxis inte accepterat »crisis-power» i likhet med »war-power» som rättsgrund, så har NIRB gått ett annat öde till mötes än motsvarande lagar under kriget.

Genom s. k. koder sökte man reglera industriens verksamhet, så att den motsvarade de i återhämtningslagen angivna ändamålen. Man lät därvid större industriföretag och sammanslutningar uppgöra förslag till koder, som skulle reglera respektive industrigrenars produktion. Dessa kodförslag skulle uppfylla vissa villkor, bl. a. sådana, som garanterade arbetarna fri organisationsrätt, bestämde maximal arbetstid och minimilöner. Vidare skulle koderna ej få bli medel för monopolsträvanden eller vara till nackdel för mindre industriföretag. Kodförslagen överlämnades till NRA för en närmare undersökning och utredning. Därvid använde man ett förfarande, som åtskilligt påminner om den anglo-sachsiska private bill-lagstiftningen. Särskilt var det av betydelse att undersöka, att kodmotionärerna voro representativa för den industrigren, som kodförslaget gällde. Intresserade parter ägde rätt att i samband

¹ H. Tingsten, Regeringsmaktens expansion under och efter världskriget. Malmö 1930.

med undersökningen av koden framföra sina invändningar och framlägga ändringsförslag. Under förhandlingarnas gång fick koden så småningom sin definitiva form och underställdes till sist presidenten för godkännande eller fastställdes i en del fall av överadministratören. En på så sätt fastställd kod ansågs äga lagkraft. Överträdelser skulle beivras vid domstol. Det var förövrigt vid en överträdelse av poultry-koden, som NRA lät åtala firman Schechter, varvid domstolarna deklarerade, att kodens bestämmelser voro kraftlösa, men innan domstolsutslaget fallit, ansågos koderna som lagar och fungerade — åtminstone formellt — som sådana under nära två års tid.

Det visade sig snart, att man underskattat svårigheterna att företaga en statlig reglering av den industriella produktionen. Ehuru presidenten hade befogenhet att själv taga initiativet och utfärda koder för olika industrigränar, blev det i regel så, att han lät intresserade företag och sammanslutningar taga initiativ, utarbeta och framlägga kodförslag för NRA. Man hade ifrån början räknat med ett litet antal koder, men redan under första månaden inlämnades över 400 kodförslag, och inalles presenterades omkring 5,000 olika kodprojekt, av vilka dock cirka 4,000 utgallrades utan större procedur, därför att de endast avsågo regionala industrigrupper. Vidare visade det sig omöjligt att uppdelade produktionsfältet i skarpt skilda områden med var sin kod. De olika koderna kommo i stället att »skära» varandra, då man inte kunde uppdraga klara gränser, vilket naturligtvis gav upphov till framtida konflikter.

Förvaltningsorganisationen för den ekonomiska återhämtningen kom att intaga en tämligen fristående ställning till den övriga statliga förvaltningen. Överadministratören för NRA stod direkt under presidenten, och han erhöll vittgående befogenheter att organisera förvaltningen. För utarbetandet av principerna för återhämtningsarbetet tillsattes en »Special Industrial Recovery Board», vilken kom att bestå av höga ämbetsmän, var och en strängt upptagen av sitt ordinarie arbete, och som det brukar bli i sådana fall utförde detta arbetskollegium ett mycket obetydligt arbete, innan det upplöstes i dec. 1933. Vid sidan av överadministratören inrättades tre rådgivande byråer, som skulle representera industri-, arbetar- och konsumentintressen. Dessa tre råd skulle granska kodförslagen och avgiva yttrande angående dem. Industrirådet bestod av affärsmän och industriföretagare, utsedda av chefen för handelsdepartementet. Arbetarrådet var sammansatt av arbetarledare från fackorganisationer samt representanter för de oorganiserade arbetarna, utsedda av chefen för arbetsdepartementet, och konsumentrådet utsågs av överadministratören och skulle närmast tillvarata »the public interest». Vidare biträdde överadministratören av en mängd avdelningar, såsom »Legal Division», »Research and Planning Division», »Code Analysis Division», samt en hel stab av underadministratörer, som var och en hade hand om sin speciella industrigrän. Det blev närmast dessa och deras lägre tjänstemän,

som fick förhandla med de intresserade industrigrupperna om kodernas utformning.

Inom denna organisation förekommo sedan flera förändringar, vilka till en del stodo i samband med den fortgående förändringen av NRA:s uppgifter. Under det första halvåret gällde det först och främst att utarbeta och utfärda koder, men sedan detta arbete närmast slutförts, blev det NRA:s förnämsta uppgift att övervaka kodernas tillämpning och lösa konflikter angående kodernas tolkning. Andra förändringar, som vidtogos, hade sin grund däri, att man inte hade några tidigare erfarenheter att bygga på, utan man måste hela tiden pröva sig fram.

I nov. 1933 tillsatte presidenten ett »National Emergency Council», som skulle övervaka hela den Rooseveltska krispolitiken, alltså även Agricultural Adjustment Act och Federal Emergency Relief Act, och som särskilt skulle taga sikte på samarbete mellan krispolitikens olika grenar. Genom ett dekret i dec. samma år övertog detta råd de befogenheter, som tidigare tillkommit »The Special Industrial Recovery Board». Den 27 sept. 1934 ersattes överadministratören med ett kollegium, det s. k. »National Industrial Recovery Board», som bestod av fem medlemmar, utnämnda av presidenten, samt en ekonomisk och en juridisk expert. Som ett allmänt övervakningsorgan för NRA utsågs vid samma tidpunkt den s. k. »Industrial Emergency Committee», som blev ett slags utskott till det här ovan omtalade »National Emergency Council» och som kom att bestå av cheferna för inrikes- och arbetsdepartementen och de tre cheferna för krispolitikens tre grenar samt en ordförande. Verkställigheten av de beslut, som »National Industrial Recovery Board» hade fattat, överläts till en »Administrative Officer», under vilken sorterade en »Code Administration Director» med 12 divisionsadministratörer, chefer för var sin industrigren. Under dessa tolv divisioner funnos en mängd »code authorities», som i regel utsågos av de ledande industriföretagen eller industriförbunden. Dessa myndigheter skulle svara för industrikodernas rätta tillämpning inom de olika företagen, och man avsåg, att de med tiden skulle bli organ för industriens »selfgovernment». För kontroll av dessa »code authorities» tillsatte NRA:s centralförvaltning en representant i dem.

Vid denna organisations uppbyggande begick man det stora misstaget, att man i det övervakande rådet, »The Industrial Emergency Committee», insatte ämbetsmän, som redan voro tyngda av stora uppdrag. »Industrial Recovery Board» blev i verkligheten ett allsmäktigt direktorium utan någon verklig kontroll. I arbetet framhålls det också, att ett visst minimum av legislativ kontroll hade varit önskvärd, då det förefaller svårt att få en så stor förvaltningsorganisation som NRA att fungera väl utan någon oberoende yttre kontrollinstitution. Anställningen vid NRA skedde i stor utsträckning efter en personlig linje, i det att en ämbetsman i högre grad anställde sin närmaste underordnade och denne

sedan i sin tur sina assistenter. Då det gällde att på kort tid framskapa en omfattande organisation, blev urvalet ganska godtyckligt och ibland långt ifrån tillfredsställande. Den stora mängden av tjänstemän, som inte innehade ledande poster, kom ifrån affärsvärlden och var icke förtrogen med administrativ praxis. Det blev också mycket svårt för de högre funktionärerna att på grund av bristande tid hinna sätta sig in i kodernas alla detaljer och undersöka kodbestämmelsernas verkningar vid tillämpningen. Tjänstemännen arbetade utan någon närmare inbördes samverkan, och då deras direktiv voro åtskilligt vagt formulerade, fick man ett mycket heterogent kods-system.

För lösandet av tvister angående kodernas tillämpning och tolkning hade man ursprungligen tänkt sig, att domstolarna skulle fylla denna uppgift, men i stället blev det som inom NF, att man i det längsta undvek att låta en domstol taga hand om tvistefrågorna. Då tvist uppkom mellan två eller flera kodmyndigheter angående kodernas omfattning, tillsatte man särskilda förhandlingsnämnder för frågans lösning. Inbördes tvister mellan industriföretag, som hörde under samma kod, hänskötos i första hand till industrigruppens kodmyndighet, som tillgrip olik former av förliknings- och disciplinåtgärder. Misslyckades försöket, fingo NRA:s distrikts-tjänstemän försöka åstadkomma en lösning, och i sista hand hänskötis frågan till en särskild avdelning inom NRA:s centralförvaltning. De flesta klagomålen om kodöverträdelser gällde industriarbetarnas löne- och arbetsvillkor, och då en del kodmyndigheter visade en viss motvilja att ingripa i sådana fall, blev det NRA:s distriktsmyndigheter, som fingo utföra detta svåra värv.

Kostnaden för kodmyndigheternas verksamhet täcktes till en början genom frivilliga bidrag från industriföretagen. Sedan sökte man få budgeter fastställda av NRA, varigenom man skulle få rätt att utdebitera bidrag ifrån företagen, men även denna anordning blev långtifrån effektiv, då många företag vägrade att betala sin andel.

Grundtanken i det industriella återhämtningsarbetet var, att en organisation skulle skapas för samverkan dels mellan olika industriföretag, dels mellan företagare och arbetare, varigenom de olika produktionsintressena skulle inriktas till kamp mot den ekonomiska krisen och den i samband därmed rådande stora arbetslösheten. Staten skulle leda detta arbete och kontrollera, att inget berättigat samhälls- eller privatintresse trädde för nära. Presidenten utrustades med en vidsträckt befogenhet över näringslivet, vilken befogenhet dock inte utnyttjades i sin fulla utsträckning. NRA blev ett forum för överläggning, och koderna tillkommo under samarbete med industriens män. Närmast skulle man kunna kalla dem avtal, som godkänts av staten. Kodernas tillämpning kom i väsentlig mån att handhavas av industriens egna organ, och överträdelser av koderna sökte man i det längsta att lösa genom förhandlingar och påtryckningar. Ehuru man officiellt förklarade, att koderna hade lagkraft, fingo de alltså i realiteten en svagare ställning än

både lag och förordning. De ständiga förändringarna inom återhämtningsförvaltningen bidro också till att minska dess prestige och hindrade uppkomsten av en fast, enhetlig förvaltningspraxis. NRA infriade inte de väldiga förhoppningar, man hade haft 1933. Den industriella återhämtningspolitiken och de företeelser, som stodo i samband därmed; voro samhällsexperiment, och som sådana komma de förvisso att tilldraga sig eftervärldens intresse.

Einar Ew. Forssell.

1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo med inledning av GABRIEL THULIN, Uppsala 1936. Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm. Pris 4 kr.

De två milstolparna i den lutherska kyrkolagstiftningen utgöras som bekant av 1571 års kyrkoordning och 1686 års kyrkolag. Samfundet Pro fide et christianismo har tidigare utgivit ett nytryck av kyrkoordningen med inledning av Emil Färnström. Nu har turen kommit till kyrkolagen, vilket närmast föranletts av den omständigheten, att samfundet på detta sätt velat celebrera minnet av lagens tillkomst för jämnt 250 år sedan. Den nya editionen av 1686 års kyrkolag, som härigenom kommit till stånd, åsyftar att vara ett ordagrant avtryck av den år 1687 i Stockholm genom boktryckaren Johan Georg Eberdts försorg utgivna första upplagan, ehuru ett mindre antal däri förekommande uppenbara tryckfel samtidigt rättats. Förutom kyrkolagens 28 kapitel ingår i nytrycket även 1687 års kungl. förordning rörande rättegången uti domkapitlen, vars upphävande numera står på dagordningen. Däremot ha de länge sedan avskaffade 1686 års stadga och förbud ang. slagsmål, oljud och förargelse uti kyrkorna ävensom 1687 års förnyade stadga om eder och sabbatsbrott, vilka båda stadgar i 1687 års upplaga voro infogade efter registret, av lätt insedda skäl ansetts böra uteslutas ur 1936 års edition. Det gamla registret har bibehållits, ehuru sidhänvisningarna anpassats efter det nya trycket. Faksimile av titelbladet och en sida i 1687 års upplaga pryda jubileumseditionen, som även i övrigt givits en förnämlig utstyrelse, av vilken utgivaren har all heder.

I en särskild inledning har regeringsrådet Gabriel Thulin författat en kortfattad exposé över den legislativa utvecklingen alltifrån 1571 års kyrkoordning och fram till våra dagar, varvid han särskilt uppehållit sig vid de intresseväckande frågorna om förhållandet mellan 1686 års kyrkolag och begreppet kyrkolag i regeringsformen samt huruvida en revision av kyrkolagen bör komma till stånd eller icke. Inledningen kunde dock lämpligen beträffande de rent historiska delarna gjorts en smula vidlyftigare. Den, som vill öka sitt vetande i detta stycke, har emellertid numera tillfälle

därtill genom att taga del av det bidrag »Till kyrkolagens 250-årsjubileum», som domprosten professor Yngve Brilioth publicerat i oktoberhäftet av Svensk Juristtidning 1936, och som på ett lyckligt sätt kompletterar inledningen i jubileumseditionen.

1686 års kyrkolag har av en nutida rättshistoriker träffande karakteriserats som »ett lagverk i ruiner». Då många ändringar under tidernas lopp skett genom särskilda författningar utan ändring i kyrkolagens text, är det dessutom ofta förenat med stora svårigheter att avgöra vad som i kyrkolagen f. n. skall anses motsvara gällande rätt. I många fall har också en senare tids sedvänjor försatt lagens regler ur kraft, utan att förhållandet fått något direkt uttryck i lagstiftningen.

Åtskilliga försök ha gång efter annan företagits i syfte att ersätta 1686 års kyrkolag med en ny motsvarande kodifikation. Här om vittna tryckta lagförslag från åren 1731, 1828, 1846 och 1873. Intetdera av dessa försök kom dock att leda till någon påföljd. Senast 1934 har kyrkomötet ånyo upptagit frågan till behandling, men därvid uttryckligen tagit avstånd från tanken på en grundligare revision av 1686 års kyrkolag och i stället förordat en ny huvudsakligen formell sammanställning av de nu gällande kyrkorättsliga bestämmelserna. Thulin finner, att till detta beslut »väsentligen medverkat de meningsskiljaktigheter, som i vår tid råda rörande ett flertal av de spörsmål, som vid en grundligare revision måste upptagas till behandling, och svårigheten att för dessa finna en lösning, som skulle kunna beräknas vinna anslutning av såväl kyrkomöte som riksdag». Brilioth, som även behandlat frågan om kyrkolagens revision, anser för sin del, att en dylik kodifiering av gällande bestämmelser, varom kyrkomötet 1934 anhållit, »svårigen motsvarar lägets krav». »Om förslaget ej får gripa djupare», säger han vidare, »torde det knappast vara mödan värt».

Situationen påminner i viss mån om förhållandena på 1600-talet före kyrkolagens tillkomst. Även under denna tid hade åtskilliga »kyrkoordningsförslag» sett dagen, men svårigheten att lagstifta beträffande vissa ömtåliga frågor om förhållandet mellan kyrka och stat lade länge hinder i vägen för ett positivt resultat. Det var den enväldige konungen, som 1686 med maktspråk lyckades åstadkomma en lösning, som i det stora hela visat sig kunna bestå under en tidsrymd av ej mindre än två och ett halvt sekel. Kanske det i en framtid skall bliva ett nytt envälde förunnat att genomföra den reform på kyrkolagstiftningens område, på vilken alla vänta, men som i en demokratiskt styrd stat synes vara hart när omöjlig att realisera på grund av oförenligheten av vissa dominerande maktgruppers varandra motstridiga intressen.

J. E. A.

GENMÅLE TILL FIL. LIC. LARS FRYKHOLM.

Ett tillfälligt sammanträffande gjorde, att omedelbart efter förf:s seminarieexkursion i maj 1936 till Sverige och Danmark¹ recensioner av hans bok »Werdendes Staatsrecht» (Berlin 1934) publicerades i båda staterna. Här åsyftas en artikelserie av professor Knud Berlin i Dagens Nyheder-Nationaltidende den 15, 16 och 18 juni 1936 och en recension av fil. lic. Lars Frykholm i denna tidskrift 1936 h. 2.

Till skillnad från Berlins välvilliga kritik är Frykholms recension präglad av skärpa och brist på förståelse. I främsta rummet söker han angripa förf. personligen och därigenom också träffa den folk- och statsuppfattning han företräder. Ehuru han erkänner att författaren »kan dock onekligen med större skäl än de flesta representanter för tysk statsrättsvetenskap av i dag betona sin utvecklings kontinuitet hän emot ideal, som gjorde övergången till det nya lätt», anser han sig böra förehålla honom åtskilligt i hans tidigare produktion, som icke skulle överensstämja med hans nuvarande uppfattning. Rec. har med förvånande flit genomforskat förf:s flesta arbeten från Weimarepoken. Särskilt i det akademiska högtidstalet av den 19 januari 1931 till 60-årsminnet av rikets grundande tror han sig hava upptäckt motsägelser mot förf:s nuvarande åsikter. Förf. tillåter sig hysa en annan mening. Den som utan fördomar nu läser detta tal, måste erkänna att talaren här bekänner sig till åskådningar och postulat, vilka som en röd tråd genomgått hans författarskap under det årtionde han verkat som universitetslärare i Weimarstaten. Må vara att andra metoder använts; en annan taktik än den, som användes i talet, var för förf. i hans ämbetsställning och i betraktande av anledningen till talet alls icke möjlig. Andan var dock den samma. Rec. framdrager i inexacta citat enstaka uttryck ur festtalet och ur »Werdendes Staatsrecht» och vill på denna grund konstruera ett slags vetenskaplig likriktning, uppenbarligen för att bevisa ofriheten i det nya Tyskland. Främst tager han anstöt av att förf. ännu 1931 betecknat Weimar författningen som ett »kulturåd» och även hänvisat till att riksenheten genom den bevarats. Därtill är att säga att förf. också i »Werdendes Staatsrecht» (sid. 3) betecknat ordningens säkerställande genom Weimarmännen som ett »kulturåd». Vad åter riksenheten och folkstaten angår, så vädjade förf. 1931 ännu en sista gång till Weimarstaten att icke göra partikularism och partiväsen till självändamål, såsom vissa av honom brännmärkta »Totengräberlehren» åsyftade. Han sökte visa, att man med god vilja i den historiska utvecklingens tecken också kunde läsa Weimar författningen i en annan anda. Han var »in nächstlicher Stunde» (sid. 21) fylld av farhågor att med de läror han

¹ Jfr förf:s redogörelse i »Deutsche Juristen-Zeitung» och hans föredrag i Stockholm och Köpenhamn, som skall publiceras i »Zeitschrift für öffentliches Recht», Wien.

bekämpade enhets- och folkstaten skulle stanna »doktrinär» (sid. 8) som »blosse Deklamation» (sid. 13) på papperet (sid. 10 ff.). Han manade till insläende på en annan väg gentemot partisystemets »Versandung» i »Interessenpartikularismus, Korruption, Unfähigkeit zur Regierungsbildung» (sid. 18). Hans förhoppning var ungdomen, vars seger i valet den 14 september 1930 han i talet (sid. 25) hälsade med glädje. I varje fall har rec. förbisett författarens artiklar i »Der Tag» den 21 oktober 1932 och i »Deutsche Allgemeine Zeitung» den 30 oktober 1932 om statsförfattningsdomstolens dödgrävardom samt den 22 november, 7 och 16 december 1932 om författningsfrågan — alla före nationalsocialismens seger.

Också i många andra hänseenden har rec. illa förstått författaren. Om han förebrår honom att, fastän lärjunge till Stammler, nu avvisa dennes allmänna rättskategorier, så förväxlar han idéer och begrepp. Rättsbegreppens allmängiltighet avvisar han ingalunda — här går han tvärtom in för kontinuitet (jfr hans skrift *Völkerrecht und organische Staatsauffassung*, Berlin 1936). Det är blott i satsen, att rättsidéen substantiellt skulle vara densamma för alla tider och folk som han icke längre kan följa sin lärare. — Förf. har aldrig talat om de fyra »bristerna» i Bismarcks skapelse, utan endast konstaterat att Bismarck förde en fåfång kamp mot partikularism, religiös söndring samt parti- och klassplittring, medan däremot Weimarstaten satte dem i system (sid. 1—3). — Rättsstaten har han icke gjort till »specifikt tysk»; han har blott för Tyskland tagit i anspråken särskild form därav: *völkischer Rechtsstaat*. — Om rec. reagerar emot »Nichtjustiziabilität des Politischen», så kan svaret blott bli, att Hobbes' eviga fråga: *quis iudicabit?* juridiskt sett alltid skall förbliva obesvarad. Svaret kan på sin höjd bliva etiskt; i sista hand gäller den sanning som Hegel uttryckt med orden: »die Weltgeschichte ist das Weltgericht». En rättskontroll över de högsta politiska avgörandena kan icke heller förekomma i Sverige och Danmark (jfr för övrigt författarens framställning i »Der Tag» den 21 oktober 1932). Om rec. också medger att »handlingen i sin väldiga maktfullhet icke kan normeras», fordrar han dock att »den som handlar bringas i avhängighet, d. v. s. normeras». Just här ligger det »Problem der Unterführer», som förf. framhävt såsom centralt för det nya Tyskland; gentemot de högsta organen kan normeringen aldrig bliva mer än formell. — Också i förf:s urnomoslära vill rec. finna motsägelser mot hans tidigare produktion. 1932 hade han karakteriserat Walter Jellineks »onekligen vanskliga konstruktion» i fråga om expropriation såsom vilande på ett kriterium — »Schutzwürdigkeit des Eigentums» — som vore för obestämt och alltså »den Rechtsstaat gefährdend»; nu uppställer han en lära om urnomos såsom tolkningsnorm. Icke heller här har rec. förstått det väsentliga. Jellineks kriterium var formellt och ur världsåskådningssynpunkt innehållslöst; urnomos' väsen ligger i dess substans (idé). Dessutom skulle Jellineks kriterium hava självständig betydelse, medan interpretationsnormens väsen ur rättslig

(kanske icke etisk) synpunkt ligger i förbindelsen med den positiva rättsnorm, vars utfyllande resp. tolkning den tjänar (jfr redan »Berufsstände und Wirtschaftsdemokratie», 1930, sid. 9, 16, 18). Så förhåller det sig också med de två betydelseerna av ordet stat hos förf.: dels är staten primärt »machtgewordenes Volk», dels användes ordet formellt för maktorganisationen, som icke minst beror av den rättsliga normeringen. Så löser sig rec:s missförstånd sid. 189 not 3; jfr också »Völkerrecht und organische Staatsauffassung», 1936, sid. 25 ff.

Om någon av rec:s förebråelser är orättvis och beroende på bristande förståelse, så är det den, att förf. liksom den tyska statsvetenskapen av i dag överhuvudtaget driver ett »sannskyldigt ofog» med ordet »organisk», varför Frykholm (!) »skulle vilja se ordet bannlyst i tysk statsvetenskap». Här måste förf. eftertryckligt betona, att detta begrepp i alla hans skrifter, även de tidigaste, entydigt och konsekvent framträtt som det bärande elementet i hans världsåskådning, och detta på en tid, då de tänkesätt rec. företräder ännu behärskade den tyska vetenskapen, och då allt vad organiskt hette för G. Jellinek, H. Kelsen och deras meningsfränder var ett rött skynke. Beträffande begreppets entydighet och exakt-het i förf:s lära må hänvisas till den av rec. förbisedda definitionen: *Werdendes Staatsrecht*, sid. 68; jfr sid. 133, 134. Där kommer det tydligt till uttryck, att den organiska världsåskådningen utgår ifrån att världen icke skall upplösas i atomer, utan att varje enskildhet och varje del bör betraktas icke var för sig utan i sammanhangets tecken, inordnade såsom länkar i ett behärskande helt. Här kan det för den, som vill förstå, icke bli tal om någon oklarhet eller något »ofog». Frykholm har ej en aning om hur han ser allting med en viss tidsålders ögon; i dess formaljuridiska och formaldemokratiska konstruktioner hade en ny tids friska luftdrag ännu icke blåst in. Men kanske skall också han en gång finna, att en »äkta folkstat» icke är att söka i den internationella marxismens ideologi. Såge han det redan nu, skulle han icke kunna förbise det faktum, att »Verständigung und Kompromiss», som enligt vad rec. erinrar, av förf. 1926 betecknades såsom det enda medlet för övervinnande av motsatser, i det nutida Tyskland äro i starkare frammarsch än i klasskampens länder. I Tyskland har det visat sig, att det leder till nihilistiskt kaos, om menings- och intressestriderna helt och hållet lämnas åt sig själva; först sedan en planmässig ledning tvungit de olika intressena att för det gemensamma bästa offra sina hårdnackade intresseståndpunkter och äntligen sätta sig vid samma bord, befinner sig den sociala och även den politiska förståelsen på frammarsch.

Och så till sist ännu ett påpekande. Då Frykholm dock funnit, att förf. uppställt fordringar som ännu icke uppfyllts, borde han avstått från att misstänkliggöra självständigheten i förf:s sin-nelag och åskådning endast därför att denne med glädje erkänner, att den politiska gestaltningen behöver »dauerhafte Prägung» ge-

nom »den Führer der deutschen Nation». Partiernas meningskamp och intressestrid ha aldrig åstadkommit någon positiv gestaltning. Men därför borde Frykholm icke heller nämna den tyska folkandens och den tyska vetenskapens rena insikt i samma andedrag som kommunistisk-internationalistisk, med hot och tvång upprätthållen »Ideologie und Terminologie» i Sovietstaten.

Edgar Tatarin-Tarnheyden, Rostock.

SVAR.

Red. har haft vänligheten att bereda rec. tillfälle att taga del av prof. Tatarin-Tarnheydens genmäle mot recensionen av »Werdendes Staatsrecht», vilket genmäle icke kan föranleda rec. att frångå sina uttalanden.

Den tidigare oförtydbara, höga uppskattningen av weimarförfattningen, om också präglad av talets officiella karaktär, står i skärande kontrast till uttalandena i »Werdendes Staatsrecht», där det av Tatarin-Tarnheyden framdragna yttrandet för övrigt gäller »weimarmännen», varvid åtminstone rec. tänkte på t. ex. Noskes verksamhet, icke på författningsarbetet. — Vad som anföres till bevis på kontinuiteten är så pass allmänt, att som bekant majoriteten av det tyska folket i fritt val uttalade detsamma: nämligen fordran på »en annan väg», men därav följer icke, att denna majoritet inklusive Tatarin-Tarnheyden ville den väg, som inslogs. — Förhiseendet av olika tidningsartiklar får väl rec. taga med jämnomod. — Stammlers rättsidé var som bekant i så hög grad uttunnad, att man tycker, att den närmar sig andras värdetomma begrepp. Om nu förf. dock icke ens vill acceptera denna ytterst vaga rättsidé som gemensam för t. ex. Sverige och Tyskland, så vill han dock välvilligt medge rättsbegreppens allmängiltighet. Förf. anser Tyskland vara en »völkischer Rechtsstaat» och väl Sverige en annan sort. Då synes det vara rec. en logisk nödvändighet, om förf. vill koordinera dessa bägge rättsstater, att förf. måste antaga ett ytterst allmänt övergrepp, d. v. s. det rättsstatsbegrepp, som Kelsen med äkta stammlersk »Entleerung» uppställt, en konsekvens, som rec. trodde förf. vilja undvika. — Rec. har icke reagerat mot »Nichtjustiziabilität des Politischen», han har icke hävdad, att de högsta politiska avgörandena skulle underkastas rättskontroll (av t. ex. domstolar), men väl att någon statsrättsvetenskap ej kan existera, där de ej äro rättsbundna, normerade. Om värdet härav har han icke yttrat sig. Att säga att normeringen av de högsta organen aldrig kan bli mer än formell, torde väl t. ex. prof. Berlin ej gå med på för t. ex. Danmark. — Anm. om W. Jellinek åsyftade att uppvisa, att förf:s förståelse för formaljuridiken varit större före än efter den nationella revolutionen. — Skiftningen i terminologien

rörande staten har förf. förklarat. Hur man skall kunna urskilja de olika betydelseerna i olika fall, är rec. ej i stånd att inse. — Att en »organisk» åskådning är antiatomistisk har sagts sedan den stund den föddes. Det är, när tolkning skall ske av vad som därutöver är, av vad den är, som rec. ej kan följa tankegångarna i olika arbeten. — Att rec. skulle vara anhängare av »den internationella marxismens ideologi» är en slutsats, som förf. väl dragit ur recensionen. Det skulle vara intressant att få veta hur. — I Tyskland har en planmässig ledning etc. visat sig vara nödvändig, säger förf. Denna diktatur kan ej fattas som ett statsrättsligt problem, se där rec:s hela tes. — Att partiets »meningskamp och intressestrid» aldrig åstadkommit »någon positiv gestaltning», synes rec. strida mot historiens vittnesbörd. Att rec. *därför* ej borde tala om tysk folkande och tysk vetenskaps »rena» insikt samtidigt med kommunism, är en antydning om ett sammanhang, som är rec. förborgat. Rec. har blott ansett sig kunna konstatera, att den vetenskapens ofrihet, som utmärker t. ex. Ryssland, av förf. för ett decennium sedan karakteriserats med ordalag, som rec. funnit anledning att kontrastera mot uttalanden i »Werdendes Staatsrecht». Men ligger skillnaden i vetenskapernas olika grad av renhet eller i förhållanden hos ryska och tyska folksjälar, kan rec. ej följa förf:s tankegång.

Lars Frykholm.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

TRETTIONIONDE ÅRGÅNGEN

(NY FÖLJD 18. DE ÅRG.)

1936

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ROBERT MALMGREN

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1936

INNEHÅLL

UPPSATSER

	sid.
FRYKHOLM, LARS, Till frågan om Benjamin Höijers förhållande till romantikens politiska tänkande	436
HÅSTAD, ELIS, Några sifferreflexioner kring valet	340
LAGERROTH, FREDRIK, Var det von Engeströmska författningsförslaget reaktionärt? Ett polemiskt inlägg i den författningshistoriska diskussionen 303, 403	
PETTERSSON, C. O., Till krigets sociologi	11
QUENSEL, CARL-ERIK, Barnantalet i de svenska äktenskapen	203
REUTERSKIÖLD, C. A., Hushållningssällskapen och förvaltningen	1
STÅLBERG, HELGE, Sveriges socialdemokratiska vänsterparti	38, 99
SVENSSON, GUNNAR, Stein och den preussiska stadsförvaltningens omorganisation	133
TINGSTEN, HERBERT, Röstplikt och valdeltagande	227

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ARRHÉN, ERIK, Politiskt bokslut i Balticum	62
CEDERSTRÖM, BROR GÖSTA, Tidskriftsöversikt	168, 276, 384, 474
DAHL, SVEN, Den engelska parlamentarismens kärnpunkt	166
V. EULER, S., Nationernas förbunds församling år 1936	454
HECKSCHER, GUNNAR, Statens kris	160
— —, Ur F. B. von Schwerins papper	364
HOLM, SUNE, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1936 års riksdag ...	254
HÖLJER, ERNST, Några drag av statistikens utveckling fram till 1936 på det administrativa och demografiska området	371
JARRING, GUNNAR, Förslag till ny författning i Sovjetunionen	271
— —, Sovjetunionens nya författning	462
KALSER, OLOF, Den indiska författningsreformen	264
NORDENSKJÖLD, C. E., Några notiser om folkmötesrörelsen	463
NYSTRÖM, BERTIL, Drag ur den ekonomiska och sociala statistikens utveckling i Sverige	377
— —, Internationella statistiska institutets session i Aten 1936	469
OLSSON, EJNAR, Uppgifter om de danska studenternas ekonomiska förhållanden samt en jämförelse med motsvarande svenska	71
— —, Tillströmningen till de intellektuella yrkena i Holland	273
QUENSEL, CARL-ERIK, Nya bidrag till norsk och tysk familjestatistik	75
R., Den senaste regeringskrisen i Finland	460
SIMONSSON, RAGNAR, Statsreformen i Frankrike	56

SKOTTSBERG, BRITA, Polens nya författning.....	150
S. P., Statistiska Föreningens i Stockholm 35-års jubileum	370
Ansökningar om understöd från J. H. Palmes fond	474

LITTERATURGRANSKNINGAR

	Sid.
BERG, TOR, Riksdagens utveckling under den äldre Vasatiden 1521—1592. (Sveriges Riksdag. I: 2.) Anm. av <i>Ingvar Andersson</i>	175
BERLIN, KNUD, Den danske Statsforfatningsret. I, II: 1 och 2. Anm. av <i>Herbert Tingsten</i>	89
BJURMAN, GUNNAR, Tredje statsmakten. Anm. av <i>Jean Braconier</i>	78
BUCK, A. E., The Budget in Governments of today. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	81
EDÉN, NILS, Den svenska riksdagen under femhundra år. Anm. av <i>Gunnar Hesslén</i>	183
FAHLBECK, ERIK, Idéer och män. Statsvetenskapliga studier. Anm. av <i>Georg Landberg</i>	394
HERBERT, AGAR, The American Presidents. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	298
LÉGER, B. M. E., Les Opinions politiques des Provinces françaises. Anm. av <i>Carl-Henrik Höjer</i>	388
LINDMAN, SVEN, Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning. Anm. av <i>Sven Dahlman</i>	479
ROBINSON, EDGAR EUGENE, The Presidential Vote 1896—1932. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	298
TATARIN-TARNHEYDEN, EDGAR, Werdendes Staatsrecht. Gedanken zu einem organischen und deutschen Verfassungsneubau. Anm. av <i>Lars Frykholm</i> ...	187
Genmåle till fil. lic. Lars Frykholm. Av <i>Edgar Tatarin-Tarnheyden</i> ...	493
Svar (å genmåle från prof. Edgar Tatarin-Tarnheyden). Av <i>Lars Frykholm</i>	496
THULIN, GABRIEL, Om mantalet. II. Anm. av <i>Erik Schalling</i>	300
Democratic governments in Europe by EUGENE P. CHASE, ROBERT VALEUR, RAYMOND L. BUELL. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	399
De nordiska ländernas statsråd. Studier över deras sociala sammansättning. Anm. av <i>Edvard Thermænius</i>	282
Der Stand und die nächste Zukunft der Konjunkturforschung. Festschrift für Arthur Spiethoff. Anm. av <i>Torun Hedlund</i>	84
Economic Essays in Honour of Gustav Cassel. Anm. av <i>Torun Hedlund</i> ...	84
The National Recovery Administration, An Analysis and Appraisal by LEVERETT S. LYON, PAUL T. HOMAN, CHARLES DEARING m. fl. Anm. av <i>Einar Ew. Forssell</i>	485
1686 års kyrkolag utgiven av Samfundet Pro fide et christianismo med in- ledning av GABRIEL THULIN, Uppsala 1936. Anm. av J. E. ALMQUIST.....	491
Genmåle till docenten Sigfrid Andgren. Av <i>Henrik A. Olsson</i>	192
Svar (å genmåle från dr. Henrik A. Olsson). Av <i>Sigfrid Andgren</i>	199
Berättelse över Fahlbeckska Stiftelsens verksamhet år 1935	94

Till red. insända skrifter.

- Ericsson Review*. 1936. Nr 3. Sthlm 1936.
- Finsk Kommunaltidskrift*. 1936. Nr 7. Hfors 1936.
- Finsk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*. T. CXXI. H. IV-V. Hfors 1936.
- Industria*. Arg. XXXII. Nr 22-26. Sthlm 1936.
- Institut International d'Agriculture, Rome*. Revue Internationale d'Agriculture. 1936. Nr 10. Rome.
- International labour review*. Vol. XXXIV. Nr 5. Genève 1936.
- Internationale Wirtschaft*. Zeitschrift der internationalen Handelskammer. 1936. Nr 9. Paris.
- Kommersiella Meddelanden*. Arg. 23. Nr 20-22. Sthlm 1936.
- Konsumentbladet*. 1936. Nr 44-53. Sthlm 1936.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringsliv. Arg. XXXI. Nr 43-51. Hfors 1936.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*. 1936. H. 6-7. Sthlm 1936.
- Riksgäldskontoret budgetåret 1935/36*. Årsbok utarb. inom Riksgäldskontorets räkenskapsbyrå. Sthlm 1936.
- Social Tidskrift*. 1936. Nr 10-11. Hfors 1936.
- Sociala Meddelanden*. 1936. Nr 10-11. Sthlm 1936.
- Statistisk Månadsskrift*. 1936. Nr 8-9. Kbhvn 1936.
- Statistisk Månadsskrift*. Arg. 31. Nr 9-10. Sthlm 1936.
- Statsökonomisk Tidskrift*. 1936. H. 6. Oslo.
- Stud. Jur.*, utg. av Juristforeningen. Arg. 1. Nr 1. Oslo 1936.
- Sunt Föruft*. Arg. XVI. Nr 9-10. Sthlm 1936.
- Svensk Försäkrings-Årsbok*. 1936. Sthlm 1936.
- Svensk Juristtidning*. 1936. H. 7-8. Sthlm 1936.
- Svensk Tidskrift*. Arg. XXIII. H. 10-11. Sthlm (tr. Uppsala) 1936.
- Svenska Ståtsförbundets Tidskrift*. 1936. H. 7. Sthlm 1936.
- Sveriges officiella statistik*. Allmänna bostadsräkningen år 1933 och därmed sammanhängande undersökningar. Av K. Socialstyrelsen. — Arbetsinställelser och kollektivavtal samt förlikningsmännens verksamhet år 1935. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1936.
- Tiden*. 1936. Nr 10-11. Sthlm 1936.
- Tidskrift för Sveriges Advokatförbund*. Arg. II. H. 4-5. Sthlm 1936.
- Tidskrift för Rettsvidenskap*. 1936. H. 3-4. Oslo.
- Weekly News Sheet*. Nr 89-97. Mexico City 1936.
- Weltwirtschaftliches Archiv*. Band 44. Heft 3. Jena 1936 (tr. Hamburg).
- Ökonomi og Politik*. Aarg. 10. Nr 3. Kbhvn 1936.
- LUNDEVALL, TARALD. Samvirkeformer i sildfisket og de rettsregler og kutymmer som knytter sig til dem. (Bilaga till Tidskrift för Rettsvidenskap h. 3 og 4 1936.) Oslo 1936.
- ÖHLIN, BERTIL. Fri eller dirigerad ekonomi? (Utgiven av Studieledningen för Folkpartiets Ungdomsförbund.) Uddevalla 1936.
- PIPPING, HUGO E. Finlands näringsliv. Sthlm 1936. Kooperativa Förbundets Bokförlag. (tr. Tammerfors 1936).
- VON TÖRNE, P. O. Parlamentarismen i Europa. Föregångertid — Nutid — Framtidsproblem. (Natur och Kultur. Nr 131.) Sthlm 1936. Bokförlaget Natur och Kultur.
- UHLÉN, AXEL. Kris, köpkraft, reallöner. Malmö 1936. A-B. Framtidens bokförlag.
- WOLFF, HANS J. Organshaft und Juristische Person. II. Theorie der Vertretung. Berlin 1934. Carl Heymanns Verlag.
- International Economic Reconstruction: An Economists' and Businessmen's Survey of the Main Problems of Today. (Joint Committee. Carnegie Endowment—International Chamber of Commerce.) 1936.
- Les Services sociaux en 1933. Vol. I—II. (Bureau international du Travail.) Genève 1936.
- Measures recommended as First Steps Towards an Improvement of International Political and Economic Relations. (Resolution adopted by the Council of the International Chamber of Commerce on 16th October 1936.) Paris 1936.
- The Improvement of Commercial Relations between Nations. — The Problem of Monetary Stabilization. (Joint Committee. Carnegie Endowment—International Chamber of Commerce.) 1936.

Försäkringsaktiebolagen "Skåne" och "Malmö"

Huvudkontor i Malmö

Brand=
Liv=
Olycksfalls=
Automobil=
och andra
Försäkringar

Den 1 januari 1936 ansvarade »Skåne» för

Brandförsäkringar c:a	1.900.000.000 kronor
Kapitalförsäkringar c:a	240.000.000 kronor
Ränteförsäkringar c:a (årligen)	2.700.000 kronor

Den 1 januari 1936 utgjorde »Skånes»

Sämtliga fonder c:a	100.000.000 kronor
(incl. garantifondförbindelser)	9.300.000 kronor)